

У В О Д Н И К

Мирко Милетић
ЗА НАУЧНУ ИЗВРСНОСТ

Ч Л А Н Ц И

Предраг Терзић
ПРИНЦИП ЕКСКЛУЗИВНОГ ГРАЂАНСТВА И СТАТУС СТРАНЦА

Jelena Stojanović, Zoran Nešić, Ivana Bulut Bogdanović
DIGITALIZATION OF EDUCATION IN THE FUNCTION
OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Биљана Пејовић, Исидора Љумовић, Милица Несторовић
ИЗАЗОВИ ЈАВНИХ ФИНАНСИЈА СРПСКЕ ПРИВРЕДЕ
У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ ИЗАЗВАНЕ КОВИДОМ 19

Срђан Жикић, Милена Ваљевић
ОРГАНИЗАЦИОНА КУЛТУРА КАО ВАЖАН ФАКТОР УПРАВЉАЊА
КРИЗОМ ПРЕДУЗЕЋА У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19

Виолета Јовановић
АНАЛИЗА СТАВОВА СТУДЕНАТА МЕНАџМЕНТА О УЛОЗИ
ПОСЛОВНЕ ЕТИКЕ У ПОСЛОВАЊУ ПРЕДУЗЕЋА
ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19

Vuk Bevanda, Rajko Macura, Andrija Blanuša
THE ROLE AND IMPORTANCE OF BUSINESS ECONOMICS IN THE
DEVELOPMENT OF MODERN COMPANIES AND ORGANIZATIONS

П Р И К А З И

Драгана Трифуновић
„ОТКРИВАЊЕ” ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ

Слободан Петровић
КАКО УПРАВЉАТИ ВЕЛИКИМ ГРАДОВИМА

Милош Агатоновић
ПИОНИРСКО КОМУНИКОЛОШКО ДЕЛО

ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ
**ДРУШТВЕНИ
ХОРИЗОНТИ**

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТА ГОДИШЊЕ / Vol. I. / БРОЈ 1 / ЈУН 2021.

Издавач

Факултет друштвених наука
11070 Београд, Булевар уметности 2а
www.fdn.edu.rs

За издавача

др Мирко Милетић, декан Факултета друштвених наука

Главни и одговорни уредник

др Драгана Трифуновић

Уредништво

др Милица Несторовић (економија), др Горан Лалић (међународна економија),
др Марко Ђорђевић (комуникологија), др Ненад Перић (медији),
др Срђан Жикић (менаџмент), др Андрија Блануша (социологија),
др Предраг Терзић (политикологија), др Слободан Петровић (право)

Научни савет

др Слободан Пајовић – председник, др Марко Царић, др Љубиша Деспотовић,
др Јован Базић, др Мирко Кулић, др Предраг Капор, др Мирко Милетић

Рецензенти

др Србобран Бранковић, др Зоран Јевтовић, др Драгана Ђатовић,
др Весна Милановић, др Биљана Ратковић Његован, др Татјана Миливојевић,
др Љиљана Манић, др Маја Вукадиновић, др Наташа Симеуновић Бајић,
др Борис Лабудовић, др Марија Вујовић, др Ива Шиђанин

Секретар уредништва

Ивана Фрлета

Лектори

мрр Невена Милетић Сарић, српски језик
мр Наташа Катанић, енглески језик

Графички дизајн

Душан Олуић

Штампа

„Donat Graf”, Београд

Тираж

300 примерака

ISSN 2787-0693

eISSN 2787-1207

УДК 3

ИНДЕКСИРАНО У: СЦИИндекс/Српски цитатни индекс

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

3

ДРУШТВЕНИ хоризонти : часопис за друштвене науке / главни и одговорни уредник Драгана Трифуновић.
– Вол. 1, бр. 1 (јун 2021) – . – Београд : Факултет друштвених наука, 2021 – . (Београд: Donat Graf). – 24 cm

Полугодишње. – Друго издање на другом медијуму:
Друштвени хоризонти (Online) = ISSN 2787-1207
ISSN 2787-0693 = Друштвени хоризонти (Штампано изд.)
COBISS.SR-ID 38326025

САДРЖАЈ / CONTENTS

УВОДНИК / EDITORIAL

Мирко Милетић

ЗА НАУЧНУ ИЗВРСНОСТ

Mirko Miletić

FOR SCIENTIFIC EXCELLENCE 7 - 12

ЧЛАНЦИ / ARTICLES

Предраг Терзић

ПРИНЦИП ЕКСКЛУЗИВНОГ ГРАЂАНСТВА И СТАТУС СТРАНЦА 13 - 26

Predrag Terzić

THE PRINCIPLE OF EXCLUSIVE CITIZENSHIP

AND A FOREIGNER'S STATUS 27

Jelena Stojanović, Zoran Nešić, Ivana Bulut Bogdanović

DIGITALIZATION OF EDUCATION IN THE FUNCTION

OF ECONOMIC DEVELOPMENT 29 - 39

Јелена Стојановић, Зоран Нешић, Ивана Булут Богдановић

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ОБРАЗОВАЊА У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА . . 40

Биљана Пејовић, Исидора Љумовић, Милица Несторовић

ИЗАЗОВИ ЈАВНИХ ФИНАНСИЈА СРПСКЕ ПРИВРЕДЕ

У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ ИЗАЗВАНЕ КОВИДОМ 19 41 - 56

Biljana Pejović, Isidora Ljumović, Milica Nestorović

CHALLENGES OF PUBLIC FINANCE OF THE SERBIAN ECONOMY IN THE

CONDITIONS OF THE PANDEMIC CAUSED BY THE COVID-19 57

Срђан Жикић, Милена Ваљевић

ОРГАНИЗАЦИОНА КУЛТУРА КАО ВАЖАН ФАКТОР УПРАВЉАЊА КРИЗОМ

ПРЕДУЗЕЋА У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19 59 - 74

Srđan Žikić, Milena Valjević

ORGANIZATIONAL CULTURE AS AN IMPORTANT FACTOR

OF ENTERPRISE CRISIS MANAGEMENT IN THE CONDITIONS

OF THE COVID-19 PANDEMIC 75

Виолета Јовановић

**АНАЛИЗА СТАВОВА СТУДЕНАТА МЕНАЏМЕНТА
О УЛОЗИ ПОСЛОВНЕ ЕТИКЕ У ПОСЛОВАЊУ ПРЕДУЗЕЋА
ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19 77 - 104**

Violeta Jovanović

**ANALYSIS OF THE ATTITUDES OF STUDENTS OF MANAGEMENT
ON THE ROLE OF BUSINESS ETHICS IN BUSINESS ENTERPRISE DURING
THE COVID-19 PANDEMIC 105**

Vuk Bevanda, Rajko Macura, Andrija Blanuša

**THE ROLE AND IMPORTANCE OF BUSINESS ECONOMICS IN THE
DEVELOPMENT OF MODERN COMPANIES AND ORGANIZATIONS. 107 - 124**

Vuk Bevanda, Rajko Macura, Andrija Blanuša

**УЛОГА И ЗНАЧАЈ ЕКОНОМИКЕ ПОСЛОВАЊА У РАЗВОЈУ
САВРЕМЕНИХ ПРЕДУЗЕЋА И ОРГАНИЗАЦИЈА 125**

П Р И К А З И / R E V I E W S

Драгана Трифуновић

„ОТКРИВАЊЕ” ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ

Dragana Trifunović

THE “DISCOVERY” OF LATIN AMERICA 127 - 132

Слободан Петровић

КАКО УПРАВЉАТИ ВЕЛИКОМ ГРАДОВИМА

Slobodan Petrović

HOW TO MANAGE BIG CITIES 133 - 136

...

Милош Агатоновић

ПИОНИРСКО КОМУНИКОЛОШКО ДЕЛО

Miloš Agatonović

PIONEERING COMMUNICOLOGICAL WORK 137 - 141

Белешке о ауторима/Notes about authors. 143 - 159

Упутство за ауторе/Instructions for authors. 161 - 167

Мирко МИЛЕТИЋ

Факултет друштвених наука
Београд

КОНТАКТ: mirko.miletic@fdn.edu.rs
www.mirkomiletic.rs

УДК: 050 ДРУШТВЕНИ ХОРИЗОНТИ

Врста рада:
ИНФОРМАТИВНИ ПРИЛОГ

ЗА НАУЧНУ ИЗВРСНОСТ

Факултет друштвених наука у Београду, најмлађи у академској заједници Србије, већ у првој години постојања и рада покрене часопис за друштвене науке „Друштвени хоризонти“, чији је први број у рукама читалаца или на компјутерским мониторима пред њима.

Два питања је логично поставити.

Најпре: Зашто нови часопис у области друштвених наука у Србији, када их већ има неколико стотина¹?

И друго: зашто име – „Друштвени хоризонти“?

Одговор на прво питање релативно је лако дати. Покретањем часописа показује се амбиција запослених да се Факултет брзо развија као високошколска и научноистраживачка установа, осмишљавањем и акредитовањем нових студијских програма на основним, мастер и докторским академским студијама. Поред постојећих у области економије и комуникологије, биће развијани студијски програми у областима права, менаџмента, политикологије, културологије, психологије... Дабоме, то неће бити могуће без посвећеног индивидуалног и групног истраживачког рада усмереног према научној изврсности, последично и издавачке делатности која мора укључити и овакву периодичну, на почетку полугодишњу публикацију. У њој ће бити објављивани научни радови предметно фокусирани на друштвене промене које брзином, радикалношћу, дубином и свеобухватношћу отварају мноштво хоризоната на размеђи садашњости и могућих будућности људског друштва, дакле – друштвених хоризоната.

¹ <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/01/Kategorizacija-naucnih-casopisa-2020-2712021.pdf>

И, ето, одговора на друго питање: Као и природни хоризонти између земље и неба, зависно од места у простору на којем се налази посматрач, хоризонти постојеће и могућих друштвених стварности такође су (без)бројни, а научно промишљање шта се налази иза њих дуго већ представља сазнајни императив од кога може зависити опстанак друшт(а)ва и људске врсте, најпосле.

Друштвене промене, наиме, увек су биле неизбежан динамички аспект постојања друштва, схваћеног као историјски структуриране и променљиве целине друштвеног деловања и друштвених односа људи, на било ком нивоу организовања: глобалном/планетарном, регионалном, национално-државном или локалном. Друштвена структура, просторно и временски повезана у релативно стабилну целину, не би се могла одржавати без друштвених промена, будући да у њима постоји. Друштво појмљено као статична структура теоријски је замисливо, али практично неодрживо, па такво друштво/друштва историји нису позната. Друштвене промене, ма какве оне биле, представљају кинетичку, животну енергију сваког друштва.

Људи су увек, мање или више успешно, управљали њима. У савремености, на почетку трећег миленијума, чини се, међутим, као да испуштају кормило социјалне динамике из својих руку. Климатске промене под утицајем неконтролисаног друштвеног развоја то су наговестиле, а пандемија вируса корона на драматичан начин упозорила са каквим све последицама човек и људско друштво могу да се суоче ако занемаре значај усаглашености друштвеног, схваћеног искључиво као техничко-технолошког развоја, не нужно и напретка, са природним окружењем.

Утолико се у друштвеним наукама отвара мноштво истраживачких питања чији се хоризонти догађања могу промишљати само интердисциплинарним приступима.

Прво од њих је, свакако, које су то друштвене последице текуће и све убрзаније наудотехнолошке револуције у економској структури друштва, у његовом политичком организовању, у доминантним културним обрасцима живота појединаца, друштвених група и многоврских социјалних заједница, подједнако у стварном и све присутнијем виртуелном свету.

Наудотехнолошка револуција је генератор свих друштвених промена у савремености. Реч је о трећем суштинском преображају производних снага у људској историји, који је за последицу имао, као и претходна два, настајање историјски потпуно новог типа друштва. Први такав преображај – аграрна револуција, десио се пре више од десетина миленијума када су људи, сакупљајући плодова и номадски ловци, почели да обрађују земљу, гаје усеве и стоку. Други – индустријска револуција, започет је мануфактурном производњом у средњем веку, настављен открићем тзв. машине радилице, затим битно интензивирањем проналаском парне машине крајем XVII века и потпуно афирмисана применом сложених машина механичке аутоматизације у првој половини XX века. Захваљујући аграрној револуцији, првобитна заједница људи преобра-

жена је у аграрни тип друштва; индустријска револуција је аграрне заједнице људи трансформисала у индустријско друштво; и најзад, текућа научнотехнолошка револуција уводи људски род у већ започету будућност – епоху постиндустријског друштва.

Научнотехнолошка револуција има извориште у високоразвијеним земљама које су у другој половини XX века достигле тачку засићења у масовној индустријској производњи. Реч је о феномену садржаном у научним, техничким и технолошким продорима у све области друштвеног живота ових земаља. Мада је органски настала у њима, научнотехнолошка револуција се различитим обимом, брзином и дOMETИМА проширује и на остале делове света. У суштини, она означава процес универзалних промена свих производних снага на којима почива индустријска цивилизација и изражава се у јединству научних, техничких, технолошких, сировинских и енергетских продора у друштвени живот, постајући његов интегрални и неодбациви део а, самим тим, и део корених друштвених промена. Научнотехнолошка револуција емпиријски се манифестује на много различитих начина: мењањем и растом друштвеног значаја науке и научних открића, убрзаним повећањем техничко-технолошких изума и иновација, проналажењем нових материјала и извора енергије, развијањем нових технологија и привредних грана, односно технолошко-производних комплекса, роботизацијом производње, освајањем космоса, као и новим моделима управљања производњом, али имплицитно и друштвом у целини.

Савремене друштвене промене истражују се и описују као прелазак индустријског у постиндустријско/информационо друштво. Ове синтагме, међутим, имају врло широко семантичко поље, па се у обиљу литературе користе на веома различите начине. У најужем, великим делом прихватљивом смислу, постиндустријско/информационо друштво употребљава се као колоквијални израз за друштво са новом техничко-технолошком структуром, која је битно различита од оне у друштву које израста на индустријском начину производње. Међутим, пробрајај техничко-технолошке структуре, нужно значи и преобрајај производних снага, а затим – пре или касније, брже или спорије – мењање друштвених односа који се на тим основама развијају, па се отвара далеко сложенији проблем: да ли се постиндустријско/информационо друштво развија у капиталистичкој друштвено-економској формацији, као највиши стадијум капитализма, или је реч о посткапиталистичком друштву? Другим речима – остаје ли се тим изразом у равни већ виђене историје или се њиме наговештава нека нова друштвено-економска формација, историјски нови тип друштва у настанку, који се због пионирске фазе развоја научно још увек не може објаснити и, самим тим, лексички уобличио израз који кореспондира са суштином нове друштвено-економске формације?

Заједничко свима који промишљају информационо друштво, независно од идејно-филозофских оквира у којима то чине, јесте да га разумеју као постмодерно друштво у настајању, које је својеврсна последица и израз текуће научнотехнолошке, односно информационе револуције, и да се у њему поред

три постојећа сектора привређивања (примарни – пољопривреда, секундарни – индустрија, терцијални – услуге) појављује и четврти, све доминантнији, тзв. квартални сектор привређивања – производња информација и знања, и пети – квинарни, у којем се управља векторима друштвеног развоја информационог/информатичког друштва.

Управо у тим новонастајућим привредним секторима предметно ће бити лоцирана емпиријска истраживања и теоријска промишљања савремених друштвених промена чији ће резултати бити објављивани у овом часопису отворених друштвених хоризоната.

Предраг ТЕРЗИЋ

Институт за политичке студије,
Београд

КОНТАКТ: predragterzic@yahoo.com

УДК: 347.18

342.717

Врста рада:

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 15. 2. 2021. ✓

Прихваћен: 1. 4. 2021. ✓

ПРИНЦИП ЕКСКЛУЗИВНОГ ГРАЂАНСТВА И СТАТУС СТРАНЦА

Апстракт: Процесу стварања модерне државе и формирању политичких институција одговара процес претварања дојучерашњих поданика у заједницу конституисану на принципу грађанства. Грађанин постаје темељ политичке заједнице и субјект, који у међусобном деловању с другим грађанима, твори јавну сферу. То, међутим, не значи да сви чланови заједнице имају иста права и обавезе садржане у статусу грађанина. Искључујући одређене категорије становника из принципа грађанства отвара се низ питања која делегитимизују постојећи поредак сударајући се с идејама правде, слободе и једнакости. Циљ овог кратког истраживања јесте појашњење принципа грађанства, његових главних појавних облика и субјеката искључења, као и узрока који се налазе у корену концепта ексклузивног грађанства. Излагање идеје мултикултурализма нема намеру да потпуно аналитички разложи овај концепт, већ само да у главним цртама представи један од начина превазилажења питања ексклузивног грађанства. У циљу утврђивања друштвеног значаја теме, део текста је посвећен идејама које чине основу ексклузивног схватања грађанства, разлозима њене примене и далекосежности последица социјалних напетости и немира, који се не могу пренебрегнути.

Кључне речи: ПРИНЦИП ГРАЂАНСТВА, СТАТУС ГРАЂАНИНА, ЕКСКЛУЗИВНО ГРАЂАНСТВО, ИНКЛУЗИВНО ГРАЂАНСТВО, ДРЖАВЉАНСТВО, СТАТУС СТРАНЦА.

Грађанство је статус којим се потврђује припадност некој друштвеној заједници. Оно подразумева скуп права и обавеза у односу на јавне институције, али и у односима с другим члановима друштвене заједнице, који уживају грађански статус. Рудиментарни облици грађанског статуса могу се наћи још у старој Грчкој. Ако модерни статус грађанина одредимо као могућност свих чланова заједнице с грађанским статусом да, поред минималног прописаног ангажовања у заједници, сами одлуче о додатном нивоу друштвеног активизма, у античкој Грчкој грађанин је имао велики број дужности. О томе говори и Фистел де Куланж:

„Али дужност једног грађанина није се састојала само у гласању. Кад на њега дође ред, он је морао бити магистрат у својој деми или својој триби. Сваке друге године он је морао бити хелиаст, тј. судија, и целу годину дана је проводио по судовима, слушајући парничаре и примењујући законе (...) Напослетку, он је могао бити и магистрат, архонт, стратег, астином, ако му је била наклоњена коцка или гласање при избору. Као што се види, бити грађанин једне овакве демократске државе била је врло тешка ствар, ту је човек имао да утроши све своје време на јавне послове, а остајало му је врло мало времена за његове личне интересе и домаће послове. Отуда Аристотел и вели сасвим право да онај који је морао живети од рада није ни могао бити грађанин.” (де Куланж, 1998: 389)

Ипак, иако се у великом броју радова говори о старој Грчкој као колевци непосредне демократије, неретко се пренебрегава чињеница да је и у грчким полисима статус грађанства био ексклузиван. Наиме, читаве групе житеља грчких градова-држава биле су искључене из статуса грађанина, чиме им је било онемогућено и учешће у политичком животу, односно право да бирају и буду бирани. Поред малолетника, у политичком животу полиса нису могли да учествују ни жене, робови и странци.

Међутим, постојање статуса грађанина у периоду антике не означава и постојање непрекинутог историјског континуитета развоја грађанства, од античких времена до данашњих дана. Тако Етјен Балибар примећује да се током историје израз грађанство неретко користио више да представи друштвени слој, сталеж, односно класу (буржоазија), него својство, статус или правила. Балибар се, стога, залаже да се уведе нов израз којим би се означило грађанство као статус и налази га у појму грађанскости (на француском *citoyennete*). Разликовањем статуса од сталежа не прејудуцира се, међутим, никаква свеобухватност новог грађанства. Модерне државе се у својој бити ослањају на идеју искључења,

„а ако то већ није искључивање, реч је о неједнаком (преференцијалном) приступу извесним добрима и правима, у складу са статусом држављанина или странца, који припада или не припада дотичној заједници”. (Балибар, 2003: 56)

Разликовање кроз осу прихватање/неприхватање

Припадност, односно неприпадање рађа нову осу поделе. На тај начин врши се раздвајање на оне који су унутар и све друге, који се налазе изван одређене групе. Ипак, то не значи да су сви изван групе особе које припадају јединственом систему вредности, имају исте културолошке, религијске или етничке особине. Због тога је правилније говорити о другима, а не о јединственом другом. И унутар и изван групе постоје разликовања према читавом низу критеријума, од постојања и непостојања неких особина, до степена или мере прихватања или неприхватања одређених ставова, придржавања религијских обичаја, везаности за државу порекла, степена осећања националне припадности.

Међутим, плурализам унутар друштвених група се настоји прикрити везаношћу за неке неупитне елементе традиције, за верске догме или преломне тачке у националној историји, односно најзначајније догађаје у историји одређене етничке групе. Узимајући те критеријуме за тачку разликовања на оси прихватање/неприхватање, у групу се укључују чланови који се могу разликовати по мноштву других критеријума, а с друге стране, из групе се искључују сви други, који с одређеним бројем чланова групе могу имати много заједничких ставова, уверења и осећања. Неретко се прихваћени чланови групе толико разликују да нису ни свесни својих сличности, а други остају изван групе, иако се идентификују с групним идентитетом.

Подела није само у функцији одвајања од другачијег и различитог, често и неприхватљивог, већ подразумева и самоодређење и саморазумевање. Тек приликом разликовања од других, супростављајући своје, стварне или замишљене, личне или групне особине карактеристикама других, које исто тако могу бити реалне или фиктивне, ви одређујете и базичне карактеристике припадника сопствене групе. Укључујући, прихватајући и интегришући једне, нација у исти мах маргинализује и искључује друге. „Колективни идентитет припадника нације”, се на тај начин, „одређује другошћу странца.” (Балибар, 2003: 56)

Значи ли то да сами припадници доминантне етничке групе нису успели да представе и прихвате скуп културолошких особина које њихову групу разикују од других група, пре него што су спознали другачије навике и обичаје? Да ли тек приликом сусрета с другачијим успевате да одредите сопствене особине, које вам до тада нису биле довољно познате или које нисте ни имали потребе да одређујете, јер су само те карактеристике поседовали сви са којима сте се до тада сретали? Колико се те особине разликују од карактеристика чланова једне или више других и другачијих група? Да ли се њихова група толико разликује од других да је немогуће направити било какав, макар и процедуралан, консензус у друштву? На концу, треба наћи базично својство или својства која представљају основу искључења.

Јасно је да се не ради ни о каквом рационалном, непристрасном и научном критеријуму поделе, који неповратно раздваја становништво једне земље. Критеријуми поделе се често не заснивају на биолошким основама, јер се кроз анализе ДНК припадника одређених нација утврђује више линија порекла, при чему код једног броја припадника доминира одређено, а код других сасвим друго порекло.

За разлику од етничких, политичке нације не заснивају припадност на етничком пореклу. Њих чини читав низ различитих етничких група, које све заједно творе нову нацију. Тако је усељавањем Европљана, Азијата, довођењем робова из Африке, али и укључивањем дела преосталих староседелаца настала америчка нација. Кроз својеврсни *melting pot* пролазе сви нови усељеници, који прихватајући начин америчког живота, културу, славећи догађаје који чине формативне тренутке настанка нације, постају Американци.

Ирационалност подела сеже у дубоке корене прошлости чинећи колективни идентитет заједнице, који професор Милан Подунавац означава „класичним појмом оснивачког мита”. (Подунавац, 2007: 93) Снага оснивачког мита се заснива на његовом широком прихватању као заједничке основе постојања целокупне државе, њених институција и напослетку, оног најзначајнијег – нације. Идејом о нацији као етничкој скупини и држављанству које из припадности њој проистиче, институционализује се процес искључивања. Учешће у оснивању државе, или боље рећи, далеко и готово увек замагљено сродство с оснивачима нације, постаје критеријум за прихватање од стране власти и што је важније, друштва. Границе су снажне и јасне за оне који су их створили или прихватили. Омеђене су административним прописима и друштвеним праксама. Додајмо и да се веома тешко прелазе.

Тако становници неке земље који су друге вере, расе или етничке припадности, постају искључени из друштвеног живота. Неграђани нису само имигранти и њихове породице. У ову широку категорију треба сместити све апатриде, избеглице, азиланте и имигранте, али не треба заборавити ни друге категорије људи који нису прихваћени од стране система као пуноправни чланови заједнице и немају иста права као њихове комшије, школски и другови с факултета, колеге на послу.

У многим заливским државама, али и у Кини, Јапану и одређеном броју држава с малим бројем становника, статус грађанина се веома тешко стиче. Ово правило се не односи само на људе који су у одређеном периоду живота започели живот у тим земљама, већ и на оне становнике који су ту рођени.

Постоје три базична начина стицања држављанства: место рођења (*ius soli*), порекло, односно крвна веза (*ius sanguinis*) и пребивалиште (*ius domicile*). Последњи принцип се углавном примењује на пунолетне особе, које својевољно желе да стекну држављанство. Ова три начина стицања држављанства се неретко комбинују у оквиру правних система појединачних земаља. (Марковић, 2016: 173-174)

Принцип *ius soli* подразумева да сви који су рођени на територији државе, која је у својим правним актима о начину стицања држављанства прихватила овај принцип, самим рођењем стичу држављанство и на тај начин постају пуноправни чланови заједнице. Начин стицања држављанства детета, у овом случају, нема везе с питањем да ли родитељи детета имају статус грађана у земљи у којој им је дете рођено. На тај начин чак и дете родитеља који су странци добија статус грађанина. Тиме се ова прихватања/неприхватања преноси с нивоа друштва на разину породице. Тако родитељи и дете постају чланови две групе, при чему дете има надређени статус у односу на своје родитеље. Ове супротности постају још израженије када су родитељи илегални имигранти, којима чак прети изручење у земље где су рођени, односно чије држављанство поседују. Тако родитељи могу бити враћени у земљу порекла, а да истовремено њихово дете има сва права проистекла из грађанског статуса земље у којој је рођено.

Насупрот принципу *ius soli*, према коме се статус грађанина стиче самим рођењем у одређеној држави, *ius sanguinis* подразумева да се држављанство стиче крвним сродством с држављанима те земље. На тај начин дете добија држављанство које поседују његови родитељи.

Међутим, принцип *ius domicile* се углавном комбинује с претходна два принципа, а претежно регулише начин стицања грађанског статуса пунолетних особа. У тим случајевима неопходно је испунити читав низ критеријума како би се стекао грађански статус. Док је у неким земљама неопходно провести одређени број година како би усељеник постао грађанин, у другима је потребно и показати да сте стекли одређени ниво познавања језика, културе, политичког и правног система земље. Посебан случај представљају државе чији правни системи не познају категорије двојног држављанства, тако да усељеници пре прихватања држављанства државе у којој живе морају да се одрекну грађанског статуса у земљи порекла.¹ Овакав вид условљавања демотивише велики број имиграната да се стицањем грађанског статуса интегришу. Тиме се кроз правни систем још једном појачава ова поделе прихватање/неприхватање.

¹ Од западноевропских земаља категорију двојног држављанства не препознају, или прихватају само у одређеним случајевима, правни системи Немачке, Аустрије, Холандије.

Облици етнокултурних мањина и врсте друштвених расцепа

Амерички политички теоретичар Вил Кимлика наводи да у западним друштвима постоји пет облика етнокултурних мањина: националне мањине, имигранти, изолационистичке групе, метеци и расне кастинске групе. (Кимлика, 2009: 384-404)

Имигрантске групе обухватају групе људи формиране одлуком појединаца и породица да напусте своју првобитну домовину и емигрирају у друго друштво. Разлози због којих се одлучују на селидбу могу бити економске или политичке природе.

Док на једној страни већина имиграната жели да учествује у друштвеном животу, постоје и оне имигрантске групе које се добровољно изолују и избегавају учешће у политици и ширим друштвеним догађањима. Примери које за такве изолационистичке групе, које Кимлика наводи, су Хутерити у Канади и Амиши у Сједињеним Државама.

Израз метеци Кимлика је преузео од Мајкла Волзера, који га користи као обједињујући израз за нелегалне и привремене мигранте. (Волзер, 2000: 86-98) О привременим мигрантима се није размишљало као о будућим грађанима, чак ни као о дугорочнијим резидентима, и вероватно да им се боравак не би ни дозволио да се на њих тако гледало. Међутим, без обзира на званична правила ти људи су се настанили мање-више за стално. Такав је случај с Турцима, грађанима бивше Југославије и другим „гостујућим радницима” у Немачкој, Мексиканцима у Калифорнији и северним Африканцима у Шпанији и Италији.

У расне кастинске групе убрајају се грађани одређене земље који су систематски и интергенерацијски држани у неповољном положају, као што је то црно становништво у Америци.

И на крају, под националним мањинама Кимлика подразумева скупине становника које су образовале потпуна и функционална друштва у својој домовини у периоду пре него што су припојене већој држави. Националне мањине се могу поделити у две категорије: „под-државне нације” и „домородачке народе”. Под-државне нације у датом тренутку немају државу у којој чине већину, али су је у прошлости имале или су тежиле да је имају. Оне су се у заједничкој држави с другим народима нашле из различитих разлога. Њих је у прошлости анексирала нека већа држава или царство, или их је једно царство уступило другом, а могуће је и да су се путем краљевског венчања спојиле с другом државом.

Друга категорија националних мањина, домородачки народи, су народи чије су традиционалне територије преплавили досељеници, а потом их силом или уговорима припојили државама којима управљају људи које они сматрају

странцима. Разлика између домородачких народа и под-државних нација није прецизна и не постоји универзално прихваћена дефиниција „домородачких народа”. Један од начина за разликовање огледа се у томе што су први били учесници, али и губитници, у процесу формирања европских држава, док су други све до недавно били изоловани од овог процеса, па су тако све до скоро задржали предмодени начин живота. Дакле, у под-државне нације се могу убројити Каталонци, Баски, Шкоти, Корзиканци, док су Маори, Сами и амерички Индијанци домородачки народи.

У својој теорији структура расцепа и страначких система, Сејмур Мартин Липсет и Стајн Рокан идентификовали су четири основна извора расцепа друштвене структуре. То су расцепи друштвено-економске природе, верске припадности, као и културно-етнички расцепи и подела између рурално-земљорадничких и урбано-индустријских интереса. (Lipset and Rokkan, 1967: 1-64) У оквиру ових друштвених расцепа могу се идентификовати поделе, које утичу на искључивање група становника из грађанског статуса. Ради се првенствено о културно-етничким и поделама становништва на основу верске припадности.

Изучавајући положај мањинских заједница у друштву, холандски политиколог Аренд Лајпхард је закључио да су плурална друштва подељена „сегментираним расцепима”, који могу бити религијске, идеолошке, језичке, културне, расне или етничке природе. (Лајпхарт, 1992: 11) Осим идеолошких, сви наведени друштвени расцепи могу представљати основу за искључење одређених категорија из грађанског статуса или настанак такозваних грађана друге класе.

Second class citizens

Гастарбајтери у државама Западне Европе, илегални имигранти у Сједињеним Државама, легални имигранти у земљама Персијског залива, странци у Кини и Јапану, људи с пребивалиштем у Кнежевини Монако су само примери становника одређених земаља, који и када имају регулисан боравишни статус или пребивалиште у одређеним земљама, не успевају да стекну грађански статус. Разноликост њиховог етничког порекла, социјалног статуса, извора и висине прихода чини ову групу хетерогеном. Док су странци у Персијском заливу неретко и веома образовани лекари, инжењери и други стручњаци из западноевропских земаља, Мексиканци који илегално улазе у Сједињене Државе углавном раде тешке и слабо плаћене послове. Становници Кнежевине Монако, који немају грађански статус, су углавном веома богати људи, међу којима има и познатих спортиста, али гастарбајтери прве генерације у Швајцарској и Немачкој су, услед недостатка новца и квалификација, најчешће радили мануелне послове или су били запослени у индустријским постројењима.

Приказујући образовну, материјалну и уопште статусну разноликост неграђана долази се до закључка да становници неке државе, који су искључени из грађанског статуса, стварају широк, али не и кохерентан слој. Ипак, и поред низа разлика међу њима, заједничка им је подређеност у односу према државним институцијама и у јавном животу, па их стога Балибар назива *second class citizens*. Њихов положај није никакво грађанство које може да произведе статус, то није колективна способност да се конституише држава или формира јавни простор. Они нису од државе препознати као политички, а у ширем смислу ни као друштвени објект. Из овога произилази да „...независно од званичних граница, у европском простору има *de facto* појединаца који су грађани и оних који су поданици”, али не треба пренебрегнути да ови други

„...не могу практично да буду задржавани у положају апсолутног неправда, осим ако се не прибегне организованим облицима насиља”. (Балибар, 2003: 292)

Институционалне, социјалне и психолошке импликације разликовања грађана од неграђана се ни на који начин не могу занемарити. Исконски корен дистинкције налази се у предмодерном облику односа према другачијем, страном и непознатом, односно у дихотомној релацији „ми-они”. „Ми” не служи само да се супростави оном далеком, несхватљивом и потенцијално опасном, већ има и функцију самоодређења, јачања координације и солидарности унутар саме групе. Дакле, корен искључења није толико у страху од другог, колико у сопственој немоћи, несигурности и слабости. Истицањем разлика у односу на другог и другачијег ви у исто време наглашавате своју посебност, додатно увећавате значај карактеристика скупине којој припадате, као и доприносите кохезији у оквиру постојеће групе. Тиме моје „ја” или наше „ми” добија на снази, на значају и самопоштовању. И без сукоба с другима, чак самим сазнањем о постојању другачијег, „ми” постаје јаче.

Либерална држава се приказује као непристрасна у односу на етничке и културне идентитете својих грађана. Имплицира се да етнички, културни и религијски идентитети остају у приватној сфери појединца, али се неретко и заборавља да ова питања не треба да буду омеђена границама приватности, јер имају могућност да стварају шире последице по функционисање социјалног живота. Као такви, етнички, културни и религијски ентитети треба да буду препознати и уважавани од стране државе. Појединац, притом, не представља искључиво становника одређене земље, већ припадношћу различитим етничким, културним и религијским групама, биле оне већинске или мањинске, стиче и право на поштовање специфичности од стране државе и њених институција, под условом да се не супростављају темељним принципима на којима почива друштвени поредак.

У случају да држава негира значај различитости и специфичности које појединац стиче припадношћу разноликим етничким, религијским и културним групама, при чему не признаје и сам статус грађанина за групе које не припадају некој од већина, она институционално допушта доминацију већинског народа, супрематију већинске религије или доминантне културе. На другој страни, потенцира се постојање плурализма, али се заборавља да чак и када су прописана иста права за све становнике једне земље, могућност њиховог остваривања за поједине категорије становништва остаје ограничена. Дакле, само постојање различитих културних група у оквиру друштва још није доказ о постојању мултикултурализма у некој заједници. Таквом друштву више одговара назив „културни плурализам”.

Насупрот „културном плурализму” као ознаци за друштво у коме постоји више различитих етничких, друштвених или културних група, Ентони Гиденс наглашава проактивну улогу државе у мултикултуралном друштву. Гиденс мултикултуризам одређује као „политику или низ политичких мера”, које се односе

„на политичке програме који прихватају аутентичност различитих начина живота у оквиру једне друштвене заједнице и настоје да унапређују њихове корисне и позитивне међусобне односе – али у оквиру целовитог, јединственог система грађанских права и обавеза”. (Гиденс, 2009: 158)

Отелотворење идеје мултикултуризма омогућава мањинама да се понашају и живе у складу са сопственим културним или религијским обрасцима, све докле док таквим деловањем не урушавају вредности самог друштвеног и политичког поретка.

Тако се мултикултурални поредак приказује не кроз просто постојање више културних заједница у оквиру одређеног друштва, чији припадници живе једни поред других, већ је неопходно да држава кроз законе и друге правне акте поспеше функционисање тих заједница и афирмише њихову културну посебност. Поред политике мултикултуралности коју промовишу државни органи, важно је да постоји и прихваћеност принципа мултикултуралности од стране већине становника.

Кимлика сматра да постоје три услова који доприносе успешном прихватању мултикултуризма. Први се односи на тешкоћу добијања подршке ако највећу корист извлаче илегални имигранти. У таквој ситуацији не можете очекивати да припадници већинског народа или сви они који уживају статус грађана подрже идеје мултикултурализма. Важно је и о којим културама које чине мултикултуризам је реч, јер је веома тешко добити подршку јавности ако се конкретне културе сматрају нелибералним. У супротном, односно у случају да се ради о културама које прихватају различитости, повећава се могућност толеранције. Треће, важно је и како се гледа на економски интерес имиграната. (Гиденс, 2009: 159)

Један од разлога за искључење странаца из принципа грађанства је чисто економски. Економске кризе су током историје биле плодно тло за развијање идеја које су уназадиле цивилизацију, некада је доводећи до руба постојања. У тренуцима економског незнања или страшних друштвених патњи, попут епидемија неких заразних болести, најлакше је наћи „жртвеног јарца” и своје незадовољство, горчину и страх исказати на њему. Објект овог бесумучног нападања светине могу бити верске и етничке скупине или одређени слојеви становништва.** Неретко су то имигранти и њихове породице.

Док се сви имигранти представљају као нерадни људи који живе од социјалне помоћи и ништа не доприносе друштву, користећи, притом, све његове бенефите, ретки помињу да су многи имигранти дали велики допринос развоју својих нових средина, на научном, спортском и културном плану. Минимизирањем позитивних примера доприниса мањинских и мигрантских заједница привреди, науци и култури земље и преувеличавањем негативних карактеристика, ствара се нетрпељивост. Таква нетрпељивост и мржња могу створити слична осећања и на другој страни. Тако велики број младих људи, неприхваћен од стране друштва у ком су одрасли, своје уточиште налази у оквиру радикалних покрета. Међутим, таквим деловањем се не успоставља поверење, нити се побољшава положај странаца, односно проблем се не решава, већ се само шири и продубљује.

Предрасуде према мањинским групама смањују се њиховом успешношћу у ширем друштвеном животу. Уколико неко од припадника мањинских заједница успе да оствари значајне резултате у области науке, културе или спорта, ако се искаже кроз друштвени ангажман и борбу за општи интерес, остварују се услови за смањење етничке дистанце. Кроз толеранцију и дијалошку комуникацију долази се до схватања да културна различитост није питање од пресудног значаја нити за државу, нити за лојалност грађана према заједници. Када сви чланови друштва стреме развоју и добробити целине, ако сви поред својих парцијалних заступају и опште вредности поретка, онда држава треба да, кроз принцип инклузивног грађанства, регулише односе са свим својим становницима.

Насупрот принципу ексклузивног грађанства, инклузивно грађанство омогућава иста права и слободе за све чланове одређеног друштва, а од њих у исто време захтева и да испуне прописане обавезе према заједници. Иста права и слободе у односу на државу, као и обавезе према држави, проистичу из поседовања грађанског статуса. Грађански статус у савременим државама подразумева једнакост свих грађана пред институцијама система, али и приликом остваривања међусобних односа. Притом, важно је да не постоји раскорак између нормативног одређења грађанског статуса, с њим повезаних права, слобода и обавеза и немогућности да се такав статус у пракси оствари.

** Жан Делимо у монографији „Страх на Западу” истражује историју страхова Западне цивилизације у периоду од XIV до XVIII века. У њих се убрајају и страхови од других народа и верских заједница, као што су Јевреји и муслимани. Делимо приказује начин стигматизације читавих народа и верских група, али и преобраћеника. (Делимо, 2003: 354-425)

Закључна разматрања

Истраживачка заинтересованост за проучавање принципа ексклузивног грађанства није потекла искључиво из погледа и расправа филозофа и социјалних теоретичара, већ првенствено из посматрања социјалних консеквенци које принцип ексклузивног грађанства неумитно ствара. Док принцип ексклузивног грађанства заједницу дели уместо да је јача, цепа и разбија, уместо да је сажима, идејом о природној неминовности таквих подела и „строго научним” и антрополошким тврдњама о културној, националној и расној отуђености и неспојивости делује се насупрот инклузивном схватању заједнице.

У таквим настојањима сличности се занемарују, а разлике преувеличавају, при чему творци ових идеја заборављају да ни нација, ни етничке групе нису природне категорије. Нација као идентитетски облик нема природни извор, већ је настала уједињујући многе друге предмодерне идентитете, често и насилним путем. Неки од потомака тих не тако давно преобраћених племена, данас се осећају правим Немцима или Французима и своје „праисконско грађанство” показују дискриминацијом странаца и затварањем граница за долазак нових имиграната. Новински наслови у тим земљама неретко само приказују стање које влада у друштву: „Румун силовао бабу”, „Цигани продају своју децу” и слично. Такви текстови изазивају и подстичу мишљење да су сви припадници одређене нације или етничке групе, односно макар већина, силоватељи, лопови и бездушници других категорија. Читаве групе становника тако постају монополисти на нечовечна поступања, а као последице таквог етикетирања, они не могу бити ни супружници, ни комшије, ни пријатељи припадницима већинског народа. Тиме социјална дистанца достиже најшире размере.

Насиље које је букнуло у предграђима Париза 2005. године показало је да се млади Французи пореклом из земаља Магреба и Африке, већином муслимани, осећају искљученим из француског друштва. Мето напада биле су јавне институције – школе, обданишта, полицијске станице и ватрогасна возила. Другим речима, мета бунта било је све оно што персонификује француску државу и француско друштво. Доделивши великом броју ових младих људи држављанство, држава се није потрудила да их у потпуности интегрише у француско друштво. Они су и даље остали странци.

Тиме се доказује да и у ситуацијама када припадници мањина добију држављанство и тиме у формалном смислу постану равноправни грађани, држави преостаје да предузме још читав низ мера како би успела да интегрише маргинализоване категорије становништва. Пуноправни грађански статус не подразумева само додељивање држављанства, већ и једнак приступ свим облицима друштвене социјализације, који обезбеђују напредак на друштвеној лествици - почев од обданишта, школе, спортских клубова, до универзитета. Уколико друштвена клима одише идејом мултикултурализма и толеранције, стицање универзалног статуса грађанства постаје реалност. Међутим, за пости-

зање таквог друштвеног помака, поред интелектуалног залагања, неопходна је и снажна друштвена ангажованост.

Социјалне напетости, које је проблем неравноправног приступа статусу грађанства изазвао, смештају овај концепт у много шире оквире од чисто теоријских расправа. Аргументи за и против више нису само ствар етичности, правде и слободе, већ се ослањају и на питања безбедности и опстанка државе и друштва. Она захтевају не само научну расправу, већ и социјални активизам.

Насупрот њима, браниоци принципа ексклузивног грађанства неретко траже оправдање у митологизираној историји своје државе и нације. Делећи и обележавајући људе према критеријумима етничког порекла, припадности мањинској заједници или мигрантском пореклу враћају се на предмодерна схватања социјалних колективитета и ненаучног, неретко митоманског, одређења историје и улоге своје етничке групе у њој. Друштво које своје постојање темељи на доминацији једних и обесправљености других није заједница будућности, већ тамница прошлости. Тамница за једне не може представљати слободу ни за кога. Такво стање је и недопустиво и неодрживо.

ЛИТЕРАТУРА

1. Балибар Етјен (2003): *Ми, грађани Европе?, границе, држава, народ*; Београд: Часопис Београдски круг.
2. Де Куланж Фистел (1998): *Античка држава*; Београд: Плато.
3. Делимо Жан (2003): *Страх на Западу: (од XIV до XVIII века): опседнути град*; Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
4. Гиденс Ентони (2009): *Европа у глобалном добу*; Београд: Clío.
5. Кимлика Вил (2009): *Савремена политичка филозофија*; Београд: Нова српска политичка мисао.
6. Лајпхарт Аренд (1992): *Демократија у плуралним друштвима*; Загреб: Глобус, Школска књига.
7. Lipset Sejmor Martin and Rokkan Stein (1967): "Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alingment: An Introduction". In: ed. Lipset, S. i Rokkan, S. *Party Systems and Voter Alingments: Cross-National Perspectives*; New York: The Free Press; pp: 1-64.
8. Марковић Наташа (2016): Упоредни историјски поглед на принципе стицања држављанства; *Безбедност*, Vol. LVIII, број 2; Београд: Министарство унутрашњих послова; стр: 169-186.
9. Подунавац Милан (2007): „Базични консензус у подељенима друштвима”. У: ур. Становчић, В. *Положај националних мањина у Србији*; Београд: Српска академија наука и уметности; стр. 87-96.
10. Волзер Мајкл (2000): *Подручја правде: одбрана плурализма и једнакости*; Београд: Филип Вишњић.

THE PRINCIPLE OF EXCLUSIVE CITIZENSHIP AND A FOREIGNER'S STATUS

Abstract: The process of creating a modern state and forming political institutions corresponds to the process of transforming the subjects of the past into a community constituted on the principle of citizenship. The citizen becomes the foundation of the political community and the subject, which in interaction with other citizens, forms the public sphere. However, this does not mean that all members of the community have the same rights and obligations contained in the status of a citizen. Excluding certain categories of residents from the principle of citizenship raises a number of issues that delegitimize the existing order by colliding with the ideas of justice, freedom and equality. The aim of this short research is to clarify the principle of citizenship, its main manifestations and excluded subjects, as well as the causes that are at the root of the concept of exclusive citizenship. A brief presentation of the idea of multiculturalism does not intend to fully analytically explain this concept, but only to present in outline one of the ways of overcoming the issue of exclusive citizenship. In order to determine the social significance of the topic, a part of the text is dedicated to the ideas that form the basis of an exclusive understanding of citizenship, the reasons for its application and the far-reaching consequences of social tensions and unrest, which cannot be ignored.

Keywords: CITIZENSHIP PRINCIPLE, CITIZEN'S STATUS, EXCLUSIVE CITIZENSHIP, INCLUSIVE CITIZENSHIP, CITIZENSHIP, FOREIGNER'S STATUS.

Jelena STOJANOVIĆ

Faculty of Mathematics
and Computer Science
Belgrade

CONTACT: jelena.stojanovic@alfa.edu.rs

UDC: 37.018.43

Type of work:
REVIEWED PAPER

Received: 20. 1. 2021. ✓

Accepted: 15. 4. 2021. ✓

Zoran NEŠIĆ

Faculty of Technical Sciences
Čačak

CONTACT: zoran.nesic@ftn.kg.ac.rs

**Ivana BULUT
BOGDANOVIĆ**

Faculty of Social Sciences
Belgrade

CONTACT: ivana.bulut@fdn.edu.rs

DIGITALIZATION OF EDUCATION IN THE FUNCTION OF ECONOMIC DEVELOPMENT¹

Abstract: This paper conducts theoretical and empirical research with the aim of analyzing the opportunities provided by digitalized education systems and the use of modern technologies in education in the current economic crisis and global pandemic and how it affects the process of teaching and developing future needs of the workforce towards developing economies. The fundamental goal of this paper is a meticulous study of the impact of digital literacy on the digitalization of education and the use of new approaches in teaching and learning to develop knowledge, abilities and skills by which the economy should improve business efficiency and effectiveness.

Keywords: MODERN TECHNOLOGIES, DIGITALIZATION, EDUCATION, CURRENT ECONOMIC CRISIS, ECONOMIC DEVELOPMENT.

¹ This study was supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia, and these results are parts of the Grant No. 451-03-9/2021-14/200132 with University of Kragujevac – Faculty of Technical Sciences, Čačak.

Introduction

An introduction to a thesis that studies the digitalization of education and how technology and new methods of education affect the development of skills and competencies of the workforce required by the economy in the 21st century based on knowledge, information and new technologies is presented at the beginning of the paper. In response to the needs of society for a qualified random force that will be ready to jump immediately into the process of production of goods and services, the term Dual Education appears, which is part of the system of secondary education in which, through theoretical teaching and exercises in school, and learning through work with an employer, students acquire, improve and build knowledge, skills and abilities and attitudes (competencies) in accordance with the qualification standard and the curriculum. In that sense, the employer is a legal or natural person who meets the prescribed conditions for learning through the work of students in dual education and whose activity enables the realization of the contents prescribed by the appropriate curriculum. This form of learning is also known as “learning through work” which is an organized process during which students, under the guidance and supervision of instructors in a real work environment with the employer, acquire the competencies necessary for efficient and productive work in the occupation or group of occupations. (the Draft on Dual Education of the Republic of Serbia)

Recent research indicates that knowledge is being developed and used in new ways today, enabling a shorter development cycle and more innovation, given that knowledge and the ability to innovate are elements that provide a long-term competitive advantage. Here we can cite the research of Stanford University that nowadays knowledge doubles every couple of years, changes are so fast that workers must constantly develop new abilities and skills and thus become the most important factor of production. Another characteristic is that more and more work will be done via the Internet, which is best confirmed by the current situation with the global pandemic.

Basic principles and objectives of dual education

The relevant literature emphasizes that the goal of the education system is to provide more basic literacy to most students, the skills that are easiest to learn and the best way to assess abilities.

In addition, students should focus their attention on educational institutions in order to develop the cognitive abilities necessary for the functioning of the 21st century economy (Soland, Hamilton & Stecher, 2013).

The basic principles of dual education are (the Draft on Dual Education of the Republic of Serbia):

- 1) accessibility – equal conditions for all for quality access to dual education;
- 2) relevance – compliance with the needs of employers and the labor market;
- 3) mobility – access to different areas of work within the same and higher levels of education;
- 4) lifelong learning – enabling education and development throughout life in all areas of life and work;
- 5) the right to choose – the freedom to choose an occupation and educational profile within the established criteria;
- 6) equal opportunities – acquisition of education regardless of gender, racial, national, cultural, ethnic and religious affiliation, language, sexual orientation, place of residence, financial status and other personal characteristics;
- 7) partnership – cooperation of state administration bodies, autonomous provinces, local government units, institutions and other organizations responsible for development, provision and improvement of the quality of education and upbringing and employment, scientific research organizations, as well as social partners - chambers of commerce, representative associations, professional associations of employers, trade unions, associations of citizens and individuals;
- 8) professionalism and ethics – the responsibility of schools and employers to achieve the goals and principles of dual education and respect for the personality and dignity of each student;
- 9) quality assurance – ensuring the achievement of the necessary standards in all activities of dual education.

In addition to formal education, it is increasingly necessary today to apply a lifelong learning approach. In this regard, in order to equip students with skills, the requirements for model restructuring appear in lifelong learning models, which are not limited to formal education, but also include non-formal learning with access to technologies and learning opportunities anywhere, at any time (TechKnovLogia, 2013).

The main objectives of dual education are (the Draft on Dual Education of the Republic of Serbia):

- 1) providing conditions for acquiring, improving and developing competencies in accordance with the needs of the labor market;
- 2) providing conditions for further education and lifelong learning;
- 3) development of entrepreneurship, innovation, creativity, professional and career development of each individual;
- 4) providing conditions for personal, economic and general social development;

5) developing the ability for teamwork and a sense of personal responsibility in work;

6) developing awareness of the importance of health and safety, including safety and health at work;

7) developing the ability of self-evaluation and expression of one's own opinion as well as independent decision-making.

One of the basic preconditions for successful realization of quality dual education is digital literacy. Some authors point out that teachers increasingly know that they do not help students to develop and use digital capacities in the process of education (Johnson, Adams & Haivood, 2011).

However, other authors point out that pupils and students today use digital devices and resources that enable them to communicate quickly and learn and have fun both at home and at school and at work (Vankel, Marovich & Stanaitite, 2010).

Another very important factor in education, given the growing amount of data and information that today's education systems encounter, is analysis. One of the key trends in the future of education is the use of effective analytical tools with the aim of analyzing a large amount of data that help improve the learning process. The data analyst will be used as a basis for transforming education by improving education systems and educational institutions through

1. efficient allocation of resources and fulfillment of the curriculum,
2. assessment of learning success and teaching quality,
3. supporting students' progress and students' success.

The relevant literature emphasizes that the responsibility for education lies in the transfer of knowledge, which is relevant from the perspective of the labor market, to students, so it is important that the education system monitors what must happen in the labor market and provides appropriate and quality education (Perez, Kozovska & Garrouste, 2010).

In that sense, the key competencies are those that will explain success in the modern economy, critical thinking, analytical skills and problem-solving abilities.

At the same time, some authors emphasize that due to rapid technological changes and changes in the economy, skills are becoming increasingly important for employers, such as teamwork and team management skills (Pellegrino & Hilton, 2012).

It is very important to define the scope and manner of learning in dual education (the Draft on Dual Education of the Republic of Serbia). The scope of learning through work with the employer for educational profiles for a period of three years represents at least 50 percent of the total number of hours of compulsory professional subjects prescribed by the curriculum. The scope of learning through work with the employer for educational profiles in the four-year duration represents at least 45 percent of the total number of hours of compulsory professional subjects prescribed by the curriculum. Learning through work with the employer can be done during the entire school year in the period from 8 to 20 hours, for a maximum of eight hours a day or a maximum of 35 hours a week, in accordance with the curriculum. On-the-job training is performed by the employer in its entirety. Part of learning through work can also be performed in a school workshop if it is provided by the curriculum, i.e. if it is not possible to achieve it in its entirety with the employer. If part of the learning through work is performed in a school workshop, the school must have the materials and equipment necessary for the realization of the part of learning through work that could not be achieved by the employer. The school is allowed to realize a maximum of 20 percent of the number of teaching hours through the work provided by the curriculum.

Some authors point out that the system to develop knowledge and skills required by the economy, and thus easier and faster employment of graduates, includes activities such as: monitoring and projection needs of knowledge and skills economies, cooperation with companies in formulating educational programs, integrating practical programs and increasing the flexibility of educational programs (Savova, 2012).

This is followed by the opinion that the cooperation of the education system and the economy enables the creation of educational programs that help to follow the needs of the economy for knowledge and skills (Heali, Perkman, Goddard & Kempton, 2014).

These are conditions that the employer must meet in order to perform learning through work (the Draft on Dual Education of the Republic of Serbia):

- 1) performing activities that enable the realization of the content of learning through the work prescribed by the appropriate curriculum;
- 2) disposal of space, equipment and means for work in accordance with the rulebook on detailed conditions regarding space, equipment and teaching aids of a certain educational profile;
- 3) disposal of the required number of licensed instructors in accordance with the curriculum;
- 4) ensuring the application of safety and health measures at work;
- 5) that no bankruptcy proceedings have been opened or liquidation proceedings

have been initiated against the employer;

6) that the responsible person has not been legally convicted by the employer for criminal offenses from the group of criminal offenses against: life and body; freedom and rights of a man and citizen; labor rights; parts and reputation; full freedom; marriage and family; intellectual property; property; economy; human health; general security of people and property; computer data security; constitutional order and security of the Republic of Serbia; state bodies; justice; public order and peace; legal transactions; official duties; humanity and other goods protected by international law and the Serbian Army.

According to authors Davei, Baaken, Muros and Meerman (2011), the integration of the education system and the economy is important from the perspective of benefits for students, students and companies, as well as for educational institutions, this cooperation increases employment opportunities. One such activity is professional practice which, as a part of the educational program, enables pupils and students to develop generic skills and therefore increase their employability (Heali et al., 2014).

The integration of dual education factors will contribute to greater competitive advantage in the future and increase competition between high schools, universities and businesses, improve the matching of knowledge and skills with labor market needs, promote research, development and innovation and facilitate knowledge transfer (Pavlin, Pavlin and Rakovska 2014).

Open learning materials are very important in modern education precisely because open learning materials are in digital form, you can also include activities to support different forms of learning, such as reading, listening, editing and collaborating (Johnson et al., 2011). The goal of open technologies and content is to make materials for educational purposes freely available, open to editing and transformation (Johnson, Adams, Estrada & Freeman, 2014b).

Cloud Computing: Anytime, anywhere over a network, it gives you easy and fast access to a group of Adaptive Shared Computing Resources (networks, storage systems, applications, and services) that are available quickly and with minimal management costs or minimal interaction.

The reason why it is so important that cloud computing will be even more important in the near future, which opens the door to greater flexibility, more space, greater collaboration and more creative use of unlimited online resources in classrooms (Johnson et al., 2011). Educational institutions are introducing similar strategies based on cloud computing, to encourage participation, productivity, and mobility in learning (Johnson et al., 2014).

Mobile learning: According to UNESCO (2014), the definition of m-learning implies the use of mobile devices, both separately and in combination with other ICT and orientation in enabling or providing learning anywhere and anytime.

Using the device, pupils and students can access educational resources, create learning content and interconnect and participate in the classroom or outside the classroom (Moura & Carvalho, 2008).

In the m-learning process it is possible for pupils and students to take control of learning and direct towards achieving learning goals, and choosing the time, place and pace of learning.

On the other hand, the m-learning teacher enables students to offer individual ways of learning, in order to improve their knowledge, abilities and competencies (Driscoll & Barneveld, 2015). The use of mobile devices brings many benefits, because devices allow different ways of communicating, solving problems and simulating real situations, and through them we can connect with social media, collaborate, share various files and view materials and teaching resources (Driscoll & Barneveld, 2015; Hockley 2013). Students can use virtual bookmarks to tag important pages, bookmark and record excerpts, search for words and verify their meaning, and perform other tasks on your mobile device (Johnson et al., 2011).

Recent experiences for the global pandemic necessitating the application of educational software have significant benefits in communication.

Just as companies use specialized software to facilitate business, so educational institutions are faced with the ease of communicating with their students, teachers, schools and other interested partners and stakeholders, the learning process becomes a friendly form of learning and sharing information and knowledge in order to achieve the efficient transfer of a wide range of knowledge, abilities and skills that employers require from graduate students, (Cortada et al., 2012).

In this sense, some authors emphasize the importance of introducing social media into education, as it allows each individual to access the Internet.

You can contribute your ideas, views and experiences to a wide range of existing knowledge (Richardson, 2010), so that social media become an urgent and necessary tool in the learning of today's students (Wankel, 2009).

Eminent authors point out that the introduction of social software intended for professional use effectively increases the quality of teaching and learning through

(Cortada et al., 2012):

1. share of comments and insight into teaching materials,
2. building group dynamics in educational processes,
3. use of games for assessment and evaluation,
4. inclusion of modern simulation methods to provide practical experience,
5. providing constant access to teachers of certain subjects, inclusion of a large number of experienced teachers in joint promotion and innovative teaching,
6. use of tools, such as video and multimedia,
7. greater interaction and cooperation of students, by monitoring success and progress.

The use of modern technologies enables the transfer of digital experiences from the private lives of students in the educational process, simplifies the learning process, enables cooperation among students, provides new approaches to learning, including access to mobile applications and social media, while enabling development of knowledge, abilities and skills needed in today's labor market, which will be increasingly in demand in the future (Johnson et al., 2011).

Conclusion

The results of the research indicate that the basic role of the educational system is to give pupils and students basic understanding of practical skills and knowledge in order to prepare them for the labor market. Businesses and business systems in the environment that for some reason are not yet digitized, will sooner or later have to think about new ways of doing business, which means that for the efficient functioning of the labor market, new usable practical knowledge is definitely needed. The use of modern technologies (mobile devices, internet and social software) in education contributes to the development and improvement of the need for practical skills that are necessary in the economy and which will enable students to be competitive, which will therefore cause prosperity of the entire economy. Modern theorists of education suggest combined forms of education, where they approach traditional teaching and current e-learning. Modern forms of teaching based on the mass use of ICT have brought numerous advantages, such as various forms of communication, simulation of real situations and being connected to social media. The basic thesis of this paper is that the education system is digitized and uses new approaches, technologies and entrepreneurial business in education, which leads to more competitive training of employees and, therefore, achievement of greater competitive advantages of the economy.

One of the key tasks of the education system must include close interconnection and cooperation of educational institutions with companies and other organizations at all levels of education. Through the integration of pupils and students into the

world of adults, companies achieve comprehensive learning, students are included in the labor market, and really represent what is happening there, which means long-term easier transition from the education system to the real economy.

From the existing and emerging trends in education, it is obvious that the role of the education system is changing, which no longer only provides basic skills, but also that students and educational institutions themselves must concentrate on training in developing practical skills for students important for the economy of the 21st century, while relying on the ability to adapt to rapid changes in business (Soland, Hamilton & Stecher, 2013).

Modern business or economy requires constant and rapid adaptation to change, which makes it a key factor in education to keep pace with change, so the education system must be out of the classical educational framework and focused on new ways and procedures that will develop and continue to build on skills needed for efficient functioning of the labor market in the future, which also includes flexibility and rapid adaptation to change.

LITERATURE

1. Cortada J. W., Lesser E. & Korsten P. J. (2012): *The Business of Social Business: What Works and How it's Done*, Executive Report; IBM Institute for Business Value.
2. Davey T., Baaken T., Muros G. V. & Meerman A. (2011): *The State of European University-Business Cooperation*: Part of the DG Education and Culture Study on the Cooperation between Higher Education Institutions and Public and Private Organisations in Europe; Münster: Science-to-Business Marketing Research Centre.
3. Denić N., Ivković R., Milićević V. (2015): Information and communication technologies and teachers, *Scientific anniversary conference with international participation 20; Stara Zagora: Trakia University*.
4. Denić N. i Janković S. (2017): Possible aspects of ICT teaching methodology, *International Scientific Conference on Recent Advances in IT, Tourism, Economics, Management and Agriculture – ITEMA 2017*; Budapest: Association of Economists and Managers of the Balkans; pp. 61-66.
5. Denić N., Obradović D., Obradović D. (2019). Informacione tehnologije za stratešku sposobnost i nadzor rada, *Informacione tehnologije, obrazovanje i preduzetništvo ITOP19*, Čačak: Fakultet tehničkih nauka u Čačku; pp.283-282.
6. Denić N., Petković D., Ilić M., Milić S. (2017): Possibilities of application e-education in the function of improving the quality of higher education, *17th International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM 2017*, Vol. 17, Issue 54; pp. 151-158.
7. Denić N., Petkovic D., Jovanović N. (2017). Improving teaching process by applying information-communication technology, *Annals of the University of Oradea, Fascicle of Management and Technological Engineering*, Issue 3; pp. 26-31.
8. Denić N., Zivic N., Spasić B. (2014): Application of information and communication technologies in school education, *Annals of the University of Oradea, Fascicle of Management and Technological Engineering; CNCSIS "Clasa B+", ISSUE #2*.
9. Denić N., Živić N., Stevanović V. (2015): Application of information technology in the function of environmental protection, *Scientific anniversary conference with international participation 20 years; Stara Zagora: Trakia University*.
10. Denić N. i Zlatković D. (2017): A study of the potentials of the distance learning system, *International Conference on Science and Education Antalya, Turkey*.
11. Driscoll M. & Barneveld A. (2015); Applying Learning Theory to Mobile Learning, *TD at Work: Learning Technologies*, 32(1501); pp. 1-16.
12. Gavrilović S., Denić N., Miodragović G. (2016): Obrazovni softveri u nastavi matematike, *Informacione tehnologije, obrazovanje i preduzetništvo, ITOP16*; Čačak: Fakultet Tehničkih nauka u Čačku; pp. 305-312.
13. Gavrilović S., Krstić M., Denić N., Petrović M., Stevanović V. (2019): Doprinos unapređenju nastave matematike u strukovnim školama – studija slučaja, *Informacione tehnologije, obrazovanje i preduzetništvo ITOP19*; Čačak: Fakultet Tehničkih nauka u Čačku; pp. 299-304.
14. Healy A., Perkmann M., Goddard J. & Kempton L. (2014): *Measuring the Impact of University-business Cooperation*; Luxembourg: Publications Office of the European Union.

16. Hockly N. (2013): *Designer Learning: The Teacher as Designer of Mobile-based Classroom Learning Experiences*; Monterey: The International Research Foundation for English Language Education.
17. Johnson L., Adams B. S., Estrada V. & Freeman A. (2014): *NMC Horizon Report: 2014 K-12 Edition*; Austin, Texas: New Media Consortium.
18. Johnson L., Adams S. & Haywood K. (2011): *The NMC Horizon Report: 2011 K-12 Edition*; Austin, Texas: New Media Consortium.
19. Milićević V., Denić N., Milićević Z., Arsić Lj. (2016): Uticaj primene informacionih tehnologija na kvalitet obrazovanja, *Međunarodna naučno-stručna konferencija „Kako do kvalitetnijeg života”, MEF, Beograd*; str. 309-315.
20. Moura A. & Carvalho A. A. (2008, 1.-5. juli): Mobile Learning: Teaching and Learning with Mobile Phones and Podcasts, *Eighth IEEE International Conference on Advanced Learning Technologies, Santander, Cantabria*; pp. 631-633.
21. Pellegrino J. W. & Hilton M. L. (2012): *Education for life and work: Developing transferable knowledge and skills in the 21st century*; Washington, DC: The National Academies Press.
22. Perez E. A., Kozovska K. & Garrouste C. (2010): *Towards a Benchmark on the Contribution of Education and Training to Employability: a discussion note*; Luxembourg: Publications Office of the European Union.
23. Richardson, W. (2010): *Blogs, Wikis, Podcasts, and Other Powerful Tools for the Classroom*; California: Corwin.
24. Savova, I. (2012): Europe 2020 Strategy – Towards a Smarter, Greener and More Inclusive EU Economy? *Statistics in focus*, 39; pp. 1-12.
25. Wankel C. (2009): Management Education Using Social Media; *Organization Management Journal*, 6(4); pp. 251-262.

WEBOGRAPHY:

1. Rakovska N., Pavlin S. & Melink M. (2014): *Assessment of Cooperation Between Higher Education Institutions and Employers in Europe*; http://www.eurashe.eu/library/emcosu_assessment-of-cooperation-between-higher-education-institutions-and-employers-in-europe-wp4-report-pdf (Accessed: 20.08.2019.)
2. Soland J., Hamilton L. S. & Stecher B. M. (2013): *Measuring 21st Century Competencies: Guidance for Educators*; <http://asiasociety.org/files/gcen-measuring21cskills.pdf> (Accessed: 01.02.2013.)
3. TechKnowLogia (2003): *Lifelong Learning in the Global Knowledge Economy: Challenges for Developing Countries*; http://www.techknowlogia.org/TKL_Articles/PDF/476.pdf (Accessed: 20.07.2020.)

OTHER SOURCES:

1. *Draft Law on Dual Education of the Republic of Serbia.*

Јелена СТОЈАНОВИЋ

Факултет за математику
и рачунарске науке
Београд

Зоран НЕШИЋ

Факултет техничких наука
Чачак

Ивана БУЛУТ БОГДАНОВИЋ

Факултет друштвених наука
Београд

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ОБРАЗОВАЊА У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА

Апстракт: У овом раду је спроведено теоријско и емпиријско истраживање са циљем анализирања које могућности пружају дигитализовани образовни системи и коришћење савремених технологија у образовању у условима актуелне економске кризе и глобалне пандемије и како то утиче на процес подучавања и развој будућих потреба радне снаге у правцу развојних економија. Фундаментални циљ овог рада је студиозно истраживање утицаја дигиталне писмености на дигитализацију образовања и коришћење нових приступа у настави и учењу за развој знања, способности и вештина којима економија треба да побољша ефикасност и ефективност пословања.

Кључне речи: САВРЕМЕНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ, ДИГИТАЛИЗАЦИЈА, ОБРАЗОВАЊЕ, АКТУЕЛНА ЕКОНОМСКА КРИЗА, ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ.

Биљана ПЕЈОВИЋ

Факултет друштвених наука
Београд

КОНТАКТ: biljana.pejovic@fdn.edu.rs

UDC: 336.1(497.11)»2020/2021»
338.23:[616.98:578.834(497.11)]

Врста рада:
ПРЕГЛЕДНИ РАД

Примљен: 11. 4. 2021. ✓
Прихваћен: 17. 5. 2021. ✓

Исидора ЉУМОВИЋ

Институт економских наука
Београд

КОНТАКТ: isidora.ljumovic@ien.bg.ac.rs

Милица НЕСТОРОВИЋ

Факултет друштвених наука
Београд

КОНТАКТ: milica.nestorovic@fdn.edu.rs

ИЗАЗОВИ ЈАВНИХ ФИНАНСИЈА СРПСКЕ ПРИВРЕДЕ У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ ИЗАЗВАНЕ КОВИДОМ 19

Апстракт: Пандемија изазвана корона вирусом донела је пред креаторе економске политике велику дилему. Како одржати задовољавајући ниво привредне активности, а у исто време обезбедити адекватну здравствену заштиту становништва? Епидемиолошке мере које су уведене ради здравствене заштите утицале су на смањење привредне активности у свим индустријама које подразумевају већи број људи на једном месту. Повећани издаци за здравствену заштиту и помоћ привреди ради одржања ликвидности и запослености са једне стране и смањен прилив јавних прихода због слабије привредне активности са друге стране утицали су на дефицит буџета. У којој мери је Србија успела да избалансира ова два контрадикторна захтева тема је овог рада. Да ли су одлуке Кризног штаба адекватно балансилале очување здравља и ефикасност привреде? Анализирано је које мере монетарне и фискалне политике су спроведене, у којој мери су сачувале стабилност домаће привреде и каква је перспектива привредног опоравка.

Кључне речи: ПАНДЕМИЈА, ЈАВНЕ ФИНАНСИЈЕ, ДИРЕКТНА ДАВАЊА, ФИСКАЛНЕ ПОГОДНОСТИ.

Увод

Од почетка 2020. године пандемија која је изазвана вирусом корона у веома кратком року довела је привреде многих земаља у тешку ситуацију. Свет се суочио са економским последицама глобалне здравствене кризе. Након настанка у Кини, брзо се ширила по целом свету. Инфекција се брзо ширила и у већини земаља нису на време предузете мере за заштиту становништва. То је резултирало умирањем великог броја становништва, поготову у Италији и Шпанији. Отежавајућа околност је и сусретање медицинске струке по први пут са епидемијом вируса корона, који се атипично понашао у односу на класичне вирусне инфекције. Преношењем, његова вирулентност није слабила и топлије време није утицало на његов нестанак и смањење инфективности, као што се очекивало.

Од почетка марта 2020. године, када је евидентиран први потврђени случај у нашој земљи, уведене су епидемиолошке мере које су ступале на снагу у зависности од броја инфицираних. Биле су различитог степена ограничења, од увођења ванредног стања и потпуног затварања до ограниченог функционисања привреде уз придржавање мера превенције.

Приоритетни задатак јавних финансија био је финансирање борбе за очување здравља и живота људи и пружање финансијске помоћи привредним друштвима ради очувања привредних капацитета, ликвидности и запослености. Одлуке нису биле усмерене на одабир, да ли спровести рестриктивну или експанзивну монетарно-фискалну политику, већ како спречити затварање привредних друштава чије је пословање пандемија највише угрозила. Пакетом монетарних и фискалних мера, које су биле правовремене и адекватне, ублажени су негативни ефекти пандемије вируса корона на целокупну привреду колико је то било изводљиво и спречен је већи број друштава да донесу одлуку о прекидању пословања.

Прошле економске кризе (попут дужничке кризе 1980-их, азијске финансијске кризе 1997-1998 и глобалне финансијске кризе 2008–2009) настале су због рањивости финансијских тржишта. Типично, у прошлости кризе, финансијски посредници (попут банака) преузимали су превелике ризике, доживљавали губитке, изгубили приступ финансирању и, заузврат, престали да кредитирају реални сектор. У другим случајевима, тржишта дуга су се замрзла, јер зајмопримци нису могли да измире текуће обавезе, што је довело до повећане крхкости у финансијском сектору, која се потом пренела на остатак економије, што је генерално узроковало рецесију. Економска криза изазвана пандемијом радикално се разликује од прошлих криза. Избијање пандемије наметнуло је велику глобалну економску активност. Шок је био изненадан и истовремен у свим земљама, а карактерише га значајна несигурност у погледу његове величине и трајања. Брзи пренос вируса довео је до тога да се људи широм света истовремено изолују поштујући строге налоге јавног здравља. Мере за социјално удаљавање и друге мере ограничавања су хитне мере које спа-

шавају животе, али су допринеле синхронизованом колапсу економске активности. Постојећа законска и регулаторна инфраструктура није добро опремљена за суочавање са егзогеним системским шоком попут пандемије. Политике финансијског сектора могу помоћи у усмеравању кредита на предузећа, али их је тешко имплементирати и подразумевају различите компромисе. (Didier et al., 2021: 1-14)

Сви позитивни ефекти глобализације, који су представљени кроз пораст међународне размене у трговини, култури, људима и капиталу, показали су своју негативну страну у условима пандемије. Све компаније чије је пословање било условљено ресурсима пореклом из других земаља (поготову Кине), нису могле да одрже континуитет пословања. Осигурање здравствене заштите становништва у многим земљама било је изводљиво једино поновним затварањем граница. Свако кретање становништва изазвано пословањем, посетом туристичким дестинацијама, повратком локалног становништва које ради у иностранству у своју матичну земљу или било којим другим разлогом утицало је на ширење заразе.

Утицај пандемије на привредну активност Србије

Најизложенији зарази у условима пандемије су првенствено медицинска струка, радници запослени у трговини, угоститељским објектима, апотекама и цео услужни сектор. Мере за заштиту запослених подразумевале су ношење маске и рукавица у почетној фази, а у медицинској струци која је радила са инфицираним становништвом и скафандера. Огроман терет за привреду на почетку пандемије био је обезбеђивање заштитне опреме, дезинфекционих средстава и респиратора који су били неопходни за спашавање живота пацијента који су тешко подносили инфекцију.

„Новчани токови корпорација су озбиљно погођени. Иако је ефекат привремен за неке фирме, многе фирме ће га искусити дугорочно, што ће довести до финансијских проблема. На пример, неке фирме имају пословне моделе који су неспојиви са социјалним удаљавањем, предузећа у индустријском и енергетском сектору патиће од пада потражње за њиховим производима и финансијске компаније могу се ангажовати у постизању већег приноса у сценарију нулте краткорочне стопе. У овим околностима, финансирање корпорација постаје пресудно за заустављање изазова ликвидности који прелазе у оне солвентности. Спољно финансирање постаје централно, али, како показују постојећи докази, висока полуга може ометати нова финансирања.” (Ellul et al., 2020: 421-429)

У условима пандемије индустрије које су највише погођене су угоститељство, ауто превозници у путничком саобраћају, туристичке организације, тр-

говина, културне манифестације (индустрија забаве, позоришта, биоскопи, одржавање концерата и свих јавних манифестација), индустрија спорта и развојне, хотелијерство. Не треба искључити повезаност свих индустрија и како се негативни ефекти осећају и у осталим индустријама чије пословање није директно угрожено пандемијом. Пошто је лимитиран број људи који се могу окупљати, ресторани раде слабијим капацитетом, нема организације славља, свадби, рођендана, прослава празника. То утиче на смањену потражњу за пољопривредним производима, месом, пићем. Индиректно, то утиче и на рад фризерских салона, цвећара, посластичарница. Најугроженији су предузетници, јер су њихови приходи смањени због пандемије, а дажбине увећане.

Осим мера које доносе државе ради заштите локалног становништва, на смањење туризма утичу и ограничено кретање и захтеви држава за тестирање свих нерезидената који желе да уђу на њихову територију. Пи-си-ар тестови, антигенски тестови (Anti-SARS-CoV-2), захтеви за карантин од 14 дана за све појединце који немају тестове, додатно негативно утичу на пораст броја туриста.

„Будући да шок COVID-19 има већи и директнији утицај на приходе фирми које су више изложене пандемији, због начина на који производе или како продају, очекује се да ће предузећа имати већу корист од финансијске флексибилности ако су изложенија шоку. Ако се индустрије класификују као високо погођене шоком због њихове осетљивости на потребу за социјалним дистанцирањем, било директно или индиректно, као добављаче таквим индустријама, предузећа у тим индустријама су имала већу корист од већег готовинског поседовања. Додатни економски утицај новчаних средстава на пад цена акција фирми које су високо изложене COVID-19 је велик. У поређењу са фирмом која није високо изложена COVID-19, фирма која је високо изложена и има готовину на 75. перцентилу расподеле готовинског фонда доживљава пад цена акција који је за 7,3 процентна поена нижи од фирме која има готовину на 25. перцентилу расподеле новчаних средстава.” (Fahlenbrach et al., 2020: 2-3)

Сва привредна друштва, како у приватном тако и у јавном сектору која су високо технолошки опремљена могла су, донекле да боље организују пословање дозволом запосленима да раде од куће. Ресторани су функционисали ограниченим капацитетима поручивањем онлајн и доставом спремног хране на задате адресе. Већина трговинских радњи организовала је доставу поручених производа у року од 24 часа, да би колико толико одржали промет, заштитили запослене и купце.

„Стопа незапослености у већини земаља је, упркос великом паду привредне активности, имала мали или умерен раст у 2020. години, због цикличног кашњења промена на тржишту рада, али и снажне државне помоћи предузећима кроз фискалне и монетарне стимулансе. Друга важна промена на тржишту рада је знатно повећање процента радника који пословне активности обављају радом од куће.” (Arsić, 2021: 57-66)

Ради здравствене заштите школе и факултети су у почетној фази затварани. Затим је организована настава са ограниченим бројем присутних у затвореним просторијама да би се полако прелазило на онлајн наставу. Иако инфекција у почетној фази пандемије није много утицала на децу, она су била преносиоци. Од почетка 2021. године после већег броја потврђених случаја инфекције међу децом и просветним радницима и настава је у потпуности пребачена на онлајн.

„Стратегије за решавање финансијских аспеката кризе у циљу смањења економског и људског утицаја укључују: (1) обезбеђивање довољне ликвидности да подржи функционисање тржишта и поткрепи потражњу; (2) интензивирање размене информација о здравственим и финансијским - економским питањима у настојању да се осигурају тачне информације упркос снагама које раде против тога; (3) велика, привремена финансијска подршка за појединце; за мала, средња и велика предузећа да избегну губитак инфраструктуре и сачувају капацитет за оркестрирани одговор (избегавањем масовне не-солвентности); и потенцијално, у неким случајевима, за владе; (4) искоришћавањем дигиталних финансија и плаћања како би се смањио контакт између људи, истовремено организујући подршку за старије и друге дигитално искључене људе који би обично користили физичке канале; (5) успостављање добро финансираног координационог тела као алата за управљање кризама ради обезбеђивања размене информација; (6) усмеравање финансијских средстава на медицинску инфраструктуру; и (7) усмеравање финансијских ресурса ка дигиталној инфраструктури и повезивању ради подршке свим осталим аспектима друштва и економије, укључујући, посебно, олакшавање образовања на мрежи и широко распрострањене политике рада од куће.” (Douglas et al., 2020: 2)

„Пандемија COVID-19 има потенцијал да озбиљно поткопа напредак земаља у развоју ка постизању циљева одрживог развоја. Здравствена, економска и социјална криза коју је покренула пандемија COVID -19 повећала је постојеће структурне проблеме и рањивости, излажући - и чак појачавајући - неједнакост на свим нивоима и у свим сферама (Furceri et al. 2020). Све ово долази на врх еколошке кризе са којом се свет већ суочавао пре него што је пандемија захватила.” (Romero, 2020: 28)

Мере за очување привредне активности

„Влада је 13. марта 2020. године донела Закључак о образовању Кризног штаба за сузбијање заразне болести COVID-19. Наведеним актом утврђен је задатак Кризног штаба за сузбијање заразне болести COVID-19 и његов састав”. (Правни основ за доношење Закључка о образовању Кризног штаба за сузбијање заразне болести COVID-19; srbija.gov.rs; приступљено: 25.03.2021.)

Чланове кризног штаба у великом проценту чинили су доктори медицине, али и чланови економске струке. Ради здравствене заштите становништва доношене су мере које су у великој мери утицале на привредну активност земље. Све мере доношене су балансирањем захтева чланова медицинске струке Кризног штаба која је захтевала закључавање и увођење ванредног стања и економске струке која је указивала на дугорочне последице стопирања привредне активности. Влада Србије је на предлоге Кризног штаба предузимала мере за умањење негативних ефеката пандемије и економски опоравак земље.

Почетком априла Влада Републике Србије усвојила је три уредбе које су представљале правни оквир за спровођење предложених мера. Економски пакет био је вредан 608,3 милијарде динара, односно 5,1 милијарди евра. Прва уредба односила се на мере пореске политике и директну помоћ приватном сектору, друга на финансијску подршку привредним субјектима за одржавање ликвидности и трећа на издавање дужничких хартија од вредности. (Влада усвојила уредбе за спровођење економских мера подршке привреди; <https://ras.gov.rs/vlada-usvojila-uredbe-za-sprovodenje-ekonomskih-mera-podrske-privredi>; при-ступљено: 27.03.2021.)

Ради очувања ценовне и финансијске стабилности и смањења негативних ефеката пандемије на реални сектор, Народна банка Србије предузела је одређени сет мера. За 1,25 процентних поена смањила је референтну каматну стопу у односу на њен ниво пре почетка пандемије. Ради очувања релативне стабилности курса динара према еврџу, интервенцијама на девизном тржишту очувала је финансијску стабилност.

Прописала је први мораторијум на кредите и обавезе по основу финансијског лизинга и за физичка лица и за привредна друштва у марту 2020. године до 90 дана. Застој у отплати обавеза односио се на могућност одлагања три месечна ануитета свих кредитних обавеза који се додају на крају периода отплате продужавањем периода отплате за три месеца и распоређивањем обрачунате редовне камате на период отплате кредита. Од стране банке, омогућено је да се заостали износ неисплаћених ануитета за три месеца измири на два начина. Први начин је једнократно, одједном када наступи четврти месец, а други начин је да се по истеку четвртог месеца измири само заостала камата. У сваком случају оба понуђена модела су у великој мери олакшала измирење кредитних обавеза у доба пандемије. У првој Уредби НБС омогућен је застој у отплати кредита за месеце март, април и мај 2020. Године. Друга могућност примене мораторијума односила се за ануитете који су доспевали за месец јул, август и септембар 2020. Крајем 2020. године Народна банка Србије изнова је изашла у сусрет свим клијентима који користе кредитне и лизинг обавезе и омогућила банкама право да индивидуално одлуче хоће ли омогућити грејс период у отплати рата у року од шест месеци у 2021. години. Требало је да заинтересовани поднесу клијенти захтев поднесу у матичној банци најкасније до 30.04.2021. године. Усвојила је и сет прописа којима банке нуде дужницима

рефинансирање потрошачких и готовинских, али не и стамбених кредита који су одобрени пре 18.03.2020. Рефинансирање је омогућило продужетак рока отплате кредита за две године.

2020.										2021.
МАРТ	АПР.	МАЈ	ЈУН	ЈУЛ	АВГ.	СЕП.	ОКТ.	НОВ.	ДЕЦ.	ЈАН.
МЕРЕ МОНЕТАРНЕ ПОЛИТИКЕ										
Референтна каматна стопа										
Смањена за 0,5 п.п. на 1,75%	Смањена за 0,25 п.п. на 1,5%		Смањена за 0,25 п.п. на 1,25%						Смањена за 0,25 п.п. на 1,0%	
Повољнији услови за кредите у оквиру гарантне шеме										
				Стимулисано одобравање динарских кредита из гарантне шеме по нижим гарантним стопама - умањење најмање 50 б.п. у односу на максималну стопу (1М <i>BELIBOR</i> +2,5 п.п.) НБС компензује кроз вишу стопу ремунарације за 50 б.п. на износ издвојене обавезне резерве						
ДОДАТНЕ МЕРЕ НАРОДНЕ БАНКЕ СРБИЈЕ										
Мораторијум										
	Застој у отплати обавеза дужника				Застој у отплати обавеза дужника				Застој у отплати обавеза дужника који због пандемије не могу да измирују обавезе, уз продужење рока отплате тако да месечне обавезе дужника не буду веће од оних пре одобравања олакшица	
Стамбено кредитирање										
			Смањено обавезно учешће грађана у кредитима за куповину прве стамбене непокретности са 20% на 10%							
			Смањен минимални степен изграђености објеката чију је куповину могуће финансирати стамбеним кредитима банака							
			Продужење рока отплате стамбених кредита за најдуже пет година							
Остали кредити										
			Продужење рока отплате за одобрене кредите становништву (осим стамбених) до осам година							
			Омогућено је банкама да до краја 2021. одобравају динарске кредите (до 90.000 динара) становништву, рочности до две године, само с потписаном изјавом о запослењу / пензији							
МЕРЕ ВЛАДЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ										
Гарантна шема										
	Пословне банке уз гаранцију државе могу да укупно одобре микропредузећима, малим и средњим предузећима и предузетницима до две милијарде евра кредита за ликвидност и набавку обртних средстава који треба да буду пуштрни у оптицај до краја јануара 2021. Кредити из гарантне шеме могу бити одобрени у динарима по максималној каматној стопи 1М <i>BELIBOR</i> + 2,5 п.п, или у еврима по максималној каматној стопи 3М <i>EURIBOR</i> +3,0 п.п. Максимална рочност кредита је 36 месеци укључујући грејс период од 9 до 12 месеци.									

Табела 1: Мере Народне банке Србије и Владе Републике Србије усмерене на подршку кредитној активности у условима пандемије ковида 19¹

1 ТРЕНДОВИ У КРЕДИТНОЈ АКТИВНОСТИ Четврто тромесечје 2020. године; https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/publikacije/trendovi/trend_izv_IV_2020.pdf; (приступљено: 24.03.2021.).

У Табели 1. представљене су мере Народне банке Србије и Владе Републике Србије у временском периоду од почетка пандемије до јануара 2021. године. Осим мера монетарне политике које су подразумевале смањење референтне каматне стопе, спроведене су и додатне мере увођења мораторијума, застоја у отплати обавеза дужника, мере повољнијег стамбеног и осталог кредитирања. Неколико пута је исплаћивана и једнократна помоћ свим грађанима који су се пријавили.

„Од почетка пандемије, рецесија узима велики данак јавним приходима и дошло је до пораста фискалног дефицита у свим земљама западног Балкана. Оно што важи за све земље, важи и за Србију. Наиме, очекује се да ће српска економија ући у рецесију 2020. године. Од почетка пандемије и увођења ванредног стања, чак 67.000 запослених је радило од куће док је 168 производних компанија обуставило производњу. Инфраструктура и транспорт су претрпели губитке у износу преко 110 милиона евра. Туристички сектор је само између марта и прве половине априла изгубио око 2.7 милиона евра. Док негативан утицај пандемије корона вируса очекује око 85% малих и средњих предузећа. Увођење мера против сузбијања корона вируса је пореметило пословање многих ланаца снабдевања, очекује се смањење како домаћих тако и страних директних инвестиција, а пад дознака може довести до смањења потрошње. Кључни приоритети Владе Републике Србије би требали да буду: обезбеђивање ликвидности привреди (нарочито малих и средњих предузећа), подршка радницима и најугроженијим појединцима.” (Milić i drugi, 2020: 390)

У циљу ублажавања економских последица насталих услед пандемије, Влада је донела Уредбу о фискалним погодностима и директним давањима привредним субјектима у приватном сектору и новчаној помоћи грађанима. Према овој Уредби државна давања се пружају у облику фискалних погодности и директних давања из буџета. Исплате директних давања вршиле су се преко наменских рачуна отворених за ту намену, код пословних банака у којима привредни субјект има већ отворен рачун.

Први програм помоћи привредним субјектима у приватном сектору (правним лицима, микро и средњим, предузетницима паушалцима, предузетницима пољопривредницима) донет је 10.04.2020. године Уредбом Владе Републике Србије и односи се на помоћ у исплати личних доходака запосленим за месеце март, април и мај 2020., или линеарно померање на месеце април, мај и јун уколико је већ био исплаћен лични доходак за месец март 2020., са назнаком да се додељена средства са ковид рачуна морају искористити до краја јула 31.07.2021., искључиво за исплату нето зарада запослених. Наведена средства су уплаћена бесповратно, а порез и доприноси одложени су за 04.01.2021. године. Исплата одложених пореза и доприноса почела је 10. фебруара 2021. године на 24 месечне рате.

Фискалне погодности и директна давања одобрена су свим резидентним правним лицима, огранцима и представништвима страних правних лица и

резидентним предузетницима. Услов за коришћење фискалних погодности је био да та правна лица нису смањивала број запослених за више од 10% од 15.03.2020. до 10.04.2020., да су регистровани пре 15.03.2020. године код надлежног органа или организације, или су наведеном периоду постали обвезници ПДВ. Под бројем запослених нису се подразумевали запослени који су закључили уговор о раду на одређено време пре 15.03.2020. године, за период који се завршава у периоду од 15.03.2020. до 10.04.2020. Додатни услов је био забрана исплаћивања дивиденде до краја 2020. године. Фискалне погодности односиле су се на одлагање доспелости за плаћање одређених јавних прихода чија обавеза доспева у временском периоду од 01.04.2020. до 30.06.2020. Одлагање плаћања до 04.01.2021. могло се остварити за: порезе на доходак грађана на зараде и накнаде зарада и доприноса за обавезно социјално осигурање. Аконтације пореза на добит за март, април и мај 2020. одложене су до предаје коначне пореске пријаве за порез на добит правних лица за 2020. годину. Право на одлагање плаћања дугованог пореза и доприноса и аконтација пореза на добит правних лица одложено је на највише 24 једнаке месечне рате без плаћања камате. Фискалне погодности имали су и предузетници, предузетници пољопривредници и предузетници паушалци. Банке, друштва за осигурање и реосигурање, друштва за управљање добровољним пензионим фондовима и даваоци финансијског лизинга нису имала право на одлагање пореских обавеза. Право на уплату бесповратних новчаних средстава из буџета у висини основне нето минималне зараде за месец март 2020. од 30.367,04 динара, у мају, јуну и јулу по запосленом са пуним радним временом могли су да остваре сва правна лица која су регистрована као микро, мала и средња, предузетници, предузетници паушалци и предузетници пољопривредници. Великим правним лицима бесповратна новчана средства по запосленом одобрена су за по сваком запосленом у истом временском периоду и под истим условима, у висини 50% од основне минималне нето зараде за март 2020. („Службени гласник РС”, број 54 од 10. априла 2020.)

Друга помоћ, сходно Уредби Владе Републике Србије донета је 30.07.2020. године. Одобрена је помоћ у облику директних давања привредним субјектима у приватном сектору и односила се на зараду за месец август 2020. године. Порези и доприноси су одложени за 05.01.2021. године, а почели су да се исплаћују 10. фебруара 2021. године на 24 рате. Ова помоћ обухватила је и новоосноване привредне субјекте у временском периоду од 15. марта 2020. до 20. јула 2020. године.

Услови за коришћење директних давања остали су исти, немогућност исплаћивања дивиденде до краја године и не смањивање броја радника више од 10% у односу на 15. март 2020. године, па све до истека три месеца од последње исплате директних давања. Средства са ковид рачуна било је потребно искористити до 31.10.2020. године.

Трећа помоћ директних давања привредним субјектима у приватном сектору донета је Уредбом Владе Републике Србије од 13.02.2021. године и односила

се на исплату личних доходака за месеце април, мај и јун 2021. у висини једне половине минималне нето зараде за јануар 2021. године. Предуслов за коришћење директних давања је био не смањивати број запослених више од 10%, у односу на број запослених у фебруару 2021. са пуним радним временом. У смањење броја запослених не рачунају се лица којима је истекао радни однос на одређено време у периоду почев од дана ступања програма до 31.03.2021. за давања личних доходака за месец април 2021. године. За директна давања за лични доходак за мај 2021. узимао се број радника у пореској пријави пореза и доприноса за месец март 2021. и нису се узимали у обзир запослени којима радни однос на одређено време истиче од 01-30. априла. За директна давања личних доходака за јун 2021., узима се број радника у пореској пријави ПД за месец април 2021. и не узимају се у обзир запослени којима радни однос на одређено време итиче у том периоду. Овако добијена средства помоћи државе морају се искористити најкасније до 30. јула 2021. искључиво за исплату нето зарада запослених. Привредни субјекти који су прихватили директна давања и даље не могу исплаћивати дивиденду до краја године.

„Буџет Србије у 2021. је у дефициту и без новог пакета антикризних мера који се сада најављује. Стога се нова исплата државне помоћи привреди и становништву (која није предвиђена важећим буџетом) може финансирати само додатним повећањем фискалног дефицита и новим задуживањем државе у 2021. години – преко износа од око 1,5 млрд евра колико је већ планирано недавно усвојеним буџетом. То значи да ће учешће јавног дуга у БДП-у током 2021. наставити да расте (на преко 60% БДП-а) уместо да се закочи – и тај нови дуг порески обвезници враћаће с каматом у наредним годинама. Због свега тога рационално је да се трошак нових мера ограничи, тј. да се антикризне мере Владе у 2021. усмере само на предузећа и становништво који трпе највеће негативне последице економске кризе и којима је помоћ заиста потребна. Чак и да Србија нема велики јавни дуг, није економски оправдано да се сви грађани Србије задужују да би се средства давала предузећима која током здравствене кризе немају проблеме у пословању или грађанима с високим приходима.” (Антикризне мере у 2021. години: Одговорним приступом спречити претерано задуживање државе; <http://www.fiskalnisavet.rs/latinica/analize-stavovi-predlozi.php#a210-202>, приступљено 27.03.2021.)

Одрживост здравственог система у време пандемије

Здравствени систем Србије је у кратком временском периоду консолидован ради збрињавања великог броја животно угрожених пацијената. Многе болнице су затворане за стандардне пацијенте и улазиле су у ковид систем. Релативно брзо је набављена опрема неопходна за велики број пацијената са тешким респираторним инфекцијама које су главна карактеристика овог вируса. Пацијенти са бољом клиничком сликом смештани су у привремене ковид болнице које су прављене у великим спортским дворанама. Смртност је била велика најчешће код старијих пацијената, који су игнорисали симптоме и сами се лечили.

У Табели 2. може се видети да је у Србији до сада од короне оболело скоро 600.000 становника, а проценат смртности је око 0,89%. Тренутан број хоспитализованих пацијената је 7.116, што и даље представља велико оптерећење за здравствени систем.

УКУПАН БРОЈ РЕГИСТРОВАНИХ СЛУЧАЈЕВА		БРОЈ СМРТНИХ СЛУЧАЈЕВА		ПРОЦЕНАТ СМРТНОСТИ	
590,018		5,231		0.89%	
БРОЈ ТЕСТИРАНИХ ОСОБА	БРОЈ ТЕСТИРАНИХ ОСОБА У ПОСЛЕДЊА 24 ЧАСА	БРОЈ ПОТВРЂЕНИХ СЛУЧАЈЕВА У ПОСЛЕДЊА 24 ЧАСА	БРОЈ ПРЕМИНУЛИХ ОСОБА У ПОСЛЕДЊА 24 ЧАСА	БРОЈ ХОСПИТАЛИЗОВАНИХ ОСОБА	БРОЈ ОСОБА НА РЕСПИРАТОРИМА
3,388,114	14,079	4,512	41	7,116	252

Табела 2: Статистички подаци о вирусу корона у Републици Србији

на дан 29.03.2021.²

На основу Табеле 3. може се закључити да Србија у односу на земље из околних има најмањи проценат смртности у апсолутним и релативним показатељима. То је показатељ ефикасности здравственог система.

	БРОЈ ТЕСТИРАНИХ	ТЕСТИРАНИ НА МИЛИОН СТАНОВНИКА	БРОЈ ПОЗИТИВНИХ	ПОЗИТИВНИ НА МИЛИОН СТАНОВНИКА	ИНЦИДЕНЦА НА МИЛИОН СТАНОВНИКА	БРОЈ ПРЕМИНУЛИХ	ПРЕМИНУЛИ НА МИЛИОН СТАНОВНИКА	ПРОЦЕНАТ ПОЗИТИВНИХ	ПРОЦЕНАТ СМРТНОСТИ
СРБИЈА	3.122.905	358.431	507.959	58.301	536	4.670	536	16,3%	0,9%
Б и Х	702.920	215.190	142.160	43.521	358	5.446	1.667	20,2%	3,8%
Хрватска	1.416.328	346.502	249.661	61.079	201	5.647	1.382	17,6%	2,3%
Северна Македонија	559.021	268.333	111.077	53.317	417	3.280	1.574	19,9%	3,0%
Словенија	967.123	465.156	199.004	95.715	370	3.926	1.888	20,6%	2,0%
Црна Гора	303.555	483.274	82.610	131.519	925	1.117	1.778	27,2%	1,4%
Румунија	6.687.240	349.246	850.362	44.411	262	21.360	1.116	12,7%	2,5%
Мађарска	3.992.790	414.054	498.183	51.662	934	16.627	1.724	12,5%	3,3%
Бугарска	1.826.934	264.324	275.859	39.912	457	11.196	1.620	15,1%	4,1%
Албанија	500.094	173.910	116.123	40.382	237	2.018	702	23,2%	1,7%

Табела 3: Епидемиолошки показатељи, поређење Србије са земљама региона (стање на дан 12.3.2021)³

„Пандемија коронавируса имала је за последицу и недостатак здравствене неге „нековид“ пацијената у Србији, услед преоптерећености здравственог система. Укупан број умрлих у Републици Србији у периоду јануар–децембар 2020. године износио је 114 954 и, у односу на исти период претходне године, бележи раст од 13 991 лица или 13,9%. Међутим, само у децембру 2020. у Србији је умрло укупно 17 321 лице, што је двоструко више у односу на децембар 2019. (8 803) и апсолутно највећи месечни број умрлих у последњих 70 година. Важно је узети у обзир да су то претходни резултати о броју умрлих, након уписа у матичне књиге умрлих. Према званичним подацима Института за јавно здравље „Батут“ од последица коронавируса у децембру 2020. преминуло је 1 607 лица, што представља ескалацију последица пандемије у Србији. Имајући у виду да пандемија коронавируса неизбежно мења виталну статистику, извесно је да ће индиректне последице епидемије утицати на погоршање здравственог стања целокупног становништва и изазвати наставак тренда повећања броја умрлих и у 2021. години.” (Републички завод за статистику; Трендови, IV квартал 2020.; <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20218001.pdf>; приступљено: 13.03.2021)

„Неки експерти процењују да ће директни демографски, па самим тим и дугорочни друштвено-економски ефекти Covid-19 пандемије бити „веома неуједначени, не само у Европи и свету, већ и у оквирима појединачних земаља”, у зависности од епидемиолошких фактора и стратегије борбе против пандемијом изазване економске кризе (Alfani, 2020). Ово је посебно важно ако се узме у обзир да су анализе базиране на претходним пандемијама показале да одређене дугорочне економске последице пандемија могу да потрају и неколико деценија, па чак и неколико генерација (Jorda et al. 2020). Коначно,

3 Извор: Републички завод за статистику (2021), Трендови, IV квартал 2020, стр 9; <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/pdf/G20218001.pdf>; приступљено: 13.03.2021

будући да је реч о вирусној инфекцији, историјско искуство показује да ће најтежи удар пандемије, независно од брзине развоја вакцине, највероватније трајати око две године, што се показало као период довољан за развој такозваног имунитета крда (Davis, 2020).” (Цветковић, Миљковић, 2020: 39)

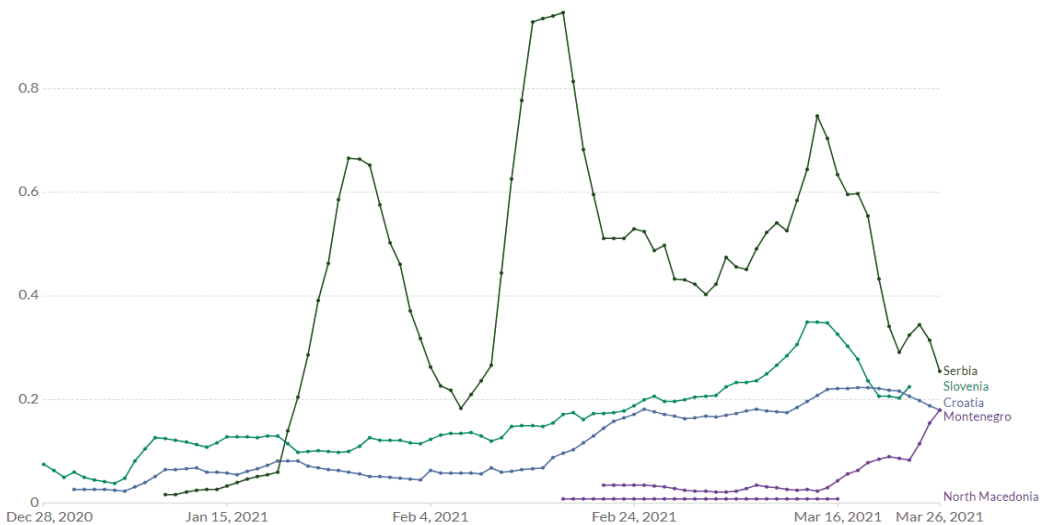

График 1: Дозе вакцина против вируса корона датих на 100 особа⁴

На основу Графика 1. може се закључити да се у Србији процес имунизације спроводи најбоље у односу на све земље из окружења. Неповећење пацјената у имунизацију је присутно због страха од контраиндикација које вакцине могу имати.

„Вакцине не лече заражене људе, али спречавају заразе подложних људи. Супротно томе, третмани лече заражене људе, али не спречавају будуће инфекције. С обзиром на нашу референтну калибрацију, ове разлике нису превише важне за конкурентску равнотежу. Али они су веома важни за дизајн оптималне политике. С обзиром на то да је вакцинација могућа, оптимално је одмах увести озбиљне мере ограничавања како би се смртност свела на минимум. Те мере изазивају велику рецесију. Али ову рецесију вреди искористити у нади да вакцина стигне пре него што се многи људи заразе.” (Eichenbaum et al., 2021: 19)

Пакет мера економске помоћи и брз темпо вакцинације становништва у нашој земљи, може утицати на опоравак домаће потражње. Вакцинација улива

оптимизам, а нарочито чињеница да је Србија међу водећим земљама у Европи и свету по броју вакцинисаних грађана у односу на укупан број становника. Вакцинисање становништва и придржавање прописаних мера за здравствену заштиту тренутно представља једини начин за спречавање ширења инфекције. Домаће тржиште је добро снабдевано вакцинама свих произвођача, али за постизање колективног имунитета мора се вакцинисати бар око 50% становништва.

„Пандемија ће имати краткорочне и дугорочне макроекономске ефекте. Макроекономски трошкови и губици изазвани пандемијом односе се на губитак бруто домаћег производа (БДП) у земљама погођеним епидемијом, раст стопе незапослености у њима, погоршање других макроекономских величина – фискалних показатеља и показатеља екстерне равнотеже, што ће имати последице на њихове стопе економског раста.” (Praščević, 2020: 7-21)

Закључак

Од проглашења пандемије у Србији основни задатак јавних финансија је очување стабилности домаће привреде и очување здравља становништва. Помоћ државе у виду фискалних погодности и директних давања имала је за циљ да се очувају запосленост, ликвидност и активност привредних субјеката чији је опстанак угрожен у условима пандемије. Уведене мере утицале су на релативно очување привредне стабилности, а стварни ефекти мера могу се установити тек након враћања привреде у редовне околности, на које ће се, адекватно тренутној здравственој ситуацији још чекати. Буџетски дефицит који је последица, како великих здравствених расхода због лечења великог броја животно угрожених пацијената и набавке вакцина за заштиту становништва, тако и због подршке привреди, је тренутно финансиран задуживањем. Такав тренд не може бити дугорочно одржив. Вакцинација становништва до стицања колективног имунитета једино може утицати на смањење тог периода.

ЛИТЕРАТУРА

1. Alfani Guido (2020): *Pandemics and Asymmetric Shocks: Evidence from the History of Plague in Europe and the Mediterranean*; Journal for the History of Environment and Society, vol. 5; Gent: Society for Environmental History; pp: 197-209.
2. Arner Douglas W., Barberis Janos Nathan, Buckley Ross P., Dahdal Andrew M., Walker Julia and Zetzsche Dirk Andreas (2020): *Digital Finance & The COVID-19 Crisis*; Hong Kong: University of Hong Kong Faculty of Law Research Paper No. 2020/017.
3. Arsić Milojko (2021): *Globalne ekonomske posledice pandemije COVID-19*, U: ur. Đerić Branko. X NAUČNA KONFERENCIJA SA MEĐUNARODNIM UČEŠĆEM JAHORINSKI POSLOVNI FORUM 2021 JUGOISTOČNA EVROPA U VRTLOGU KRIZE 2020, DISRUPTIVNIH INOVACIJA, POLITIKA I MJERA ZA ODRŽIVI PRIVREDNI RAST 25-26. MARTA 2021. GODINE; Pale: Ekonomski fakultet Pale, Univerzitet u Istočnom Sarajevu; str: 57-66.
4. Cvetković Emilija i Miljković Marko (2020): *Moglo je i gore, dobro biti neće: Kovid-19 i društveno-ekonomski efekti pandemija u istorijskoj perspektivi*, u svetu u Srbiji; Black swan in the world economy 2020; Beograd: Institut ekonomskih nauka; str. 29-51.
5. Davis Stephen (2020): *GOING VIRAL: The History and Economics of Pandemics*; London: The Institute of Economic Affairs.
6. Didier Tatiana, Huneeus Federico, Larrain Mauricio, Schmukler Sergio L., (2021): *Financing firms in hibernation during the COVID-19 pandemic*, Journal of Financial Stability, Vol. 53; Amsterdam: Elsevier B.V.; pp. 1-14.
7. Eichenbaum Martin S., Rebelo Sergio and Mathias Trabandt (2021): *The Macroeconomics of Epidemics*, The Review of Financial Studies, hhab040, Oxford: Oxford University Press; pp. 1-39.
8. Ellul Andrew, Erel Isil and Rajan Uday (2020): *The COVID-19 Pandemic Crisis and Corporate Finance*, The Review of Corporate Finance Studies, Vol. 9, Issue 3; Oxford: Oxford University Press; pp. 421-429.
9. Fahlenbrach Rudiger, Rageth Kevin and Stulz Rene M (2020): *How Valuable Is Financial Flexibility when Revenue Stops? Evidence from the COVID-19 Crisis*, The Review of Financial Studies, hhaa134, Oxford: Oxford University Press; pp. 1-48.
10. Milić Slobodan i Anđelković Nemanja (2020): *EKONOMSKE MERE PROTIV PANDEMIJE U EU*, U: IV Međunarodna naučna konferencija „Regionalni razvoj i prekogranična saradnja“, Pirot: Srpska akademija nauke i umetnosti Ogranak u Nišu; str. 381-385.
11. Praščević Aleksandra (2020): *Ekonomski šok pandemije COVID 19 – prekretnica u globalnim ekonomskim kretanjima*; Ekonomske ideje i praksa, br. 37; Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu; str: 7-21.
12. Romero Maria Jose (2020): *Reclaiming Public Development Banks to Finance a Sustainable and Equitable Recovery Post COVID-19*. In: David A. McDonald, Thomas Marois and Diana Barrowclough. *Public Banks and COVID 19, Combatting the Pandemic with Public Finance*; Kingston, Geneva, Brussels: Municipal Services Project, UNCTAD, Eurodad; pp. 27-50.

ВЕБОГРАФИЈА:

1. Antikrizne mere u 2021. godini: Odgovornim pristupom sprečiti preterano zaduživanje države; <http://www.fiskalnisavet.rs/latinica/analize-stavovi-predlozi.php#a210202>; (приступљено: 27.03.2021.).
2. Our World In Data; <https://ourworldindata.org/> (приступљено: 27.03.2021.).
3. Правни основ за доношење Закључка о образовању Кризног штаба за сузбијање заразне болести COVID-19; www.srbija.gov.rs; (приступљено: 25.03.2021.).
4. Vlada usvojila uredbe za sprovođenje ekonomskih mera podrške privredi; <https://ras.gov.rs/Vlada-usvojila-uredbe-za-sprovođenje-ekonomskih-mera-podrške-privredi>; (приступљено: 24.03.2021.).
5. СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ О КОРОНА ВИРУСУ – COVID-19; <https://covid19.rs/>; (приступљено: 24.03.2021.).
6. ТРЕНДОВИ У КРЕДИТНОЈ АКТИВНОСТИ Четврто тромесечје 2020. године; https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/publikacije/trendovi/trend_izv_IV_2020.pdf; (приступљено: 24.03.2021.).
7. Трендови, IV квартал 2020.;
8. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20218001.pdf>; (приступљено 13.03.2021.).

ОСТАЛИ ИЗВОРИ:

1. Уредба о фискалним погодностима и директним давањима привредним субјектима у приватном сектору и новчаној помоћи грађанима у циљу ублажавања економских последица насталих услед болести COVID-19 („Службени гласник РС”, бр. 54/2020 и 60/2020); Београд: Службени гласник.
2. Уредба о утврђивању Програма финансијске подршке привредним субјектима за одржавање ликвидности и обртна средства у отежаним економским условима услед пандемије COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2 („Службени гласник РС”, бр. 54/2020 и 57/2020); Београд: Службени гласник.
3. Уредба о утврђивању Програма распореда и коришћења субвенција за подршку раду угоститељске и туристичке привреде због потешкоћа у пословању проузрокованих епидемијом болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2 („Службени гласник РС”, бр. 11/2021 и 23/2021); Београд: Службени гласник.
4. Уредба о поступку за издавање дужничких хартија од вредности („Службени гласник РС”, бр. 54/2020); Београд: Службени гласник РС.

CHALLENGES OF PUBLIC FINANCE OF THE SERBIAN ECONOMY IN THE CONDITIONS OF THE PANDEMIC CAUSED BY THE COVID-19

Abstract: The corona virus pandemic has brought a great dilemma to economic policy makers. How to maintain a satisfactory level of economic activity, and at the same time provide adequate health care for the population? Epidemiological measures introduced for the health protection of the population have affected the reduction of economic activity in all industries which involve a large number of people in one place. Increased expenditure on health care and assistance to the economy in order to maintain liquidity and employment on the one hand and reduced inflow of public revenues due to weaker economic activity on the other hand, have affected the budget deficit. The extent to which Serbia has managed to balance these two contradictory demands is the topic of this paper. Did the decisions of the Crisis Council adequately balance the preservation of health and the efficiency of the economy? It was analyzed which monetary and fiscal policy measures were implemented, to what extent they preserved the stability of the domestic economy and what is the perspective of economic recovery.

Keywords: PANDEMIC, PUBLIC FINANCES, DIRECT BENEFITS, FISCAL BENEFITS.

Срђан ЖИКИЋ

Факултет друштвених наука
Београд

КОНТАКТ: srdjan.zikic@fdn.edu.rs

UDC: 005.32

616.98:578.834

Врста рада:
ПРЕГЛЕДНИ РАД

Примљен: 29. 1. 2021. ✓
Прихваћен: 28. 2. 2021. ✓

Милена ВАЉЕВИЋ

Зајечар

КОНТАКТ: milenicazivulovic@gmail.com

ОРГАНИЗАЦИОНА КУЛТУРА КАО ВАЖАН ФАКТОР УПРАВЉАЊА КРИЗОМ ПРЕДУЗЕЋА У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19

Апстракт: Пандемија ковида 19 без сваке сумње има озбиљне друштвено-економске ефекте. Читав свет пролази кроз до сада незапамћену кризу са свим карактеристикама непредвидљивости и отежане превенције. Данас практично не постоји организација која није погођена овом кризом. Током периода велике неизвесности веома је важно да организације на прави начин схвате утицај ове претње на интерне и екстерне стејкхолдере. Само предузећа која су способна да на ефикасан начин управљају кризом помоћу адекватне организационе културе и лидерства могу да одрже конкурентску предност. У складу са тим неопходно је развијати и подржавати етички оријентисану организациону културу која ће снажно подржавати етичке стандарде. Проактивност и етички приступ ове врсте организационе културе доприноси ублажавању негативних ефеката настале кризе и пружа адекватну подршку запосленима. На основу наведених чињеница, основни мотив истраживања је био да се утврди у коликој мери се током периода изразите пословне кризе и неизвесности у предузећу подржава етички оријентисана организациона култура. Истраживање се темељи на одговорима прикупљеним стандардизованим и структурираним анкетним упитником на узорку од 100 испитаника.

Кључне речи: ОРГАНИЗАЦИОНА КУЛТУРА, ЕТИКА, УПРАВЉАЊЕ КРИЗОМ.

Увод

Организациона култура представља систем заједничких претпоставки, вредности и веровања, који има снажан утицај на понашање запослених и организационе перформансе. (Chatman, Eunyoung, 2003) Термин организациона култура постао је популаран осамдесетих година прошлог века, када су се по први пут презентовали аргументи да се успех неке компаније може приписати организационој култури (Peters, Waterman, 1982). Од тада је овај појам постао предмет бројних истраживачких студија, књига и чланака.

Организациона култура је још увек релативно нов концепт. Може се рећи да означава социјални феномен који првенствено настаје и мења се кроз интеракцију запослених. Организациона култура настаје у процесу колективног решавања проблема са којима се суочавају сви чланови организације. Реализацијом успешних решења, она се трансформише у одређене норме и вредности, а затим у претпоставке и веровања. Настанак и развој организационе културе захтева време и она се мења пратећи животни циклус предузећа.

Све организације имају своју културу али немају све организационе културе подједнак утицај на понашање и поступке запослених. Организације обично западају у кризу када њихов систем вредновања није у складу са захтевима окружења. Снажна организациона култура која није усклађена са етичким стандардима има негативан утицај на пословање саме организације. Менаџмент организације у тим случајевима не може на адекватан начин да сагледа шансе и опасности из окружења, доносећи најчешће погрешне одлуке.

Друштвено-економска криза изазвана глобалном пандемијом ковида 19 у први план је истакла потребе за укључивањем етичких вредности у све врсте организационих култура. Организациона култура је првенствено повезана са етичким димензијама организационог управљања које утичу на понашање запослених.

На тај начин она представља заједничка уверења свих чланова организације о етици, укључујући промоцију етичког понашања унутар организације (Teehankee, 2010). Као друштвени феномен, етичка организациона култура привукла је пажњу бројних истраживача након што је доказано да игнорисање етичких вредности отежава одрживост пословних организација, стварајући негативан утицај на националне економије и глобални развој (Novelskaite, 2014).

Имајући у виду ове чињенице, појмови организационе културе и етике вредни су изучавања, нарочито у условима глобалне кризе као што је криза изазвана пандемијом ковида 19. Основни циљ истраживања је утврдити да ли постоји оправданост претпоставке да се током периода пословне кризе и неизвесности, у организацији у мањој мери подржава етичка организациона кул-

тура. Истраживање је спроведено анкетаирањем 100 испитаника, при чему су се они изјашњавали о наведеним чиниоцима. Анкета је садржала упитник за процену етичности организационе културе.

Појам и карактеристике организационе културе

Свака организација има један невидљиви квалитет који може бити снажнији од било које особе или формалног система.

У последњих неколико деценија, све више се говори о корпоративној, односно организационој култури и многи аутори указују на то да је једина ствар која је заједничка свим успешним организацијама управо карактеристична организациона култура (Михајловић, Јовановић, 2012).

Последњих година је написано много чланака и књига о култури у организацијама. Ову културу обично називају „корпоративна култура” или „организациона култура”. Често се за културу каже да су то моралне, социјалне и понашајне норме једне организације засноване на веровањима, ставовима и приоритетима њених чланова. Корпоративна култура је скуп формалних и неформалних понашања која је организација усвојила као свој начин обављања посла. Формална страна укључује писане изјаве о вредностима и шему организационе структуре. Неформална страна бави се тиме како се посао обавља – да ли преко писаних процедура или путем директне комуникације. У основи, организациона култура је описана као карактеристика једне организације, или једноставно као начин на који су ствари уређене у организацији.

Она се може дефинисати и на следеће начине:

- културе су колективна веровања која обликују понашање;
 - културе су делимично засноване на емоцијама и историјском континуитету;
 - поред чињенице да се културе противе промени, оне се константно мењају.
- (Јовановић и сар. 2003)

Значај организационе културе проистиче из њеног утицаја на пословање и пословне резултате. Постоји снажно уверење да је за ефикасност предузећа неопходна организациона култура одређених карактеристика и садржаја. Она представља веома значајан фактор у доношењу стратешких одлука, координацији и контроли запослених, смањењу конфликта, мотивацији запослених итд. Свака организација има своју сопствену културу или сет вредности.

Највећи број организација не покушава свесно да креира одређену културу, већ се култура организације креира несвесно и базира на вредностима топ менаџмента или оснивача организације. (Јанићијевић, 2005)

Организациона култура може бити изражена кроз мисију компаније, архитектонски стил, унутрашњи декор канцеларија, начин одевања запослених, стил лидерства, начин комуникације и др. Организациона култура се не може прецизно дефинисати, јер је она нешто што се опажа, осећа и наслуђује. Гуптара сматра да организациона култура представља начин на који предузеће види себе и своје окружење (Guptara, 1994). Она је повезана са свим аспектима организације, на пример са вредностима и веровањима запослених у смислу шта је пожељно а шта непожељно у организацији. Култура је такође повезана и са технологијом организације односно са вештинама запослених, опремом и техником која омогућава организацији да производи робу и услуге које захтева тржиште. Да бисмо разумели организациону културу морамо схватити „шта и како” организација ради (Stoppler, 2002).

Може се рећи да концепт организационе културе припада областима менаџмента као што су организационо понашање и управљање људским ресурсима (Јанићевић, 2013). Њен садржај чине когнитивни и симболички елементи. У когнитивне елементе убрајају се претпоставке, веровања, вредности и норме. Када говоримо о претпоставкама у питању су базичне, опште претпоставке у које се не сумња и које се узимају здраво за готово. Налазе се у најдубљем и на најмање видљивом нивоу организационе културе (Богићевић Милкић, 2011). Вредности културе могу бити веома различите у различитим компанијама (у једној запослени могу бринути за новац, у другој за техничке иновације или благостање). Норме су неписана правила понашања или незванична упутства у вези са тим како се треба правилно понашати у организацији.

Симболички елементи организационе културе су:

- **Семантички симболи – језик, жаргон, митови, приче, метафоре. Значајни симболи културе могу бити повезани са одређеним појединцима, који поседују карактеристике високо вредноване у организационој култури и зато служе као модели улога.**
- **Бихевиористички симболи – ритуали и церемоније, обрасци понашања.**
- **Материјални симболи – спољни и унутрашњи изглед просторија, лого-тип, начин облачења (Бабић, 1996).**

У литератури је дат већи број класификација културе и може се рећи да не постоји опште прихваћена подела јер је веома тешко обухватити све карактеристике и специфичности културе. С обзиром да културу чине њене вредности и веровања, врши се и подела културе на основу преовлађујућих вредности и веровања.

Одређени предуслови организационе културе који одређују њен карактер су:

- 1. знање – стицање сазнања и искуства;**
- 2. ученост – специјализација знања или сазнања у одређеној дисциплини;**
- 3. подучавање – истовремено подразумева и поступак стицања и резултат сазнања; средство преношења на нижи, али елементарни и неопходни темељ културе;**
- 4. образовање – представља много већу амбицију и значајнију тежњу од подучавања;**
- 5. усавршавање – има за циљ да човеку донесе оно што му недостаје и што му ни подучавање ни образовање нису могли донети. (Никодијевић, 2006)**

Функција организационе културе проистиче из потребе организације за унутрашњом кохезијом и прилагођавањем екстерном окружењу. У том смислу Schein наводи две основне функције: интерна интеграција и екстерна адаптација. Наиме, свака организација у свом пословању сусреће се са проблемима интерне интеграције и екстерне адаптације, и од начина на који ће савладати ова два проблема зависи њен опстанак. Ове функције не могу се посматрати одвојено, него у међусобној зависности. Да би се предузеће прилагодило окружењу тј. за екстерну адаптацију неопходно је да организација направи концепт мисије предузећа.

У циљу укључивања и идентификовања запослених са организацијом, организација треба да обезбеди сагласност свих запослених о мисији, основним задацима и егзистенцијалним питањима. Међутим, за разумевање циљева и задатака мисије пресудна је и улога оснивача или лидера. Оснивач, односно лидер, своје тумачење ситуације и схватање вредности, снагом својих уверења и личности, преноси на запослене. Поред сагласности о мисији и циљевима, организација треба да постигне сагласност о начину и средствима за постизање циљева, који су у непосредној вези са понашањем запослених у организацији. Форма сагласности о средствима за постизање циљева представља основни избор за одређени „стил” предузећа. На тај начин стил предузећа одређује област рада и деловања, подручје одговорности, структуру предузећа, системе награђивања и мотивације.

Организација мора имати и сагласност у погледу вредновања сопствених резултата. Уколико је постигнута сагласност организације о начину, критеријима и информисању о резултатима рада, онда то постаје један од основних елемената културе. Уколико та сагласност није постигнута, могући су сукоби интереса и конфликти у том смислу. (Никчевић, 2014)

Подстицање етичких стандарда организационе културе

Када се говори о организационој култури, првенствено се мисли на начин понашања запослених, начин на који обављају свој посао и вредности које за послени деле у оквиру организације. На организациону културу утичу не само писани прописи, правила и политика организације, већ и неписани кодекс понашања. Дакле, организациона култура може бити усклађена са наведеним вредностима и правилима (етичка), или може бити контрадикторна тим писаним изјавама (неетичка). Да би се створила и одржала етичка организациона култура, потребна је стална комуникација о етичким вредностима организације. Етичка организациона култура гради лојалност запослених, негује осећај одговорности за постизање резултата етичким средствима, заштиту имиџа и угледа организације. Такође промовише посвећеност запослених која је неопходна за управљање најтежим изазовима организације (Wallace, 2014).

Етичка организациона култура представља заједничко уверење чланова организације о етици. То укључује промоцију етичког понашања унутар организације.

Да би се одржала етичка организација културе Шварц препоручује постојање три кључна елемента: постојање скупа основних етичких вредности усађених у политику и праксу организације, успостављање формалног етичког програма и континуирано присуство етичког лидерства (Schwartz, 2013).

Садржај и снага организационе културе утиче на етичку климу у организацији и етичко понашање њених чланова. Организационе културе високо толерантне на ризике, које се фокусирају на средства и резултате рада, имају највећу вероватноћу да обликују високе етичке стандарде. Менаџери у таквим културама добијају подршку за преузимање ризика и иновативност. Јака организациона култура има већи утицај на запослене него слаба култура. Ако је организациона култура јака и подржава високе етичке стандарде имаће снажан и позитиван утицај на понашање запослених. Компанија Johnson & Johnson на пример, има јаку културу која већ дужи временски период истиче обавезе корпорације према клијентима, запосленима, локалној заједници и деоничарима.

Приликом стварања етичке организационе културе, треба обратити пажњу на следеће чињенице:

- **запослени ће гледати на понашање руководиоца као на узор правилног понашања. Позитивна порука свим запосленима представљаће чињеница да руководиоци следе етички пут.**

- **Етичка двосмисленост може се смањити креирањем организационог етичког кодекса у коме се могу навести примарне вредности организације и етичка правила која се очекују да ће запослени да следе.**
- **На видљив начин треба наградити етичке поступке и казнити неетичке.**
- **Организација треба да обезбеди службене механизме тако да запослени могу да расправљају о етичким дилемама без страха да ће бити санкционисани. (Robins, Judge, 2010)**

Пословна етика захтева посебан приступ, с обзиром на то да пословне одлуке имају са једне стране економске импликације, носећи са собом бројне етичке дилеме, а са друге стране дотичу правни аспект организације. Важна питања везана за пословну етику као што су на пример усклађивање, примена и процена вредности и моралних ставова организације изводе се и развијају у оквиру организационе културе. У том контексту, поред институционализације етике, поставља се и питање интеграције етике у оквиру организационе културе предузећа.

Она не укључује само етичко понашање или понашање које је у складу са важећим законским оквиром, већ се може сагледати и у контексту унутрашње и спољне комуникације (Terес, Суси, 2016).

Недавна студија која је обухватила 3.000 запослених и менаџера у САД-у потврђује да степен етичког понашања запослених у организацији зависи од културе организације. Без организационе културе која наглашава важност интегритета, искрености и поверења, програми етичке обуке често су осуђени на неуспех. Стога је стварање такве културе од суштинског значаја за избегавање неуспеха организација (Robins, Judge, 2010).

Међу свим факторима који утичу на стварање етичке културе, лидерство је можда најутицајнији фактор. Лидери, показујући висок ниво искрености и интегритета у својим поступцима, могу да моделирају понашања која се захтевају у организацији. Ако су њихови поступци у супротности са њиховим речима, успостављање етичке културе биће изузетно тешко. Лидери такође имају улогу у стварању етичке културе, јер успостављају системе награђивања који се користе у предузећу. (Talya, Berrin, 2012). При томе лидери треба да обратe пажњу на четири стандарда везана за културу:

- **Подстицање етичких принципа организационе културе**
- **Подстицање иновација у организационој култури**
- **Стварање организационе културе која поштује захтеве клијената**
- **Подстицање духовне димензије радног места. (Robbins, Coulter, 2005)**

Управљање кризом у условима пандемије ковида 19

Ковид 19 је први пут откривен у Вухану у Кини крајем децембра 2019, као резултат истраживања спроведеног код пацијената који пате од респираторних болести (кашаљ, грозница, отежано дисање и други ефекти). Светска Здравствена Организација (WHO) је прогласила овај вирус пандемијом а резултати истраживања Џон Хопкинс Универзитета показују да је у свету до сада заражено 67,7 милиона људи, док је преминуло око 1,54 милиона. (<https://coronavirus.jhu.edu>) Нема сумње да пандемија корона вируса има озбиљне социоекономске ефекте, при чему се карактерише као процес који ствара шок-ефекат у укупном друштвеном животу и економији, посебно у секторима као што су: туризам, ваздухопловство, берзанско пословање итд.

Током периода велике неизвесности изазване пандемијом ковида 19 веома је важно да организације на прави начин схвате утицај ове претње за запослене, пословне партнере и потенцијалне потрошаче. Читав свет пролази кроз до сада незапамћену кризу, са свим својствима непредвидљивости и отежане превенције, што доводи у питање опстанак пословних организација и реализацију њихових циљева. Може се рећи да данас практично не постоји организација која није погођена овом кризом. Из тог разлога, кризно управљање током пандемије ковида 19 постало је суштинско питање.

Компаније које су способне да управљају кризом помоћу ефикасног лидерства и организационе културе имају потенцијал да искористе могуће прилике и одрже конкурентску предност. (Hidiroglu, 2020)

Настала пандемијска ситуација захтевала је радикалне промене начина рада у кратком временском року, што је омогућило да рад од куће постане веома распрострањен. Овај виртуелни тип организације у великој мери је помогао компанијама да генеришу приходе и заштите физичко и ментално здравље запослених.

Међутим, поред бројних негативних ефеката које са собом носи, криза може створити неке нове могућности за пословање као што су: организационо учење, нове стратешке одлуке, раст и развој нових конкурентских предности итд. (Mitroff и сар. 1987)

Искоришћавање ових прилика у великој мери зависи од способности менаџмента да процени могуће ризике и интервенише кад год је то потребно.

Већина стручњака наводи да је за успешно управљање кризом од суштинског значаја да менаџери предвиде кризу и предузму низ мера против ње како би извукли предузеће из кризног процеса што је пре могуће. (Penrose, 2000)

Ефикасно управљање кризом захтева од менаџера да буду стрпљиви, предвидљиви, одговорни и доносе правовремене одлуке.

Са друге стране, сматра се да је за управљање кризом поред кризног лидерства, неопходна одговарајућа организациона култура која ће снажно подржавати етичке стандарде. (Schoenberg, 2005)

У складу са тим треба развијати отворену културу, где су стручност и етички приступ важнији од формалне власти. У овом процесу је посебно важно да се интерна и екстерна комуникација врше благовремено и коректно, као и да се спроводе програми подршке запосленима. Ефикасна комуникација са купцима, запосленима, добављачима, инвеститорима и регулаторним институцијама од виталног су значаја.

Проактивна комуникација и предузимање брзих акција помоћи ће да се ублаже негативни ефекти и заштити репутацију предузећа (Wang и сар. 2020).

Материјал и методе

Истраживање се темељи на одговорима прикупљеним стандардизованим и структурираним анкетним упитником на узорку од 100 испитаника, током јуна и јула месеца 2020. године. Мотив истраживања била је жеља да се утврди да ли постоји оправданост претпоставке да се током периода изразите пословне кризе и неизвесности у организацији у мањој мери подржава етичка организациона култура. Истраживањем су обухваћени запослени у Фабрици мерних трансформатора у Зајечару. Инструмент коришћен за ову студију био је упитник на основу кога је могуће проценити колико одређена организација подржава етичку организациону културу (Robins, Judge, 2010).

Упитник је конструисан тако да покаже тачност одређене тврдње, при чему су се одговори испитаника кретали на скали од: 0 – „потпуно нетачно” до 5 – „потпуно тачно”. За статистичку анализу прикупљених података коришћене су стандардне статистичке методе, као што су стандардна девијација и коефицијент варијације. Добијени резултати су приказани табеларно уз одговарајући текстуални коментар.

ПИТАЊЕ БРОЈ	БРОЈ ИСПИТАНИКА	МУШКИ	%	ЖЕНСКИ	%	УКУПНО	%	
		66	66,00	34	34,00	100	100,00	
2	Старост	19-30	8	12,12	2	5,88	10	10,00
		31-40	27	40,91	8	23,53	35	35,00
		41-50	21	31,82	12	35,29	33	33,00
		51-65	10	15,15	12	35,29	22	22,00
3	Ниво образовања	Основно	4	6,06	1	2,94	5	5,00
		Средње	28	42,42	25	73,53	53	53,00
		Више	15	22,73	4	11,76	19	19,00
		Високо	16	24,24	3	8,82	19	19,00
		Мастер	3	4,55	1	2,94	4	4,00
		Докторат	0	0,00	0	0,00	0	0,00
4	Године радног стажа	до 5	7	10,61	4	11,76	11	11,00
		6-15	34	51,52	14	41,18	48	48,00
		16-25	12	18,18	3	8,82	15	15,00
		преко 25	13	19,70	13	38,24	26	26,00

Табела 1: Дистрибуција испитаника према полу, старости и радном стажу

Резултати и дискусија

На основу приказаних података, можемо закључити да је највећи број мушке популације испитаника у распону од 31 до 50 година, док се код женске популације тај распон креће од 41 до 55 година. Највећи број испитаника оба пола има од 6 до 15 година радног стажа, а најмањи број испитаника је са мање од 5 година радног стажа. Најзаступљенији ниво образовања код испитаника оба пола је средња школа, затим виша школа и факултет.

	БРОЈ ИСПИТАНИКА	ПРОСЕЧНА ВРЕДНОСТ	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	КОЕФИЦИЈЕНТ ВАРИЈАЦИЈЕ
СТАРОСТ	100	42,25	10,09	23,88%
РАДНИ СТАЖ	100	15,86	9,52	59,98%

Табела 2: Експлорација података на основу година старости и година радног стажа испитаника

	ПОЛ					
	МУШКИ			ЖЕНСКИ		
ПРОМЕНЉИВЕ	Просек	Ст. дев.	Коеф. вар.	Просек	Ст. дев.	Коеф. вар.
СТАРОСТ	40,38	9,58	23,72%	45,88	10,07	21,95%
РАДНИ СТАЖ	14,96	8,85	59,15%	17,65	10,48	59,41%

Табела 3: Експлорација података на основу година старости и година радног стажа у односу на пол испитаника

На основу претходних табела, примећујемо да је просек година испитаника 42,25 (за мушки пол 40,38, док су жене нешто старије 45,88 година). Ситуација са радним стажом је слична, при чему просечна дужина износи 15,86 година (за мушкарце 14,96, док жене одликује већи просечни радни стаж од 17,65 година). Примећујемо да је веће варирање података код варијабле радни стаж у односу на варијаблу старост. Варијабла радни стаж има коефицијент варијације 59,98% (уједначен и код мушкараца и код жена), док варијабла старост има знатно мањи коефицијент варијације 23,88%, чиме је и аритметичка средина за старост запослених репрезентативнија.

ПИТАЊЕ	ПРОСЕЧАН СКОР (\bar{x})	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА (s)	КОЕФИЦИЈЕНТ ВАРИЈАЦИЈЕ (Cv) %	МОДУС (Mo)	МЕДИЈАНА (Me)
5.1 У овој фирми од људи се очекује да поступају у складу са својим личним убеђењима?	2,70	1,30	48,15	3;4	3
5.2 Од људи се очекује да учине све зарад унапређења интереса фирме?	3,85	0,94	24,47	4	4
5.3 У овој фирми људи брину о добробити једни-других?	2,99	1,30	43,48	3	3
5.4 Од велике важности да се строго поштују правила и процедуре фирме?	4,01	0,95	23,79	5	4
5.5 У овој фирми људи штите своје личне интересе по сваку цену?	3,32	1,38	41,49	3	3
5.6 Када се доносе одлуке, прво се узима у обзир да ли оне крше какве законе?	3,58	1,27	35,59	4	4
5.7 Од сваког се очекује да се придржава фирминих правила и процедура?	4,23	0,83	19,47	5	4
5.8 Најефикаснији начин рада је у фирми увек најбољи начин рада?	3,72	1,18	31,83	4	4
5.9 Од великог је значаја шта је најбоље по све у фирми?	3,37	1,24	36,74	3	3
5.10 У овој фирми се доста придаје етичким правилима и процедурама струке?	3,50	1,05	30,10	4	4
5.11 У фирми се од радника очекује да раде оно што је у интересу клијената и јавности?	4,09	0,95	23,33	5	4

Табела 4: Статистички показатељи одговора испитаника

Табела 5: Просечни скор одговора испитаника

На основу претходне табеле видимо да највећи просечни скор (4.23) има питање 5.7 што значи да већина испитаника сматра да је скоро потпуно тачан исказ везан за придржавање правила и процедура фирме, односно да испитаници сматрају да је тај исказ неоспоран. Просечне скорове изнад 4 имају и питања 5.4 и 5.11, која се односе на поштовање правила и процедура и очекивања да запослени раде у интересу клијената. Најмањи просек имају питања 5.1 и 5.3 што значи да испитаници сматрају делимично нетачним став да се од запослених очекује да поступају у складу са личним убеђењима и да се у фирми људи брину о заједничкој добробити, што указује на лоше међуљудске односе.

На основу коефицијента варијације C_v , запажамо да су највећа варирања у одговорима а самим тим и различито виђење на постављено питање, била код питања 5.1, 5.3 и 5.5. Испитаници су имали различите ставове везано за:

- очекивања да поступају у складу са личним убеђењима (5.1, $C_v = 48.15\%$);
- бригу о добробити једни-других (5.3, $C_v = 43.48\%$);
- заштиту личних интереса по сваку цену (5.5, $C_v = 41.49\%$).

Минимално варирање података од просечне вредности тј. коефицијент ва-

ријације је најмањи код питања 5.7 које се односи на очекивања да се запослени придржавају фирминих правила и процедура. Испитаници су се око тачности овог исказа највише сложили, као и код питања 5.11 где су се испитаници у великој мери усагласили око исказа да се од запослених очекује да раде оно што је у интересу фирме.

На основу попуњеног упитника, како би се добила одговарајућа слика о етичности организационе културе, примењена је следећа процедура:

- **збир 1: сабирају се бодови на питања 5.1, 5.3, 5.6, 5.9, 5.10 и 5.11;**
- **збир 2: сабирају се обрнути резултати на питања 5.2, 5.4, 5.5, 5.7 и 5.8 (тако што се одговори са скором 5 бодују са 0, тј. 5=0, 4=1, 3=2, 2=3, 1=4 и 0=5).**
- **укупан резултат се добија сабирањем збирова 1 и 2 (уколико је резултат близу максималној вредности 55, то је организација склонија да подстиче етичку културу).**

Након одговарајућег бодовања, добијени број поена на анкетним листићима, креће се од 15 до 33, при чему је код највећег броја испитаника добијено 27 поена, а просечна вредност броја поена по испитанику износи 25.93. Како је овај резултат далеко од максималних 55 колико се може освојити на тесту, закључујемо да предузеће у недовољној мери подстиче етичку организациону културу, односно да етичка клима у предузећу није адекватна..

Закључак

Пандемија вируса корона знатно је утицала на глобалну економију. Услови пословања и организационе потребе умногоме су се изменили након њеног избијања. Промене пословног окружења интензивирале су потребу за етички оријентисаном организационом културом и новим стиливима руковођења који могу ефикасно да одговоре на нове захтеве у пословним процесима. Овај тип организационе културе успешно утиче на запослене, побољшавајући њихову посвећеност пословним циљевима а самим тим и перформансе целокупне организације. Једна од њених основних предности представља успешно управљање организационим променама у пословном окружењу, што може допринети иновативном решавању проблема узрокованих пандемијом ковида 19.

Циљ овог рада био је да нагласи важност организационе културе која се фокусира на етичност, и да се утврди да ли постоји оправданост претпоставке да се током периода изразите пословне кризе и неизвесности у организацији у мањој мери подржава овакав вид организационе културе. Из тог разлога анкетирано је 100 испитаника, запослених у Фабрици мерних трансформатора у Зајечару. На основу појединачних одговора, можемо закључити да највећи скор поседује исказ испитаника да је у организацији од велике важности строго поштовање правила и процедура. Такође, испитаници сматрају делимично

нетачним ставове да се од запослених очекује да поступају у складу са личним убеђењима и да се старају о заједничкој добробити. Резултати истраживања су показали да испитаници сматрају да се у њиховом предузећу недовољно подстиче етички оријентисана организациона култура.

Може се рећи да резултати истраживања имају практичну импликацију, посебно за менаџере, јер указују да је неопходно да се делимично одрекну класичних алата управљања како би се запослени осећали пријатније у новонасталим условима као што је рад од куће, интерперсонална комуникација са социјалном дистанцом, нови системи управљања стејкохолдерима и сл. Мотивација људских ресурса и јака етичка организациона култура су кључни фактори које свака организација треба узети у обзир уколико има за циљ одрживо пословање током периода пословне кризе и неизвесности. Неопходно је нагласити да ово истраживање има извесна ограничења која у одређеној мери смањују могућност за генерализацију његових резултата. То се пре свега односи на репрезентативност узорка по величини и структури, због чега се не може са сигурношћу тврдити да се закључци до којих се дошло у истраживању односе на читав регион Србије. У неком будућем времену било би корисно да се спроведе додатно истраживање употребом репрезентативнијег узорка и контролом утицаја различитих независних варијабли.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић Манојло (1996): Основи организације; Сарајево: Свјетлост.
- Богићевић Милкић Биљана (2011): Менаџмент људских ресурса; Београд: Економски факултет.
- Wallace Alayne (2014): Creating and sustaining ethical organizational culture, UNDP Ethics Advisor.
- Wang Jason, Ng Chun, Brook Robert (2020): Response to COVID-19 in Taiwan: big data analytics, new technology, and proactive testing. *Jama*, 323(14), 1341-1342.
- Guptara, Prabhu (1994): Corporate culture; London: Gower Handbook of Quality Management, Ed.Denis Lock, Gower Publishing.
- Јанићијевић Небојша (2005): Организациона култура – колективни ум предузећа; Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета.
- Јанићевић Небојша (2013): Организациона култура и менаџмент; Београд: Економски факултет.
- Јовановић Мића, Живковић Момчило, Цветковски Татјана (2003): Организационо понашање; Београд: Мегатренд универзитет примењених наука.
- Mitroff Ian, Shrivastava Paul, Udwardia Firdaus (1987): Effective crisis management. *Academy of Management Perspectives*, 1(4), 283-292.

- Михајловић Драган, Јовановић Виолета (2012): Организација и управљање предузећем; Зајечар: Факултет за менаџмент.
- Никодијевић Драган (2006): Увод у менаџмент културе; Београд: Мегатренд универзитет.
- Никчевић Горан (2014): Организациона култура у функцији унапређења интерног окружења предузећа; Подгорица: Економски факултет.
- Novelskaite Aurelia (2014): Exploring Ethical Organizational Culture: Validation of Measurement Instrument in Lithuania. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 156 (April), pp. 186-188.
- Penrose John (2000): The role of perception in crisis planning. *Public Relations Review*, 26(2), 155-171.
- Peters Thomas, Waterman Robert (1982): *In Search of Excellence*. Collins business essentials.
- Robbins Stephen, Coulter Mary (2005): *Menadžment*; Beograd: Data Status.
- Robins Stephen, Timothy Judge (2010): *Organizaciono ponašanje*; Zagreb: Mate.
- Talya Bauer, Berrin Erdogan (2012): *An Introduction to Organizational Behavior*, Unnamed Publisher.
- Terec Loredana, Cucu Marius (2016): Ethic and organizational culture – key elements regarding the development of economic activities, *Ecoforum*; Romania, Volume 5, Issue 1 (8).
- Teehankee Ben (2010): Humanistic entrepreneurship: An approach to virtue-based enterprise, *Asia - Pacific Social Science Review* 8:1 (2008), pp. 89-110.
- Chatman Jennifer, Eunyoung Sandra (2003): Leading by leveraging culture. *California Management Review*, 45, 19-34.
- Hidroçlu Duygu (2020): Strategic leadership: Best practical leadership style to business strategies in the period of COVID-19 Epidemic. *Turkish Studies - Social*, 15(4), 1945-1955.
- Schwartz Mark (2013): Developing and sustaining an ethical corporate culture: The core elements. *Business Horizons*, 56(1), 39-50.
- Schoenberg Allan (2005): Do crisis plans matter? A new perspective on leading during a crisis. *Public relations quarterly*, 50(1), 1-22.

ВЕБОГРАФИЈА:

- Stoppler MY. New job stress the Coporate Culture, <https://Stress.about.com> (20.03.2021)
- Corona virus; John Hopkins University <https://coronavirus.jhu.edu/map.html> (17.03.2021)

ORGANIZATIONAL CULTURE AS AN IMPORTANT FACTOR OF ENTERPRISE CRISIS MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract: The COVID-19 pandemic undoubtedly has serious socio-economic effects. The whole world is going through a unprecedented crisis with all the characteristics of unpredictability and difficult prevention. Today, there is practically no organization that has not been affected by this crisis. During a period of great uncertainty, it is very important that organizations properly understand the impact of this threat on internal and external stakeholders. Only companies that are able to manage the crisis effectively with an adequate organizational culture and leadership can maintain a competitive advantage. Accordingly, it is necessary to develop and support an ethically oriented organizational culture that will strongly support ethical standards. The proactivity and ethical approach of this type of organizational culture contributes to mitigating the negative effects of the crisis and provides adequate support to employees. Based on the above facts, the basic motive of the research was to determine the extent to which an ethically oriented organizational culture is supported in the company during a period of severe business crisis and uncertainty. The research is based on the answers collected by a standardized and structured survey questionnaire on a sample of 100 respondents.

Keywords: ORGANIZATIONAL CULTURE, ETHICS, CRISIS MANAGEMENT.

Виолета ЈОВАНОВИЋ

Факултет за менаџмент
Зајечар

КОНТАКТ: violeta.jovanovic@fmz.edu.rs

УДК: 316.644-057.875:174(497.11)»2019/2020»

005:[616.98:578.834(497.11)»2019/2020»

Врста рада:
ПРЕТХОДНО САОПШТЕЊЕ

Примљен: 11. 2. 2021. ✓
Прихваћен: 17. 3. 2021. ✓

АНАЛИЗА СТАВОВА СТУДЕНАТА МЕНАЏМЕНТА О УЛОЗИ ПОСЛОВНЕ ЕТИКЕ У ПОСЛОВАЊУ ПРЕДУЗЕЋА ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19

Апстракт: Пословна етика је постала незамењив део пословне праксе, а дугорочно посматрано, и предуслов успешног пословања. Неетичко пословање може нашкодити угледу организације, што може бити узрок великог броја негативних последица за организацију. Етика као кључни елемент успешног пословања треба да омогућава пружање истинитих информација, као и коректан и поштен однос организације према стејкхолдерима, друштвеној заједници и околини у којој послује. Остваривање ових циљева је за велики број организација био изазов и у условима пословања пре пандемије ковида 19, а нарочито се повећао током ове пандемије. За стварање етичке културе организације најважније је вођство, тј. лидерство или менаџмент. Зато је веома важно да се код будућих менаџера развије свест о значају пословне етике за пословање организације, као и свест о етичком одлучивању у условима ризика и великих криза, као што је случај са пандемијом. У раду је извршена анализа ставова студената менаџмента, као будућих менаџера, о улози пословне етике у пословању организације током пандемије ковида 19. Резултати истраживања су показали да код студената постоји свест о значају пословне етике, али не подједнако о свим сегментима које она обухвата.

Кључне речи: СТАВОВИ, СТУДЕНТИ, ПОСЛОВНА ЕТИКА, ПРИВРЕДНО ДРУШТВО, ПАНДЕМИЈА, КОВИД 19.

Увод

Пословна етика као област примењене етике привлачи пажњу многих теоретичара, крајем XX века. Настала је као посебна научна област шездесетих година XX века. На њен развој умногоме је утицала индустријска револуција. Индустријски развој је допринео да пословна етика доживи велико интересовање, због кога су се основале и отварале посебне школе које су пружале шансу за усавршавањем у овој области.

Томе је највише допринела смена односа, заправо се са индустријским променама, појавио потпуно нови концепт управљања, који су примењивали нови руководиоци или тзв. буржујски менаџери (Блажон, 2015).

Према Цвијановићу и сарадницима, постојало је неколико мотива за развој пословне етике и њену примену. Као основни мотив се наводи раст потребе и примене технологије.

Својим развојем и потребом људи за њеном применом, допринела је да се ситуација у пословном окружењу закомпликује. Већ учињене грешке су се још чешће понављале и самим тим отежале пословне околности што је оставило тешке последице на само пословање (Цвијановић и сар. 2012).

Пословна етика се односи на људе и њихову структуру личности, она се бави анализом деловања појединца приликом доношења одлука или анализом начина на који повлачи пословне потезе, такође проучава међуљудске односе у самом привредном субјекту и целој пословној средини. Дакле, пословна етика има фокус на појединца као чиниоца великог привредног система и његовог деловања у том систему, и као таква бави се испитивањем његове моралности.

Оно што се од пословне етике очекује није само пружање могућности за лакше схватање етичког кодекса, норми и правила, већ и њихова имплементација у свакодневним пословним активностима. То се односи на начин решавања пословног проблема или остваривања одређеног циља и способности и спремности да се сноси одговорност у случају њиховог нерешавања и неостваривања.

Пословна етика се гради на такав начин да њено проучавање и примена започне са ставом поверења а свака акција и деловање базира на честитости и толерантности уз труд да се сваки процес који се започне изврши на што је могуће исправнији начин. Познавањем пословне етике и њеном применом у

пословним системима пружа се могућност за остварење лакше интеграције на тржишту, као и могућност решавања постојећих проблема уз лакше разумевање пословних ситуација, што такође олакшава остваривање дефинисаних пословних циљева.

Пословна етика још више добија на значају током пандемије ковида 19. Ова криза је девастирала економију и зауставила цео свет, не заобишавши при том ни један сегмент људског постојања. Тренутно је немогуће сагледати колико ће ова криза трајати, али оно што је извесно је да је променила начин пословања, рад у компанијама, свакодневни живот људи и њихово понашање и деловање. Може се рећи да је променила и функционисање држава у целини. Све ово захтева да се људи суоче са сопственим поступцима, да су свесни последица сопственог понашања и деловања. Људи морају доносити одлуке о којима никада раније нису размишљали. Ово се односи на све, почев од појединаца, преко менаџера, власника фирми, запослених у здравству, просвети, привреди, осигурању, туризму, па све до високих државних функционера. У оваквим случајевима етичка разматрања могу пружити велику потпору ефикасном одлучивању.

Примена пословне етике у пословању привредног субјекта

Креирање јединствене визије је оно од чега стратешки менаџмент полази како би креирао пословну визију која ће се кроз пословање показати као успешна. Стратешки менаџмент привредног субјекта у своју стратегију доношења одлука укључује остале чланове који чине целину привредног субјекта или њиховог представника који ће изнети мишљења, предлоге и идеје у њихво име, на тај начин пружа се могућност да сви учествују и допринесу успешном решавању постојећих проблема, савладавању ових изазова и доношењу одлука које ће допринети позитивним перформансама привредног субјекта. Таквим приступањем искључује се могућност запостављања чланова колектива или повлачење пословног потеза који може да донесе велики губитак за привредног субјекта. Такође на овај начин се одржава правац пословне оријентације, не одступа се од визије пословања, што се у случајевима када је приступ одлучивања био другачији, дешавало.

Лошом имплементацијом пословне етике долази се до негативних резултата који условавају опстанак самог привредног субјекта на тржишту, док се позитивне стране успешне имплементације манифестују кроз дужи временски период и доприносе константном побољшању пословних перформанси привредног субјекта (Ракић, Адамовић, 2019).

Решавање постављених циљева условљено је жељом за успехом и способношћу прилагођавања привредног субјекта тржишту. Етичко понашање је посебно пожељно на тржишту како би на адекватан начин осталим учесницима била представљена креативност пословања и како би је разумели и уважавали, што пружа више могућности за успостављање стабилности и остваривање напретка.

У савременим условима пословања, примена и промовисање пословне етике се јако уважава и означава параметар квалитетног приступања пословним односима. Некада се пословању приступало другачије, више се тежило максимизирању профита без обзира на утицај у пословној средини који се може извршити применом одређених неетичких поступака.

Данас је ситуација другачија. У пословном систему је дошло до смене генерација и може се рећи да су стари принципи замењени новим. У савременом пословању основни принцип је да се послује на поштен начин као и на принципима пословања који су засновани на поверењу и лојалности. Водећи се овом теоријом многе пословне организације су забележиле пораст пословања и боље резултате. Главни циљ у савременом пословању јесте напредак и ширење пословних активности. Као што је већ наглашено, руководство пословне организације представља пример осталим члановима у њој, они имају задатак да својим члановима пренесу уверења пословне организације коју они представљају, такође имају за циљ да дељене вредности уважавају на тај начин који ће омогућити лакше прилагођавање на тржишту. Исто тако спремни су да награде, мотивишу и уважавају све промене које доприносе етичком начину пословања. Савремено руководство је јако отворено за прихватање иновативних идеја, али исто тако врло ригорозан став имају према пословању које одступа од етичког, па су спремни да такав вид пословања најстроже санкционишу.

Савремени менаџери су велики заговорници етичких принципа и такве заповлене желе у свом систему. Они од својих нових чланова не очекују да посеђују само одређене квалификације већ и чврсто изграђен систем вредности, од кога не одступају и способности да остварују међуљудске односе, да прате развој технологије, да имају разумевања за своју околину и да имају изражену еколошку свест. Због тога што своје пословање базирају искључиво на поверењу и квалитету врло су систематични приликом избора, али када неке пруже шансу за сарадњу значи да заиста вреди.

У савременом пословању је поштовање менаџмента према својим запосленима и обрнуто јако заступљено. На основу тог поштовања комуникација у самој пословној средини је јако квалитетна и има утицај на доношење избалансиранијих одлука. Менаџери сматрају да су задовољни запослени оданији, а оданост се огледа у извршавању обавеза у пословном окружењу. Радно окружење које је прилагођено својим запосленима доприноси да они повећају свој учинак.

Може се закључити да успех у пословању остварују оне пословне организације или привредни субјекти чији управљачки тимови имају непрекидну комуникацију са својим члановима пословног система, да су циљеви који су постављени њихови заједнички, и да је процес самог одлучивања чин који се тиче свих чланова пословног система (Миљевић, Џамић, 2011).

Примена пословне етике у савременом пословању је јако актуелна. Пословно окружење формирано је на етичким принципима и усаглашеном примени етичког кодекса, што доприноси повећању шанси да се савладају пословни изазови на прави начин. Као што је већ утврђено да пословна етика није само одраз ставова привредних субјекта, пословних система, организација, већ одраз ставова појединца који се налази на врховној позицији као и свих осталих чланова који чине целину пословног субјекта.

Морално размишљање, етички принципи и ставови нису нешто што се преко ноћи стиче, што имплицира да ако је пословна организација етички настрајана а појединац у њој није, он неће постати етичан само зато што је део такве средине, али он има шансу да то постане уколико суштински спозна значај таквог приступа.

Исто тако привредни субјект који се налази у пословном окружењу које своје активности не спроводи на поштен начин и служи се недозвољеним средствима, неће пасти под утицај таквог деловања већ ће настојати да створи заштитну баријеру и тиме обезбедити своје интересе и усмерити своје пословање у жељеном правцу, управо из разлога што схвата суштински значај етичке вредности и на тај начин зна да доноси исправну одлуку.

Пример неетичког пословања, који је обележио 2019. годину, је начин пословања кабловског оператера на територији Србије. Својим приступом пословању кабловски оператер је угрозио Закон о заштити и права потрошача. Наиме, кабловски оператер је својим потрошачима нудио поједине пакете по „промо“ цени, а након потписивања уговора, корисницима су пристизали рачуни који се нису подударали са тарифама које су прописане уговором. Оваквим начином пословања, односно показивањем спремности за превару, овај оператер остварио је губитак поверења корисника и самим тим изгубио могућност напредовања на тржишту, али и привлачење потенцијалних корисника. Овакав скандал нарушава климу целог пословног система, што доводи до ситуације да и други кабловски оператери имају проблем у успостављању поверења са корисницима који су већ били преварени. А са друге стране, имамо организације које се залажу искључиво за етичко пословање и које се стриктно придржавају етичких кодекса, и које у свом пословању наглашавају примену етичких принципа у свим активностима које обављају и да то њима доноси видљиве позитивне резултате.

Кроз неетички приступ кабловског оператера пружа се могућност спознавања штете која је нанета, на практичном примеру. Доведено је у питање цело тржиште зато што такав приступ ствара домино ефекат и утиче на све чиниоце пословног система.

Кроз овакве ситуације, може се потврдити важност етике, јер оне пружају на увид губитке који су настали услед непланираних трошкова изазвани неетичким деловањем. Недостатак моралних норми доводи до погрешне перцепције система вредности што има негативан утицај на све токове пословања. Услед овог недостатка долази до губитка положаја на тржишту и нарушавања пословне репутације. Све наведено указује на чињеницу да је пословна етика, утемељена на чврстим ставовима од којих не треба одступати, неопходна у свим деловима пословног система.

Однос између етике и економије

Основни циљ сваког привредног субјекта је да повећа економску добит на личном нивоу и тиме допринесе развоју привредног система. Начин на који ће побољшати своју економску ситуацију може да буде у складу са законом али не и усаглашен са етичким принципом пословања. У таквој ситуацији долази до стварања дилеме како треба поступити, односно како направити избор акција које ће бити усаглашене и са законом и са етичким принципима.

Треба ли остварење економских интереса да буде важније од саме савести онога који их настоји остварити? На који начин је могуће да се оствари повећање профита а да се притом не оштете интереси и права других привредних субјекта или учесника на тржишту? Одговори на ова питања су увек негде у средини.

Због тога је пословна етика примењена у привредном функционисању, зато што даје смернице како пронаћи адекватан начин за остварење интереса уз поштовање позиција и права осталих учесника на тржишту, кроз решавање пословних проблема фер приступом (Алексић, 2007).

Дилеме са којима се сусрећу доносиоци пословних одлука називају се етичке дилеме, а оне се могу елиминисати искључиво успостављањем чврстог система вредности, који доносиоцу одлука помаже да спозна границу и направи разлику између доброг и лошег поступања (Пушић, 2016).

Када се тек појавила пословна етика није била одобравана, њена примена у пословном свету била је критикована од стране многих представника пословног света, зато што су сматрали да јој није место у пословном систему и да ће да спутава економске токове, што би имало утицаја на ограничавање пословних потеза и значајно би допринело смањењу потенцијалне користи. Економија сама по себи захтева борбени приступ, односно неопходну тежњу за константним опстанком на тржишту и увећањем капитала и општег интереса пословног субјекта. Са друге стране, етика представља оличење

унутрашње свести које се изражава кроз поступке, што значи да ће доћи до одступања од остваривања профита уколико би тим деловањем угрозили на било који начин остале учеснике пословног система. То одступање може да угрози позицију самог привредног субјекта на тржишту и да доведе до потпуног губитка профита.

Пословање које је базирано искључиво на статистици и математици и које за своју основицу користи прорачун било је заступљено у тзв. старој пословној политици коју су користили менаџери 90-их година 19. века, односно оних који нису са одушевљењем прихватили примену пословне етике у економским активностима. Они су својим пословањем допринели оштећењу читавог пословног система, које је оставило велике последице посматрано кроз дужи временски период. Из те штете произашла је потреба за настајањем концепта пословања које ће остваривати профит и користити привредном субјекту за развој али без могућности да тај развој оставља негативне последице на околину у којој се обављају пословне активности.

Овај период се сматра зачетним периодом савременог концепта пословања, који успоставља примену теорије моралног доношења пословних одлука. Инсистира се на пословању које као основицу користи морал (Алексић, 2007).

Савремени или нови концепт пословања фокусиран је на минимизирање трошкова, на пажљивије опхођење са ресурсима и на очување необновљивих ресурса, као и на само улагање у људске ресурсе. У овом концепту су утемељена начела етике која се сматрају основним, а то су пре свега фер однос према свим учесницима пословног система и настојање да се одржавају поштени односи са свим заинтересованим странама, сарадницима, конкуренцијом. Дефинисано је правило да не треба остваривати интересе и циљеве на основу преваре, малверзација или присвајањем туђих пословних идеја. Такође се наглашава значај улагања у квалитет.

Интерес и профит су и даље примарни циљеве свих привредних субјеката, само се применом пословне етике њихово остварење омогућује на суптилнији начин, који ствара потенцијал за напредак целог привредног система (Михајловић, Стојановић, 2010).

Применом етичких начела у пословању ствара се позитивна репутација на тржишту, а то отвара многе могућности пословања, кроз стварање нових партнерстава, проширење производње, развој дистрибуционих канала и пословања на страним тржиштима. Спој етике и економије доприноси лакшем остварењу користи свим учесницима пословног система.

Пословна етика у доба пандемије ковида 19

Доношење етичких пословних одлука било је важно и у условима пословања пре пандемије ковида 19, а са појавом ове кризе и ризицима које она носи, пословна етика све више добија на значају. У свету у ком ништа више не може бити исто десила се опомена која људе треба да суочи са сопственим поступцима и да помогне да се њихова свест о последицама тих поступака повећа.

Ту је етика од суштинског значаја јер је њен циљ да човеку пружи помоћ у његовим обичајима усмереним одлукама (Rohrbach, 2013).

У условима пословања током епидемије јавља се велики број ризика, а појединци, као и они на руководећим местима морају доносити одлуке о којима никада раније нису размишљали. Компаније морају да процене интересе свих стејкхолдера – запослених, добављача, дистрибутера и шире друштвене заједнице. Као и увек, и у овом случају лидери сnose највећу одговорност. Они морају у својим компанијама да обезбеде континуитет пословања, а уколико дође до погоршања перформанси пословања, да се потруде да се исте побољшају. За све то лидерима су неопходне врхунске вештине и способности за управљање ризицима и променама, при чему су од великог значаја и способности етичког одлучивања.

Утицај ковида 19 на глобалну економију вероватно ће бити без преседана од Велике економске кризе тридесетих година прошлог века (Euronews, 2020). Стога пандемија ковида 19 представља једну од најзначајнијих промена у окружењу у савременој историји, која би могла имати дубок утицај на друштвену одговорност предузећа, потрошачку етику и основну маркетиншку филозофију. Краткорочни утицај ковида 19 осећа се одмах, због широко распрострањених глобалних мера закључавања и социјалног дистанцирања.

Како год да ће се пандемија завршити, она ће већ имати дугорочне дубоке економске, социјалне, политичке и културне утицаје (He, Harris, 2020).

Ковид 19 представља изазове организацијама у погледу примене пословне етике и друштвене одговорности. Познато је да су многе компаније широм света покушале да профитирају од ове кризе.

Тако је нпр. у Великој Британији, у циљу сузбијања потенцијалног ширења профитерства, надзорни орган за заштиту конкуренције, тј. Управа за конку-

ренцију и тржиште (СМА/Competition and Markets Authority), основала посебну радну групу за строго кажњавање компанија које профитирају од пандемије надувавањем цена или изношењем обмањујућих тврдњи о производима (Butler, 2020).

Ова криза је неизбежно ставила компаније на тест посвећености етичном пословању и друштвеној одговорности. Постоје тврдње да би финансијска оптерећења, краткорочна и дугорочна, проузрокована избијањем пандемије, могла значајно подстаћи фирме да остваре краткорочне добитке, понекад чак и преварама и недоличним понашањем, и смањити дугорочна улагања у пословну етику и друштвену одговорност.

На срећу, постоје и случајеви где су се многе компаније, не само супротставиле неетичној пословној пракси током ове кризе, већ су се и проактивно бавиле разним друштвено одговорним активностима, посебно онима које могу пружити тренутну помоћ и помоћи борби против вируса. Несумњиво је да тренутна пандемија нуди широк спектар значајних могућности онима који имају пажљивији и проицљивији приступ друштвеној одговорности и етичком пословању. На пример, неке производне компаније трансформисале су своје фабрике у производњу личне заштитне опреме, средстава за дезинфекцију руку и сл. при чему су неке од њих ове производе донирале онима којима је то потребно, уместо да их продају. На овај начин компаније стварају јачи однос са својим купцима и широм јавношћу, јер спровођењем таквих напора у борби против вируса показују да су заиста друштвено одговорни и да брину о својим стејкхолдерима. Потрошачи су поносни на организације које помажу својим запосленима, донирају новац и опрему током кризе. Веза успостављена између брэнда и потрошача током ове кризе може бити значајнија и трајнија него у „мирна“ времена. Стога, пандемија ковида 19 нуди велике могућности компанијама да у своје пословање активно укључе пословну етику и друштвено одговорне праксе. Уједињене нације позвале су на улагање напора на изградњи инклузивнијих и одрживијих економија након ковида 19, које су отпорније на суочавање са глобалним изазовима, као што су пандемије, климатске промене и други (UN.org, 2020).

Ковид 19 је разоткрио нову политичку економију друштвено одговорног и етичког пословања (Crane, Matten, 2021).

С једне стране, ковид 19 је поново усредсредило владе као кључне актере у суочавању са великим изазовима, уместо да се оне сматрају неефикасним по овом питању, како се то често приказује у литератури о друштвено одговорном пословању. С друге стране, јасно је да је друштвена одговорност компанија у пандемији била да делују заједно са владама (и другим актерима) да би се решиле пандемије – не толико добровољним, добротворним делима (мада

су и она играла своју улогу), али запошљавањем (и заштитом) радника, производњом друштвено корисних производа и заштитом њихових заинтересованих страна. Као такав, ковид 19 преиспитује суштинску сврху онога што фирма ради и коју улогу треба да игра у друштву.

Пандемија ковида 19 указује на чињеницу да је потребно истражити како су се различити системи широм света припремили и суочили са изазовима пандемије и која је улога пословне одговорности и етике у тим системима намењена за решавање социјалних захтева и потребе ширег друштва.

Према Родесу и Флемингу, пандемија би нас могла упутити на другачији начин концептуализације приватних предузећа. По њима, пословање представља део друштвеног управљања, а социјалне и политичке одговорности пословања морају бити системски редефинисане (Rhodes and Fleming, 2020).

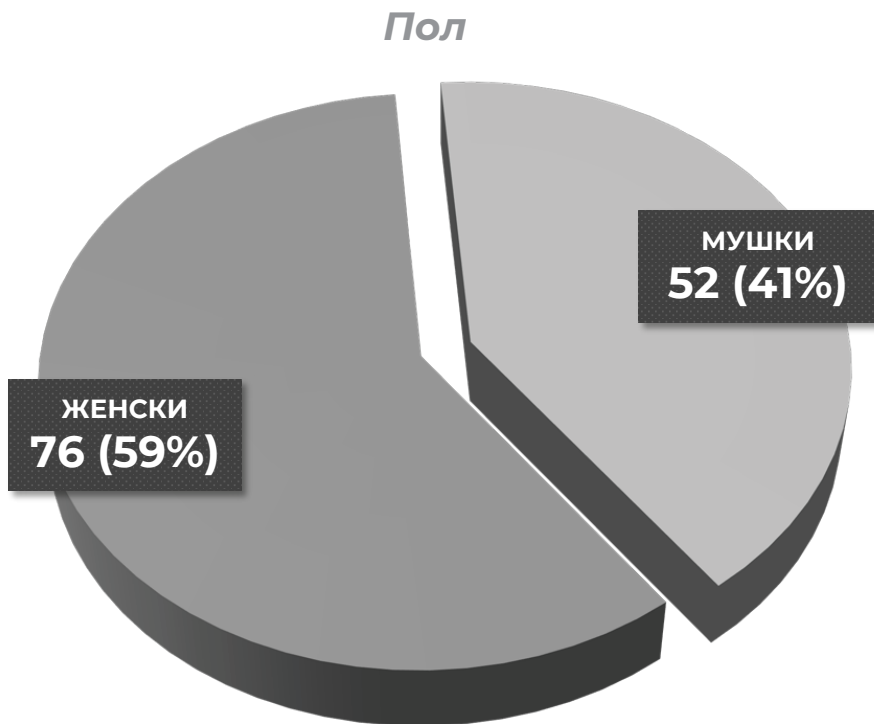
Поента је у томе да се мора ићи даље од етике и друштвене одговорности, и размислити о различитим начинима организовања или новим моделима организација које преусмеравају пословање да истински одговара друштвеним потребама и циљевима (De Bakker i sar., 2020).

Извори података и методе прикупљања

Истраживање је спроведено на Факултету за менаџмент Зајечару у периоду од 01.06. до 30.06.2020. године. У истраживању су учествовали студенти менаџмента са свих година студија, од прве до четврте. Истраживање је спроведено путем анкетног упитника на узорку од 128 испитаника. Упитник се састоји од 15 питања, од којих се прва два питања односе на опште податке, тј. на пол и године студија, након тога следи десет питања која се односе на пословну етику и њен значај за пословање привредних друштава, и на крају питања која обухватају примену етичких принципа у пословању у време пандемије ковида 19. Добијени резултати су интерпретирани у наставку, текстуално и у облику дијаграма.

Анализа резултата истраживања

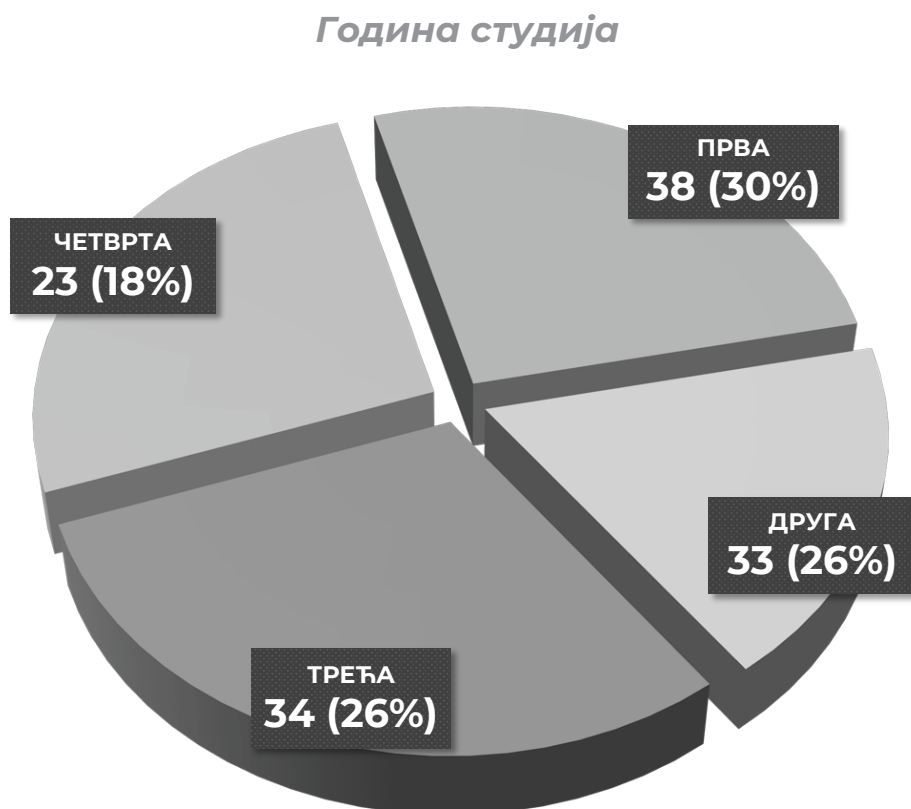
На Слици 1. дат је дијаграм који приказује однос између мушких и женских испитаника. Може се видети да од укупно 128 испитаника, 59%, тј. њих 76 чине испитаници женског рода, а 41%, тј. њих 52 су испитаници мушког пола.

Слика 1: Приказ структуре испитаника према полу

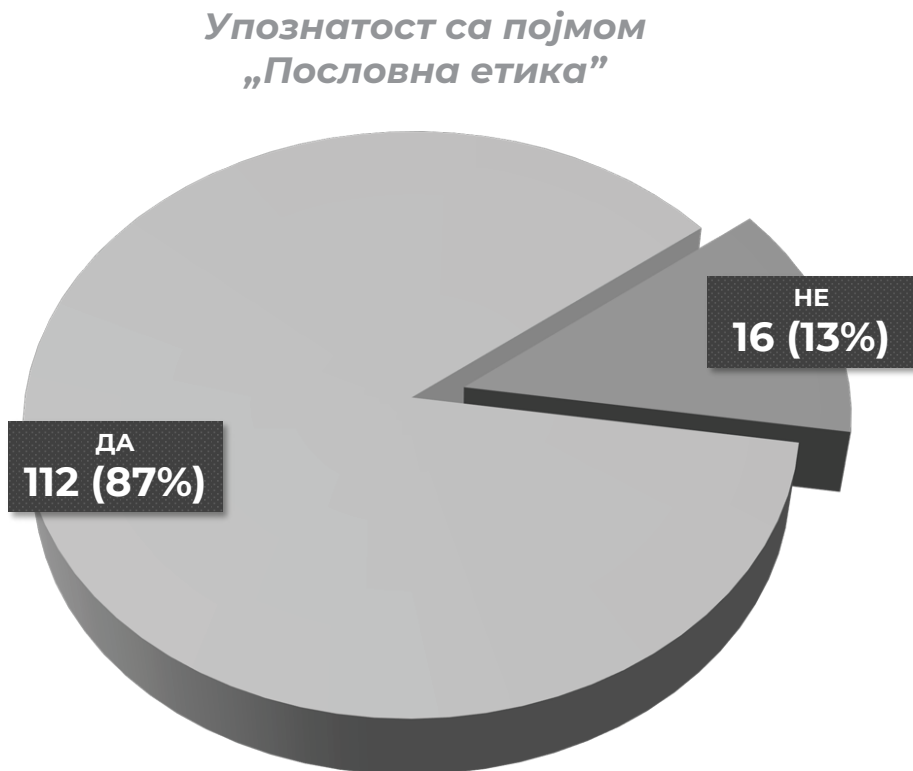

На наредној слици дат је дијаграм који приказује структуру испитаника по годинама студија. Са дијаграма се може видети да је у истраживању учествовало 38 студената менаџмента прве године (30%), 33 са друге године (26%), 34 са треће (26%) и 23 студената четврте године (18%).

Слика 2: Приказ структуре испитаника по годинама студија

На Слици 3. приказана је структура одговора на питање: „Да ли сте се током образовања сусретали са појмом пословне етике?“ Њих 87% је одговорило позитивно, док је 13% рекло да није упознато са појмом пословна етика. Оваква структура одговора је очекивана, јер студенти менаџмента на другој години студија имају предмет „Менаџмент људских ресурса“ где се упознају са пословном етиком. На трећој години слушају „Одрживи развој“ и „Организацију и управљање предузећем“ где се такође обрађује пословна етика. Овај мали проценат студената који није упознат са појмом пословна етика су студенти прве године, и то они студенти који нису као обавезни предмет слушали Социологију.

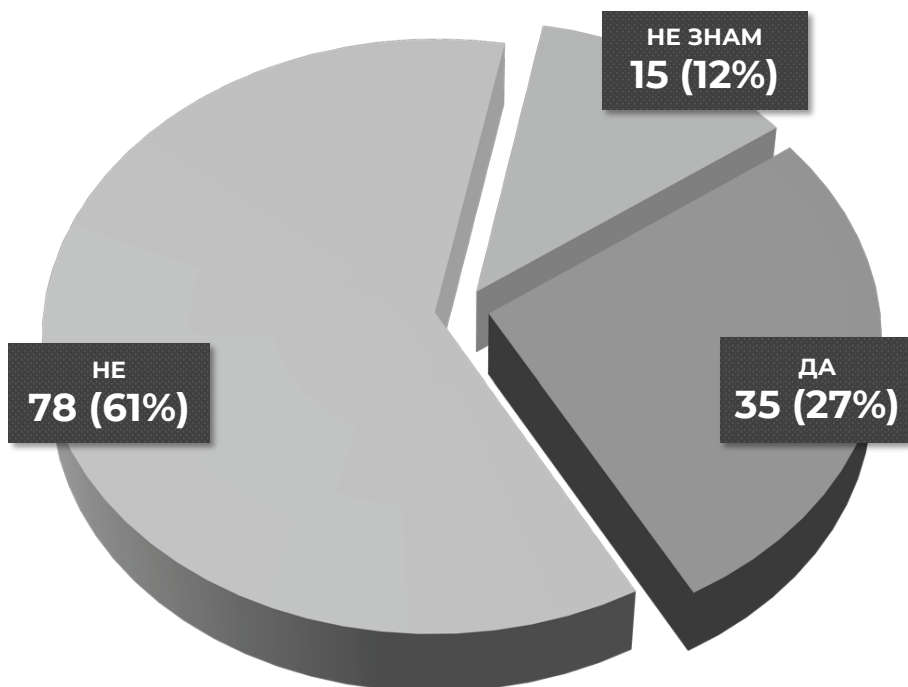

Слика 3: Упознатост са појмом „Пословна етика“

На Слици 4. приказано је мишљење испитаника о примени етичких принципа у пословању привредних друштава у Србији. Значајан проценат студената менаџмента, њих 61%, на основу тога што су видели у пракси, чули или сами доживели, мисли да привредна друштва у Србији не примењују етичке принципе у свом пословању, што је забрињавајуће. Мањи проценат њих (27%) сматра да предузећа (привредна друштва) послују етично, док 12% није имало став о томе. Може се рећи да је овај мали проценат студената који се није изјаснио, заправо представља студенте који не знају конкретно шта пословна етика представља.

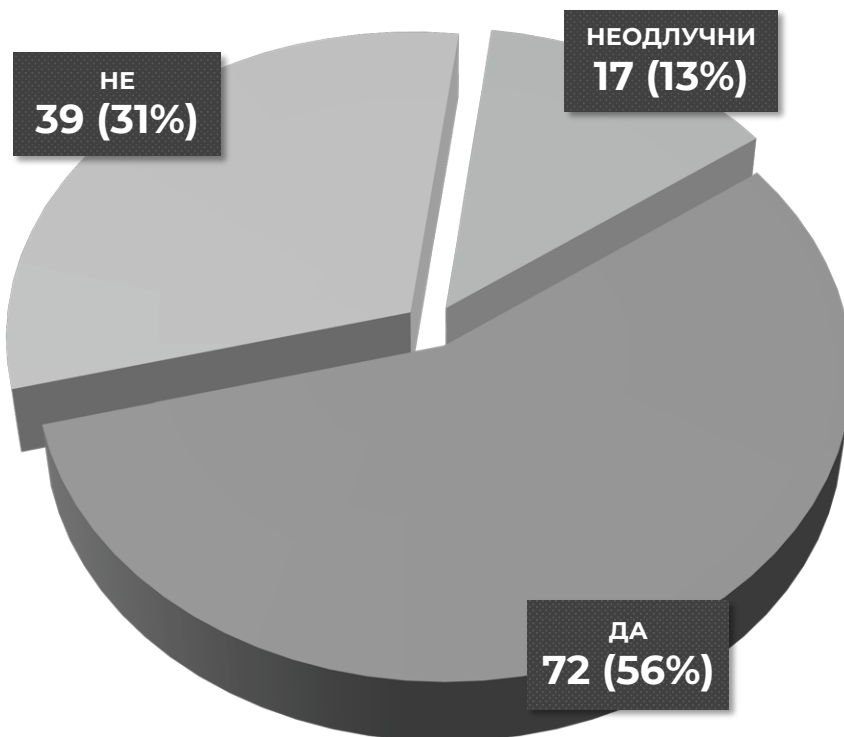
**Да ли сматрате да привредна
друштва у Србији послују етично?**

Слика 4: Приказ одговора на питање: „Да ли сматрате да привредна друштва у Србији послују етично?“

На Слици 5. су приказани ставови студената менаџмента о томе колико су спремни да се одрекну материјалног зарад моралног. Наиме, на питање: „Да ли бисте пре радили за предузеће које послује по етичким принципима и за мању плату, или бисте радије примали већу плату у предузећу које је мање етично?“, нешто више од половине њих (56%) рекло је да је спремно да се одрекне веће плате зарад етичког пословања, што је охрабрујуће јер се види да они имају свест о значају моралног понашања током обављања пословних активности. Ипак, значајан проценат њих, 31%, томе не придаје значаја, а ако се узме у обзир и проценат оних неодлучних 13%, то је онда 44%, што није занемарујуће.

**Опредељење за рад у предузећу
које послује етички**

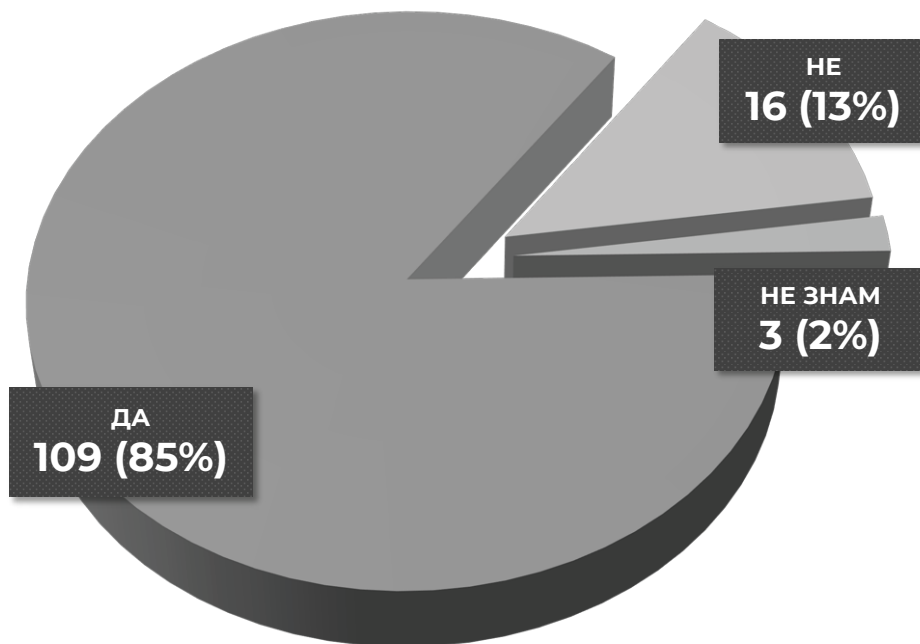

Слика 5: Дијаграм поделе према избору између етичког предузећа или примања веће плате

Слика 6. приказује ставове испитаника о доприносу пословне етике повећању угледа предузећа. На питање: „Да ли, по Вашем мишљењу, примена принципа пословне етике доприноси повећању угледа предузећа и успешнијем пословању?“, 85% студената је мишљења да је етика значајна за повећање угледа предузећа и да доприноси његовом успешнијем пословању. Само 13% је на ово питање одговорило негативно, док 2% није имало став по овом питању.

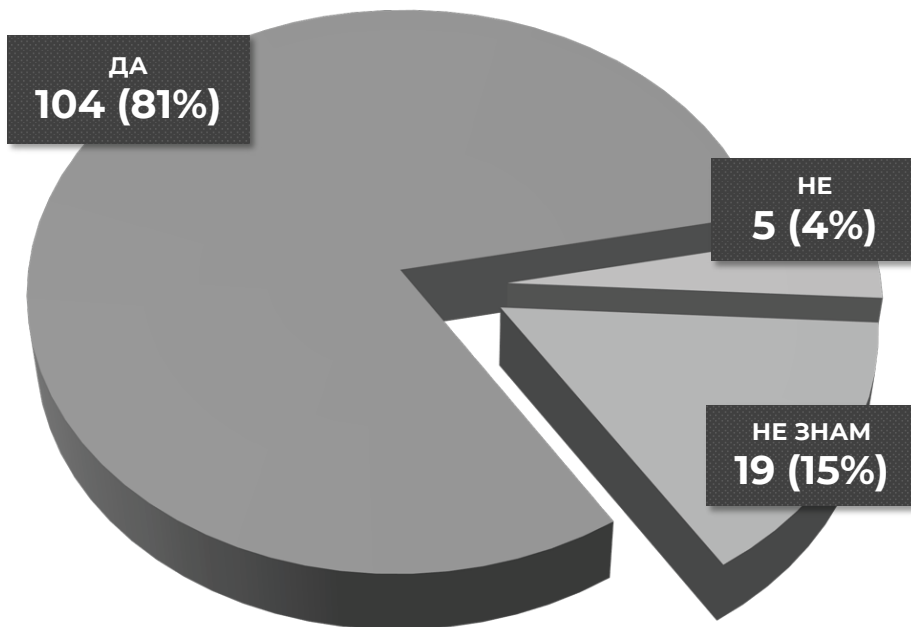
Допринос пословне етике повећању угледа предузећа

Слика 6: Допринос пословне етике повећању угледа предузећа и успешнијем пословању

На Слици 7. приказани су ставови испитаника о важности етике у предузећу. На питање: „Да ли сматрате да се применом принципа пословне етике побољшавају односи унутар предузећа (између запослених и између запослених и менаџера)?“ преко 100 студената (81%) је одговорило да примена принципа пословне етике доприноси побољшању односа између самих запослених у предузећу, као и побољшању односа између запослених и њихових надређених. Негативно је одговорило само 4%, док се 15% није изјаснило по овом питању.

*Допринос пословне етике
побољшању односа
унутар предузећа*

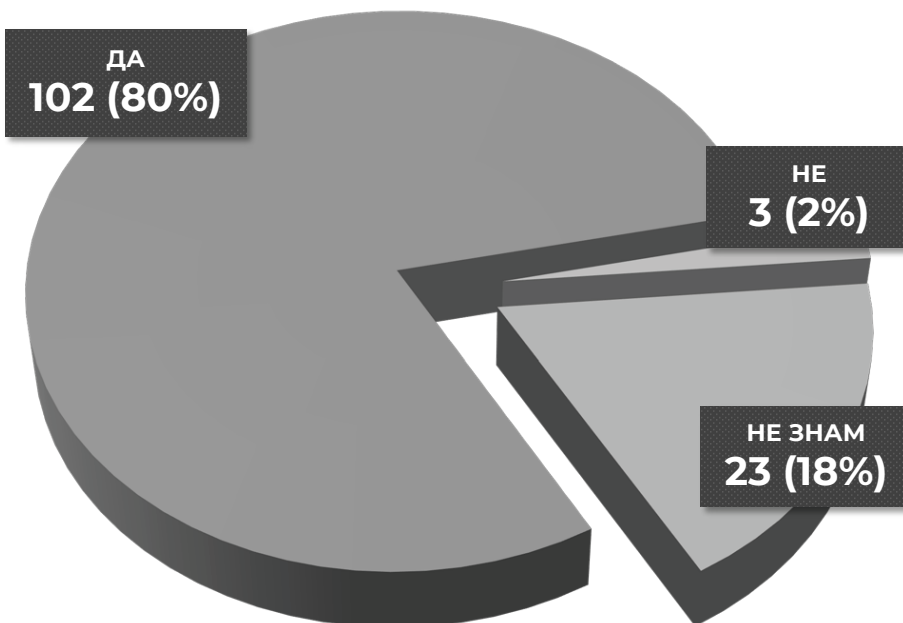

Слика 7: Дијаграм поделе према важности етике у предузећу

Ставови испитаника о важности етике за изградњу поверења између предузећа и свих његових заинтересованих страна (купаца, добављача, дистрибутера, друштвене заједнице) приказани су на Слици 8. На питање: „Да ли сматрате да етичко пословање доприноси повећању поверења између предузећа и његових стејкхолдера?“ позитивно је одговорило 80% испитаника. Укупно 20% њих је одговорило негативно или се није изјаснило по овом питању.

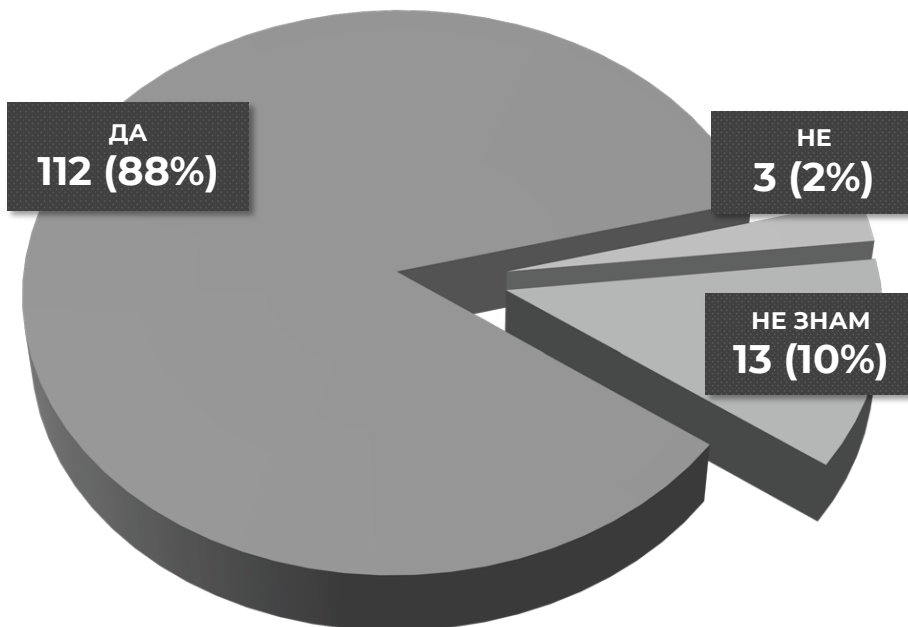
Допринос пословне етике повећању поверења стејкхолдера

Слика 8: Допринос пословне етике повећању поверења између предузећа и његових стејкхолдера

На Слици 9. су приказани одговори на питање: „Да ли, по Вашем мишљењу, етичко пословање треба да омогући развој и усавршавање запослених?“. Са слике се може видети да 88% испитаника под етичким пословањем подразумева и пружање могућности запосленима за развој, едукацију и усавршавање. Постојање оваквог става је охрабрујуће, јер подразумева да би ови студенти као будући менаџери пружали својим запосленима овакву могућност, што је веома значајно за развој организације и унапређење пословања.

***Етичко пословање омогућава развој
и усавршавање запослених***

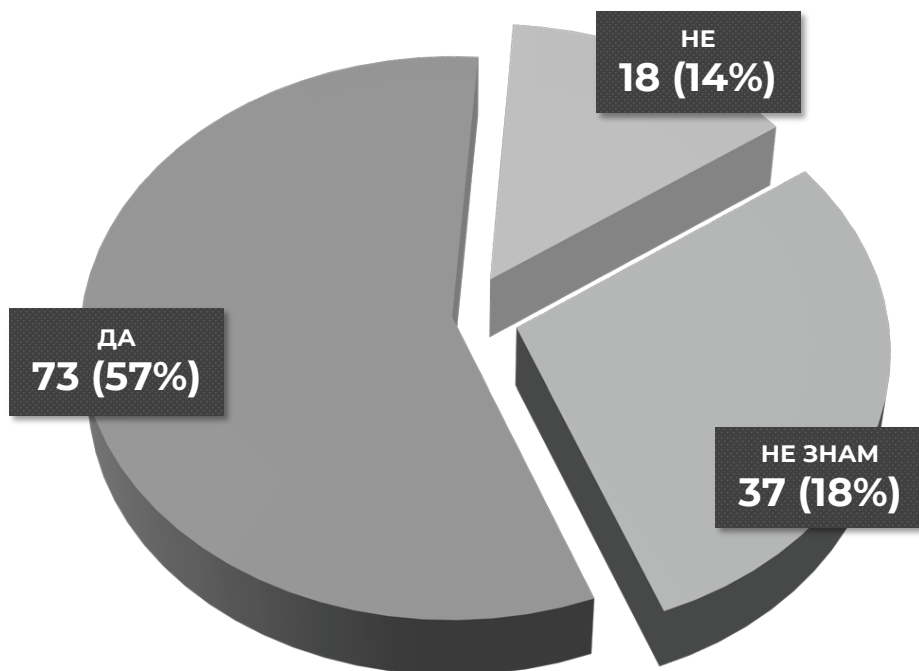

Слика 9: Приказ одговора на питање: „Да ли, по Вашем мишљењу, етичко пословање треба да омогући развој и усавршавање запослених?“

Ставови испитаника о доприносу пословне етике смањењу трошкова пословања предузећа приказани су на Слици 10. Са слике се може видети да је 57% студената одговорило позитивно на ово питање, што значи да они верују да се етичким и одговорним пословањем могу смањити трошкови. Њих 14% сматра да ово није могуће, док је 29% било неодлучно по овом питању. Овакви одговори указују на то да студенти, иако имају свест о значају етичког пословања, ипак нису довољно упознати са свим позитивним ефектима његове примене.

Етичко пословање доприноси смањењу трошкова

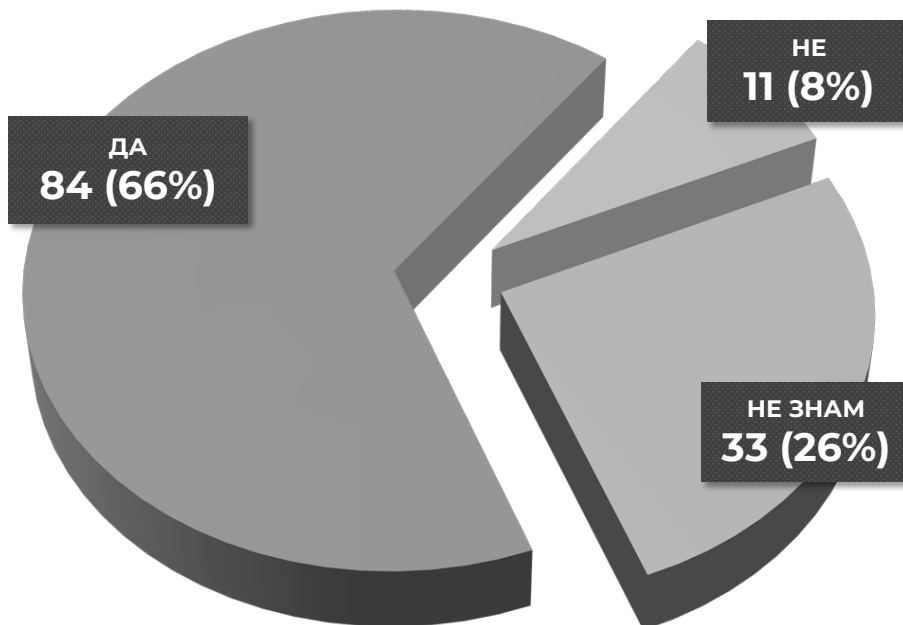

Слика 10: Приказ одговора на питање: „Да ли сматрате да примена принципа пословне етике може да

допринесе смањењу трошкова пословања?"

На Слици 11. приказани су ставови и испитаника о важности етике у маркетингу. Значајан проценат студената (66%) сагласно је са чињеницом да је важна етика у маркетингу, да је важно правилно и тачно информисање купаца и клијената о производима и услугама, без превара и довођења у заблуду. Само 8% њих не придаје значај етици у маркетингу, док се 26% није могло одлучити по овом питању.

Значај етике у маркетингу

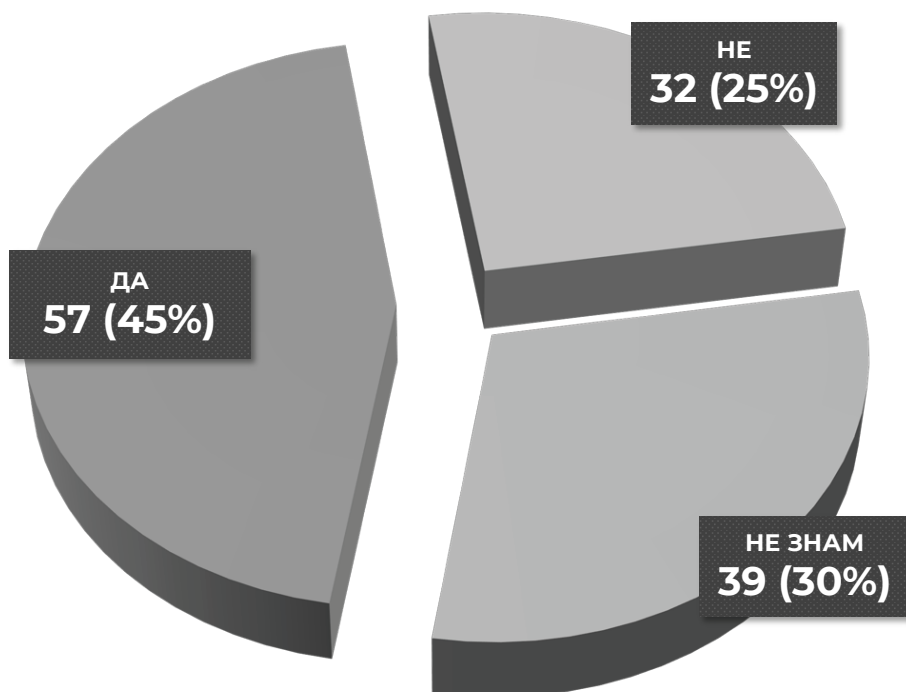

Слика 11: Приказ одговора на питање: „Да ли је, по Вашем мишљењу, важна етика у маркетингу?“

Када је реч о еколошкој етици, одговори се мало разликују од претходних и приказани су на Слици 12. Заправо, само 45% студената који су учествовали у истраживању изјаснило се да је еколошка етика важна за пословање привредних друштава. Њих 25% је рекло да није важна, док значајан проценат (30%) није могао да се изјасни по овом питању. Овакви одговори могу бити забрињавајући, али су донекле очекивани. Наиме, ако се посматра број студената по годинама студија, 26% студената је са треће године а 18% су студенти четврте године. Скупа они чине 44%, а само су то студенти који су слушали предмет Одрживи развој и који су детаљније упознати са еколошким проблемима и проблемима загађења животне средине, у којима добрим делом учествују и привредна друштва. Дакле, структура одговора се може тиме оправдати, али је ипак забрињавајуће то што је поново потврђено да грађани Србије имају јако ниску еколошку свест.

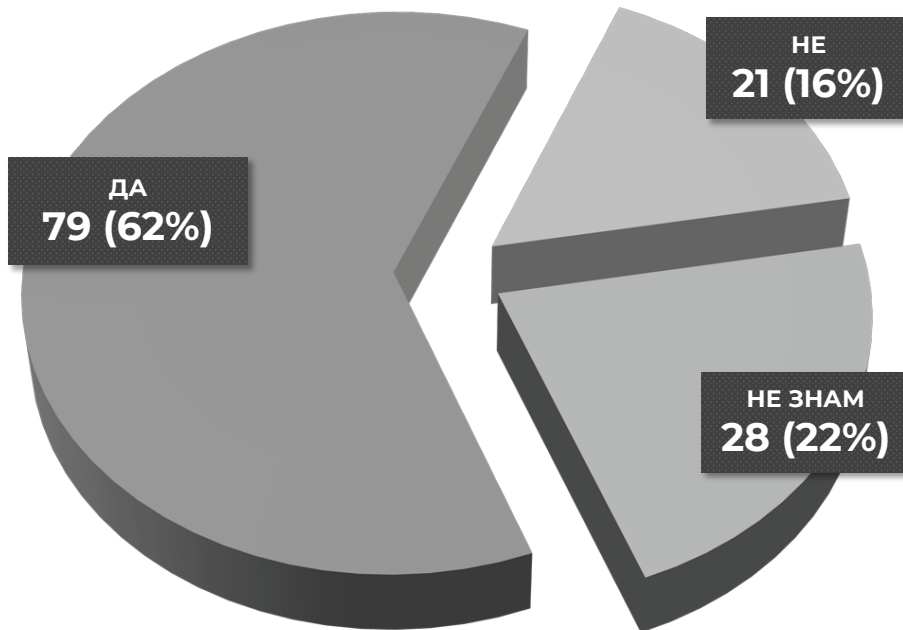
Значај еколошке етике

Слика 12: Приказ одговора на питање: „Да ли је, по Вашем мишљењу, важна еколошка етика?“

На Слици 13. приказани су одговори на питање: „Дали је, по Вашем мишљењу, значај пословне етике порастао током пандемије ковида 19?“. Значајан проценат испитаника (62%) је одговорило позитивно на ово питање и сложило се да је поштовање етичких принципа у условима овако велике кризе значајно јер, у крајњем случају може да допринесе и очувању људских живота. Само 16% испитаника је одговорило негативно, док 22% није имало никакав став по овом питању.

**Пораст значаја пословне етике
током пандемије ковида 19**

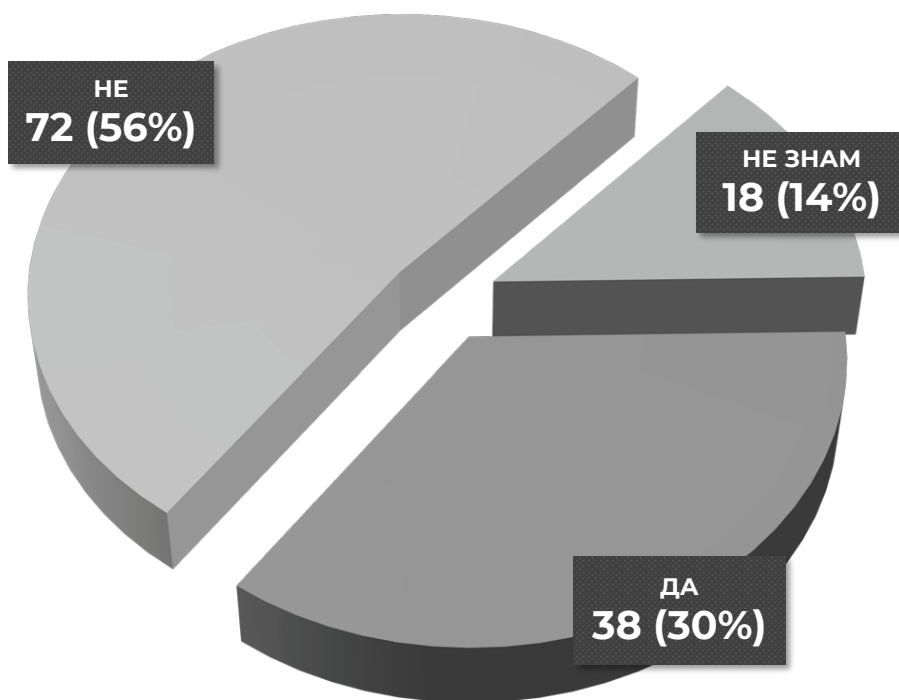

Слика 13: Пораст значаја пословне етике током пандемије ковида 19

Ставови испитаника о придржавању етичких стандарда током пандемије приказани су на Слици 14. На питање: „Да ли се, по Вашем мишљењу, током пандемије ковида 19 привредна друштва у Србији довољно придржавају етичких стандарда?“, само 30% испитаника је одговорило позитивно. Чак 56% њих је рекло да мисли да предузећа не поштују етичке стандарде током пандемије, док 14% није имало никакав став по овом питању. Одговори нису охрабрујући, јер говоре о томе да су испитаници из различитих извора упознати са неетичким пословањем предузећа током пандемије.

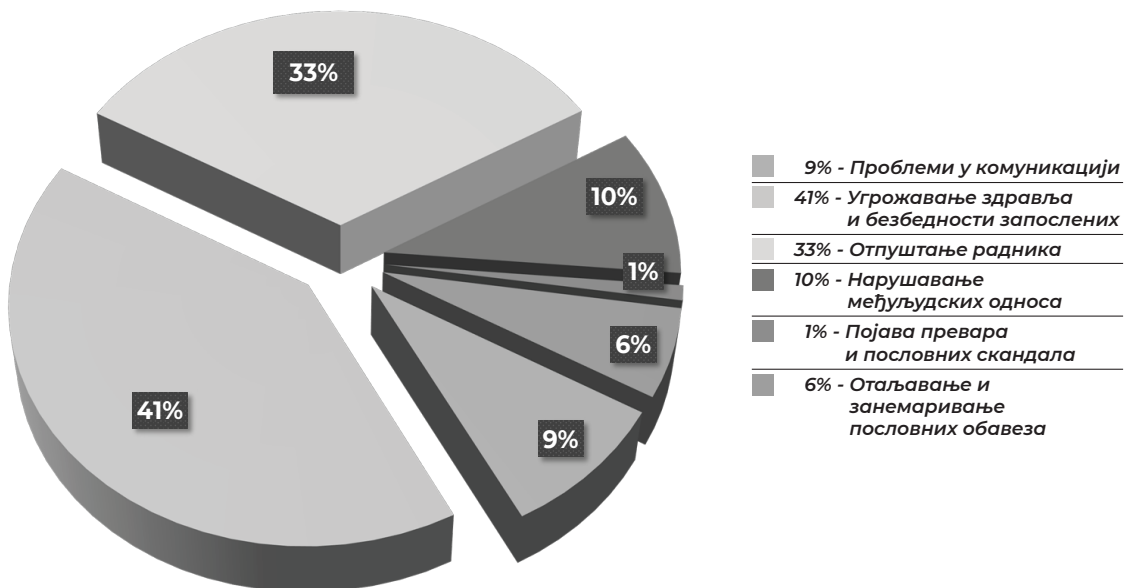
Поштовање етичких стандарда током пандемије ковид 19

Слика 14: Поштовање етичких стандарда током пандемије ковида 19

Ставови испитаника о најзначајнијим последицама неетичког пословања привредних друштава у Србији током пандемије ковида 19 приказани су на Слици 15. Испитаници су имали могућност да се изјасне о неколико последица неетичког пословања, међу којима су: отпуштање радника; угрожавање здравља и безбедности запослених зато што им нису обезбеђени адекватни услови рада; нарушавање међуљудских односа; проблеми у комуникацији; појава различитих врста превара и пословних скандала; отаљаване и занемаривање радних обавеза. Највећи број испитаника (41%) изјаснио се да је последица неетичког пословања угрожавање здравља и безбедности запослених због неадекватних услова за рад током пандемије. Око 33% је рекло да је једна од значајних последица отпуштање радника. Око 10% њих мисли да међу значајне последице спадају нарушавање међуљудских односа и проблеми у комуникацији. Мањи проценат испитаника (6%) сматра да су због рада од куће или поремећаја устаљеног начина рада запослени занемаривали своје радне обавезе, док само 1% њих мисли да су се због неетичког пословања током пандемије појавиле различите преваре и пословни скандала.

Последице неетчког пословања привредних друштава током пандемије ковид 19

Слика 15: Последице неетичког пословања привредних друштава током пандемије ковида 19

Закључак

Доношење етичких и морално исправних одлука у пословању може бити ограничавајући фактор, али је то једини начин који свима омогућава сигурност, тачност и квалитет. Заправо се може рећи да је приликом доношења одлука оправдано само оно што је исправно и морално.

Резултати истраживања међу студентима менаџмента показали су да су готово сви испитаници упознати са појмом пословна етика. Међутим, упркос томе, може се рећи да се даљим анкетирањем стиче утисак да добар број њих не разуме довољно значај пословне етике, или бар не разуме довољно све сегменте које она обухвата. То говоре њихови ставови по питању значаја етике у маркетингу и еколошке етике, и то првенствено еколошке етике где се само 45% њих изјаснило да је еколошка етика важна за пословање, што имплицира да би толико њих водило рачуна о очувању животне средине и сузбијању еколошких проблема приликом обављања пословних активности. На основу добијених резултата може се закључити да би првенствено требало радити на подизању еколошке свести како би се њихов став о значају еколошке етике променио. Када је у питању значај етике за побољшање међуљудских односа у организацији, а и односа организације са спољашњом средином и свим заинтересованим странама, велика већина (пеко 80%) сматра да једино пословање које се заснива на поштењу и моралу може бити корисно за све.

Добар глас и имиџ организације стиче се само поштеним радом, док се једном непромишљеном одлуком за кратко време може изгубити доста тога, мишљење је већине студената који су учествовали у истраживању. Показало се да су организације које имају добар имиџ конкурентније и да више привлаче инвеститоре што на крају утиче и на финансијске резултате њиховог пословања.

Када је у питању значај пословне етике за пословање током пандемије, већина се сложила да је она важна и да непоштовање етичких стандарда у оваквим кризним ситуацијама може да доведе до угрожавања здравља и безбедности запослених. Ово се највише односи на обезбеђивање адекватних услова рада током пандемије.

Пандемија ковида 19 створила је глобалну здравствену, економску и социјалну кризу која захтева сарадњу и посвећеност свих, здравства, привреде, јавног и приватног сектора, просвете, туризма. Сви су суочени са последицама епидемије, и сви се морају укључити у сузбијању исте. Конкретно, организације својим етичким пословањем требало би да допринесу општем добру, пре свега обезбеђивањем адекватних услова рада за своје запослене и очувањем њихових радних места, али и укључивањем у решавање проблема друштвене заједнице кроз различите донације санитарног материјала, хране, дезинфекције простора итд. Да би се ово постигло, менаџери морају бити мотивисани моралним и етичким уверењима. Такође, морају знати да пандемија повећа-

ва очекивање друштвене заједнице од њихових организација, па зато њихове одлуке морају бити етичке и друштвено одговорне, јер једино такве одлуке омогућавају оставаривање међусобно зависних економских, еколошких и друштвених циљева.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексић Ана (2007): Пословна етика-елемент успешног пословања. Зборник Економског факултета у Загребу, 5(1), 419-429.
2. Блажон Даниела (2015): Пословна етика као конкурентска предност пословања; Doctoral dissertation, Polytechnic of Međimurje in Čakovec. Management of tourism and sport.
3. Frank G. A. de Bakker, Dirk Matten, Laura J. Spence and Christopher Wickert (2020): 'The elephant in the room: The nascent research agenda on corporations, social responsibility, and capitalism'. Business & Society, 59, 1295 – 1302. <https://doi.org/10.1177/0007650319898196>
4. Милан И. Миљевић и Владимир Џамић (2011): Реконцептуализација пословне етике и потребе за новом пословном етиком. Singidunum Scientific Review/ Сингидунум ревија, 8(1).
5. Драган Михајловић и Драгица Стојановић (2010): Пословна етика и морал у бизнису. Економске теме, 48(2), 241-252.
6. Ана – Марија Пушић (2016): Међународне етичке дилеме; Doctoral dissertation, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Economics in Osijek. Chair of Economics and Business Management.).
7. Слободан Ракић и Владимир Адамовић (2019): Пословна етика у функцији успешног пословања савремених компанија. Одитор, 5(2), 42-57.
8. Wolfgang Rohrbach (2013): Etika i osiguranje, Naučna polemika, Udruženje za pravo osiguranja Srbije UDK
9. Rhodes Carl and Fleming Peter (2020): 'Forget political corporate social responsibility'. Organization, 27 (6), 943-951; <https://doi.org/10.1177/1350508420928526>
10. He Hongwei and Harris Lloyd (2020): The impact of Covid-19 pandemic on corporate social responsibility and marketing philosophy, Journal of Business Research 116, pp.176-182
11. Драго Цвијановић, Бранко Михаиловић и Радован Пејановић (2012): Пословна етика и комуницирање, Институт за економику пољопривреде Београд
12. Crane Andrew and Matten Dirk (2021): COVID-19 and the Future of CSR Research, Journal of Management Studies 58

ВЕБОГРАФИЈА

1. Butler Sarah (2020): 'New UK taskforce to crack down on coronavirus profiteers', The Guardian, accessible at: <https://www.theguardian.com/business/2020/mar/20/new-uk-taskforce-to-crack-down-on-coronavirus-profiteers>, accessed 18 April, 2020
2. UN.ORG (2020), 'UN launches COVID-19 plan that could 'defeat the virus and build a better world'', available at: <https://news.un.org/en/story/2020/03/1060702>, accessed 20 September, 2020
3. COVID-19: World economy in 2020 to suffer worst year since 1930s Great Depression, says IMF; [https://www.euronews.com/2020/04/14/watch-live-international-monetary-fund-gives-world-economic-outlook-briefing-on-covid-19/23.01.2021./](https://www.euronews.com/2020/04/14/watch-live-international-monetary-fund-gives-world-economic-outlook-briefing-on-covid-19/23.01.2021/)

ANALYSIS OF THE ATTITUDES OF STUDENTS OF MANAGEMENT ON THE ROLE OF BUSINESS ETHICS IN BUSINESS ENTERPRISE DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract: Business ethics has become an indispensable part of business practice, and in the long run, a prerequisite for successful business. Unethical business can damage the reputation of the organization, which can be the cause of many negative consequences for the organization. Ethics as a key element of successful business should enable the provision of true information, as well as a correct and honest attitude of the organization towards stakeholders, the social community and the environment in which it operates. Achieving these goals was a challenge for a large number of organizations in the business environment before the COVID-19 pandemic, and it is especially increased during this pandemic. Leadership has the most important role in creating the ethical culture of the organization. Because of that, it is very important for future managers to develop awareness of the importance of business ethics for the organization's business, as well as awareness of ethical decision-making in conditions of risk and major crises, as is the case with the pandemic. The paper analyzes the attitudes of students of management, as future managers, about business ethics in the organization's business operations during the COVID-19 pandemic. The research results showed that students are aware of the importance of business ethics, but not equally of all segments that it covers.

Keywords: ATTITUDES, STUDENTS, BUSINESS ETHICS, ENTERPRISE, COVID-19 PANDEMIC.

Vuk BEVANDA

Faculty of Social Sciences
Belgrade

CONTACT: vuk.bevanda@fdn.edu.rs

UDC: 658.18

Type of work:
REVIEWED PAPER

Received: 12. 3. 2021. ✓
Accepted: 22. 4. 2021. ✓

Rajko MACURA

Banja Luka College
Banja Luka

CONTACT: macurarajko@gmail.com

Andrija BLANUŠA

Faculty of Social Sciences
Belgrade

CONTACT: andrija.blanusa@fdn.edu.rs

THE ROLE AND IMPORTANCE OF BUSINESS ECONOMICS IN THE DEVELOPMENT OF MODERN COMPANIES AND ORGANIZATIONS

Abstract: Business economics belongs to the group of economic sciences. Business economics is a scientific field that deals with the business of a company in conditions of limited resources and market laws. It is a complex comprehensive discipline that studies economic conditions, economic processes and economic relations within a company. Within the business economics, a qualitative and quantitative analysis of all economic phenomena, categories and relations in the company and its wider economic and functional environment is performed. The paper studies the direct and indirect impact of business economics in the development of modern companies and organizations.

Keywords: BUSINESS ECONOMICS, COMPANY, BUSINESS OPERATIONS, ORGANIZATION, ECONOMY, MANAGEMENT.

The subject of study of business economics

There are numerous theoretical approaches to business economics as a scientific and teaching discipline. Among the many authors who have studied this area, we would like to single out the following:

“Business economics is a field of applied economics that studies the financial, organizational, market-related, and environmental issues faced by corporations. Business economics assesses certain factors impacting corporations – business organization, management, expansion, and strategy – using economic theory and quantitative methods. Research topics in the field of business economics might include how and why corporations expand, the impact of entrepreneurs, interactions among corporations, and the role of governments in regulation.” (Banton, 2020)

As regards the scope of business economics, no uniformity of views exists among various authors. The scope of business economics (micro and macro variety) is a wider one since it

“uses the logic of economics, mathematics, and statistics to provide effective ways of thinking about business decision problems.” (Nageshwar, 2021)

“Business economics studies economic conditions, processes and relations within the basic economic unit - the company as a business entity. Within this discipline, a qualitative and quantitative analysis of all economic phenomena, categories and relations of the company and its economic environment is performed. The goals and methods of business economics are aimed at finding optimal solutions for the realization of the set tasks of the company, in conditions of limited resources and market competition.” (Živković, Dragičević-Radičević, Ilić, Bevanda, 2007: 3)

“Within the discipline business economics, the totality of economic interests, i.e. goals of the company and its relevant environment, their qualitative and quantitative properties and mutual relations of components, i.e. subsystems are included. It studies the efficiency and effectiveness of the functioning and development of the company as a business unit and business entity.” (Živković, Dragičević-Radičević, Ilić, Bevanda, 2007: 3)

Business economics, as a scientific discipline, includes economic flows and events in the company. It studies the state and changes in the business phases of the company, the principles and laws in the course of its reproduction.

Business economics, in terms of the above, studies the economic laws and principles of the process of work and business of the company, through the investment components and business results of the company. It also studies the relationships between results and investments, as well as the factors that determine changes in company's business activities and development.

Investments are made in the form of spending the components of the company (equipment, materials, labor force) and in the form of engaging funds and labor force. The study of costs and their dynamics is an important area of business economics.

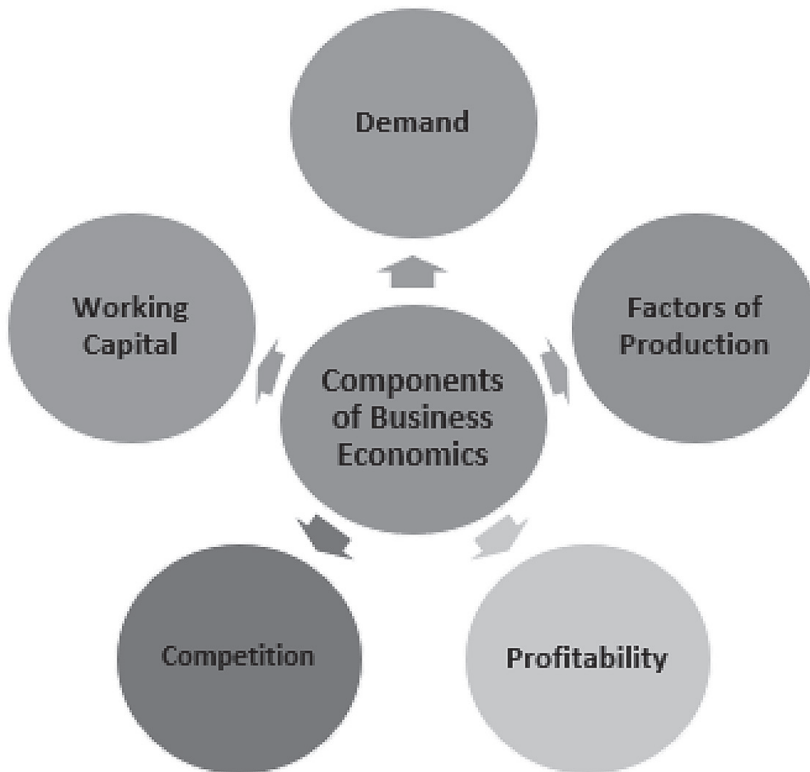
The business results of the company are expressed in the form of physical product and service as use values, realized value and profit, as the final financial result. The goal of the company is to achieve the highest possible result, with the least possible spending and engagement of material components (funds) and human labor.

Numerous internal and external factors affect investments and results, with different, often opposite effects. The influence and interactions of different factors are also the subject of the study of business economics. The most important factors relate to: technology, market, state measures in the field of economic policy. Internal factors refer to the organization and mutual relations of employees, their motivation, organizational behavior and more.

The company has different relationships between results and investments, which is a consequence of the influence of certain factors in the dynamics of time, different conditions and methods of organizing the process of reproduction of the company, and its market position. The relationship between results and investments is subject to monitoring and study within the business dynamics of the company.

The business of a company is studied primarily through the ratio of the value of the achieved results and the value of the investments made in the creation of those values. These values are expressed at appropriate and comparable prices.

The survival and development of the company as its basic goals will be possible only if it covers or compensates the spent values with the achieved results. The achieved business results must be verified through the market mechanism of the company's business operations.

*Picture 1: Components of Business Economics**

Business economics studies and develops its own methods, the application of which ensures the business success of the company and the continuity of its development. It discovers and develops new knowledge and laws in the business of the company and its reproduction.

Business economics also studies and elaborates the economic principles of the company's business, which ensure its efficiency and effectiveness. These are, above all, the principles of productivity, economizing and profitability of business. The application of these and other principles ensures a favorable relationship between results and investment, and thus survival and development as the basic target functions of the company.

* Source: Shradha Sureka, Business Economics, reviewed by Dheeraj Vaidya, CFA, FRM, <https://www.wallstreetmojo.com/business-economics/>, accessed on: 30.1.2021.

Business economics studies general economic laws in the processes of work and business in achieving the results of work processes. This includes phenomena and all processes that occur in the company itself, as well as in the company's relations with the market and other economic entities and institutions with which the company is business and organizationally connected.

Business economics as a practical discipline encompasses the economic reality of the company, i.e. the overall events and changes in the life cycle of the company: its organization, components and human resources.

Business economics as a science and business economics as a practical activity and a set of numerous activities can be developed independently of each other. However, the success and development of both depend on their interconnectedness. Science should start from practical experiences and achievements, and its purpose is to serve practice. On the other hand, the practice will not be successful if it does not rely on new and available scientific knowledge and methods.

In addition to business economics as an economic discipline that studies general knowledge that applies to all companies, there are also special disciplines of business economics that relate to the types of activities, economic branches or functions that the company performs.

Subdisciplines of business economics can be classified into (Živković, Ilić, Bevanda, 2014: 31-32):

- economics of industrial companies;
- economics of agricultural companies;
- economics of commercial companies;
- economics of catering companies;
- economics of construction companies, and more.

These, narrower disciplines of business economics, study the specifics of companies in these economic activities and branches in order to ensure their development and increase business efficiency.

From the point of view of functions in the company, we can study separately: the economics of procurement, production, sales, planning, accounting, etc. – as special, segmental scientific disciplines of business economics.

Historic development of business economics

Business economics is a relatively young scientific discipline. In its historical development, it has developed more as a result of other related scientific disciplines and economic practice, and less as a result of its own research.

The first significant contributions to the knowledge of the company were made by medieval merchants in their “trade books”. They contained useful instructions, conclusions and views gained from long experience.

Leonardo da Vinci and Rene Descartes also indirectly contributed to the business economics through research in the field of mathematics and construction techniques. (Kukoleča, 1965: 18-25)

The first traces of the science of business economics can be found at the end of the 15th century. In the work of Luca Pacioli “Handbook for Arithmetic, Geometry, Scales and Relations”, published in 1494, the technique of double-entry bookkeeping was published for the first time, as the first general knowledge about the economics of trade, i.e. trade companies.

From then, until the next four centuries, books and papers on methods and techniques of bookkeeping would be at the same time the most reliable sources that contain sporadic, but still somewhat general knowledge about the economy of trade and trade companies. (Kukoleča, 1965: 26)

The foundations of business economics were laid in Germany in the first decades of the 20th century. At that time, significant works from the field of bookkeeping and balance sheet accounting of the German authors Schmalenbach, Niklisch and Mellerowicz were published.

Although they put the principles of efficiency of accounting control, cost planning and balance sheet planning in the foreground, the contribution of these authors to the development of business economics as a science in its initial phase is undoubted (E. Schmalenbach: “Dynamische Bilanz, Grundlagen des Selbstkostenrechnung und Kontenzahmen”; H. Nicklish: „Die Betriebswirtschaft”; K. Mellerowicz: “Allgemeine Betriebswirtschaftslehre”). In the works of these authors, the orientation is expressed on the economic content of the company, and less on the methods and techniques of research of economic phenomena.

Business economics as a scientific discipline therefore has its roots in the bookkeeping and balance sheet theories of German authors. Therefore, many findings and theoretical conclusions of business economics bear the stamp of

bookkeeping-balance sheet categories and concepts. In these studies, the situation and balance sheets in the company are observed more, and the behavior of people and their relationships within the company are less observed.

The first scientific works of domestic authors in the field of business economics and balance sheet analysis are also strongly influenced by the mentioned and other German authors. They refer to research on the categories of cost interdependence, fixed costs, company finances, balance sheets, chart of accounts, relationships between certain types of costs and the like.

The characteristic of these researches is the absence of a more complex systemic approach to the company's economy. The elements of investment and results, engagement and spending of funds in the unique process of reproduction of the company are almost not studied, but mostly, and partially: production, turnover, financing, balance sheets, costs and the like.

Since business economics as a scientific discipline has its roots in bookkeeping and balance sheet theories, its conclusions and research bear the stamp of these bookkeeping and balance sheet concepts, as already mentioned. They are based on observing the "image of the company" instead of its behavior in real life. Such an approach produces, in a series of time sections, a series of static images of the quality of the company's economy, strictly integrated into balance sheet forms – instead of a constant and direct view of its dynamics. This is not enough from the point of view of business economics as a scientific discipline that should provide a theoretical basis for successful and operational management of company's economy.

The contribution of the American school is significant in the development of business economics as a scientific-teaching discipline, i.e. in the study of the economic content of the company's activities. As the cradle of scientific management in the development of science in this field, American authors were oriented mainly to various methods and techniques of business and the practical application of these methods in the company.

The influence of American authors on the development of theoretical thought in this area in Europe is becoming more pronounced, both through schools in which operational management personnel are trained, and through the organizational practice of joint ventures through international corporations.

The emergence of methodological scientific disciplines, such as operational research, game theory, statistical analysis and the like, the application of which is focused primarily on companies, also contributes to the faster development of business economics. These new methods promised, with their application and results, faster progress in researching the problems of business economics.

The application of new methods contributed to a turn in the business economics in the 60s of the twentieth century, directing research to methods, and through them to the economic content of life in the company.

This direction of research is characterized by (Živković, Ilić, Bevanda, 2014: 21):

1. developing numerous methods and techniques of management and decision-making in the company;
2. market aspect and characteristics of the business economics;
3. introduction and elaboration of operational research methods in the decision-making process of the company;
4. cybernation of a company as an organizational system.

In the study of economic and methodological issues of the company (enterprise, corporation), management has played a special role in the development so far. Here, too, the focus of study and research rested on the development of new techniques and methods of business. At the same time, the goals and economic content are included only as a socio-economic precondition for the application of methods, without their deeper analysis, connection and interdependence.

New decision-making methods in management have been attractive from the point of view of application and acceptance by management teams as a very successful management instrument. Decision theory and “game theory” developed very quickly as scientific and teaching disciplines – pushing the subject itself, i.e. the company and its technological, organizational and work processes into the background.

This quantitative approach has slowed and pushed into the background the development of the business economics. The economic content of events in the company was studied from a special angle of market dynamics. By applying mathematical-graphic methods, the analysis of the dynamics of economic activities and the results of the company is performed. Market factors have a predominant influence on the sale of products in modern conditions, so their monitoring and study has become a significant subject and content of the business economics.

On this basis, marketing also appears, as a separate discipline, which in a very short period of time develops and improves the skill of trading in America and Europe. Marketing is becoming the main instrument of market orientation of a modern company and the criterion of its success, and is developing as a powerful scientific discipline.

Operational research methods are also a new area of quantitative methods in economic decision making. Among them are: linear and nonlinear programming, network planning, dynamic programming and the like. They are increasingly used in organizing the production and sales processes. Simulation of future, i.e. desired conditions, is increasingly appearing as one of the mathematical methods in the analysis and planning of company's development.

The wide application of these mathematical methods had specific effects on the development of business economics as a science. The economic efficiency of the

application of these methods is conditioned by the knowledge of the economic essence of the problems of the companies that are solved by these methods. Excessive focus on the use of mathematical and statistical methods has led to a lag in the study of the economic essence of the processes and internal relations in the company. Therefore, the study of numerous methods often becomes a purpose to itself.

They are usually applied to hypothetical and theoretical cases instead of serving to solve the company's specific problems. (Kukoleča, 1965: 34)

In the sixties of the last century, there was a strong penetration of cybernetics in the management of reproduction processes in the company. "Information-feedback loop" is constructed in order to manage the dynamics of the organizational system (Forester, 1961: 17). In companies, this dynamic is determined by the input-output elements of the company's economy, as a special economic system. The interaction of these input-output elements is considered on the basis of statistically determined correlations in the dynamics of individual elements or components of the company. In this way, industrial dynamics is developed as a special scientific-methodological discipline, aimed at managing the behavior of a company as an economic system. In this model, the economic characteristics of the behavior of people (employees) are not sufficiently theoretically studied or scientifically and analytically viewed within the company.

Various fluctuations in the development of business economics as a science arise from an insufficiently clearly set goal, i.e. the goal function of that science. Partial methods of research of individual components (factors) or functions of the company – condition the diversity of partial goals and their incoherence. They can answer the question HOW to improve certain segments or phenomena in the company, its part, reproduction phase, etc., but do not provide complete scientific answers to questions of survival and development of the company as a complex economic, organizational and rational social system (subsystem). Various methods and techniques have led to partialization in the study of business economics as a scientific discipline.

Organizational research methods, and especially mathematical methods of operational research, decision theory, game theory, industrial dynamics - serve the business economics as an important research instrument, but in their essence and content are not included in the system of economic sciences. These methods often go beyond the economic essence of the company's problem and are reduced to management methods in the company's economy.

The development of organizational and other methods and techniques of business research has contributed to the perception of complexity and strong development of business economics as a scientific discipline in the conditions of industrialization, market environment and informatics.

In the Republic of Serbia, with the abolition of the social concept based on the “system of associated labor” in the early 1990s, opportunities were created for deep social and economic transformations of the national economy and companies.

The changes that are reflected in the transformation of public property, returning to the company as the basic economic entity with ownership attributes, capital and profit, have created realistic conditions and preconditions for reaffirming the entrepreneurial concept of the business economics. To this day, business economics as a scientific discipline is based on these foundations.

Profit as the goal of the company's business results and the pursuit of its maximum economic efficiency – in terms of business success – are the essence of the entrepreneurial, market concept of business economics as a scientific discipline. (Živković, Ilić, Bevanda, 2014: 28)

The category of company is affirmed in terms of the basic economic subject of business. It implies economic and legal independence and business operations of the company in market conditions. The new concept abolishes the legal subjectivity of the organizational parts of the company.

Free performance of activities, concluding contracts and bearing risks in business - are prerequisites for the entrepreneurial concept of the company.

The risk of business and decision-making is borne by the entrepreneur, i.e. the management of the company, who also has full freedom to perform activities and make decisions.

The entrepreneurial concept in domestic practice has most deeply developed the economic character and functions of the company so far, as well as other economic and market categories: management, marketing, operational management, and others.

The relationship between business economics and the organization of the company

In the second half of the 20th century, the previous framework of cost theory (mostly by German authors) was expanded by post-war theorists of business economics, with the aim of adapting it to new, current social relations. In the same scientific discipline, a number of issues of organizational science are covered and processed.

This discipline extends the classical theory of costs to marginal costs, with the expansion of the framework of the business economics to the economic principles of reproduction, means of production (factors of production) and showing the

production process in the company as an organizational phenomenon.

A detailed analysis of the organization of functions in the company is introduced into the theoretical framework of business economics.

This concept is focused on the economy of labor and resources, combining the factors of production in order to achieve maximum economic success and especially the costs of the company. In that way, a direct connection is established between the business decision and the business, i.e. economic result. A special place in conducting the business policy of the company belongs to the costs, i.e. the need for their constant analysis and reduction in the dynamics of the company's business.

In this theoretical approach, organizational issues are represented to the same extent as the issues of business economics. A special place in the study of this discipline is given to the new categories of "self-management" and "joint work". The company (work organization) is standardized and shaped as an economic and organizational subsystem in the system of self-management and joint work.

The economic issues of the company were studied, however, only in fragments, without connecting and rounding off the framework of the company as an economic and organizational unit.

In the normative system, i.e. the legal regulation of that period, the company does not represent an economic entity and a whole. The market dimension of the company is completely suppressed, and the role of the regulatory mechanism of the company is performed by para-state and para-economic institutions.

The concept of separate and parallel study of the business economics and the organization of the company is completely processed in the works of our famous authors PhD Stevan Kukoleča and PhD Živko Kostić (Kostić, 1977; Kukoleča, 1968).

This concept distinguishes organizational topics from the domain of business economics. Business economics is "a concrete economic reality that is expressed in certain conditions or in certain changes in those conditions, depending on the goals that are set for it."

In the business economics, the term "mesoeconomics" is introduced, as a systemic link between the economy of the individual (microeconomics) and the economy of society (macroeconomics) as a whole. The theoretical bases of investments and results caused by mutual relations in the dynamics of these economically connected and interdependent human and material components are investigated.

The goals of a company are conditioned by the role of a specific company in the state (national) economy, its size, technology and the like. Thus, set goals and connections between the economy of society and the economy of the company – set the basic determinants of the functioning of the company, as a relatively complete economic subsystem, but also the business economics as a special scientific discipline. This determined the framework and domain of its opus and research.

The listed characteristics of the company refer to (Živković, Ilić, Bevanda, 2014: 25):

- **goals,**
- **components,**
- **mutual relations of components,**
- **factors that condition mutual (internal) relations.**

The goals of the business economics are aimed at studying those phenomena and factors that determine the results that contribute to the achievement of the goals of the companies as specific economic entities. These goals are:

- a) **Macroeconomic – based on the requirement that the results of specific production (or services) within the company provide optimal social reproduction and funds to cover social needs (general and joint consumption). These goals ensure the regulation of the company's obligations to the state.**
- b) **Mesoeconomic – based on the requirement that the results of specific production or services of the company provide funds for the accumulation and further development of a given production or services in the company. Achieving these goals ensures survival and development, i.e. the requirements of growth and expansion of activities and functions of the company.**
- c) **Microeconomic – which are reduced to the requirement that the company's results provide the means to maintain and increase the living standards of employees and improve their working conditions. These goals ensure the productivity of employees in the company, their motivation to work, the appropriate level of consumption and standard of living of employees and their families.**

The components of company's economy, as a specific and concrete material organizational system, form its structure and represent an important subject of analysis and study of business economics.

These components appear as:

- a) **components of results – in the form of physical product, value of production, total income and profit, as a financial result, and**
- b) **investment components – expressed as labor force, engaged means and assets, objects of labor and costs.**

The process of reproduction of the company, as an object of observation and study of the business economics, refers to the economic transfer of the investment components into the components of results. The result of that transfer should be an increase in the newly created value of the company.

The mutual relations of the components of the economy are formed in the process of transforming the investment components into business results. These input-output relationships are specific to each particular company. They are

subordinated to the goals of the company through the basic economic principle of the company's business: to achieve maximum results with minimum investments. Scientific analysis and theoretical elaboration of this principle represent, in addition to the above, one of the important contents of business economics as a scientific discipline.

Factors that determine the relationships and results in the company's economy are of objective and subjective nature. They operate within the company (internal) and from the environment (external). Differentiating the results of reproduction in the company according to these two criteria is significant from the point of view of the effects that economic practice can have from the achievements of the business economics.

Business economics, in the study of the connections between factors and the results of their actions - must separate what is organizational, i.e. subjective – from what is objectively given and more broadly conditioned.

The factors that affect the company are numerous and with different, often opposite effects. In the commodity-money economy, the influence of the market and technology is crucial, as well as the role of the state, through measures and instruments of economic policy. The most important internal factors in the company are: organization, labor force and means of production.

The newer development stage of business economics in theory and practice opens with the approach to business economics as a dynamic organizational system. The input-output components of that system appear as a quantitative category subject to economic measurements and interactions.

Theoretical concepts treat the organization, i.e. the company, as a system composed of parts that are in constant interaction and mutual communication. In this concept, it is important to establish and maintain horizontal connections and relationships between parts of the system, as well as to adapt the system to the requirements of the environment.

The organizational system provides a structure and relationships that will contain in one organizational unit of the company all the necessary functions and activities to perform the tasks of the subsystem – the company.

Business economics as an organizational system includes such a methodological approach that elaborates not only the connections and relations of the elements (factors) of the system, but also their relations with functionally connected companies and the environment. In this sense, business economics develops as a complex system composed of components: people, resources, organizations (as subsystems), their mutual connections and relationships. At the same time, it is an open and dynamic system, which includes the overall macro, meso and micro-organizational structure of the company.

In addition to the development of management and operational research, the development of modern information technologies has conditioned the application of cybernetics in the company. In this way, the company is treated as a cybernetic

system whose dynamics can be automatically regulated. The basis of this concept is the interactions between the input-output components of the company as a system, provided that they are evaluated on the basis of indicators of correlations related to the dynamics of individual elements in the process of company's business operation.

The change in the relationship between the output and input states of these elements in the time succession expresses the dynamics of the quality of the economy in those periods. All output and input changes are transformed into work equivalents, and a model is constructed in which all these quality changes are reduced to work, as a unique economic indicator. This creates new opportunities not only for econometric, but also cybernetic approach to the business system and business economics.

Modern qualitative and quantitative approach to the problems and phenomena of mesoeconomics is of great importance for the further development of the theory of business economics, as well as for the development of analytical bases for the preparation and shaping of various economic decisions in business practice.

The relationship between business economics and other economic disciplines

The company is the subject of observation and study of a large number of economic and non-economic scientific disciplines, such as (Živković, Ilić, Bevanda, 2014: 32):

- economics, as a general science that studies the processes and laws of social reproduction;
- scientific disciplines that study man at work: work psychology, work physiology, ergonomics, work sociology, etc.;
- economic-analytical and record-technical sciences such as: accounting, balance sheet analysis, statistics, cybernetics, etc.;
- technical-technological sciences, that study technical subsystems in the company, and others.

These and many other disciplines, in accordance with their own frameworks, goals and character, encompass and study certain dimensions, phenomena, processes and categories of companies.

Most scientific disciplines from the framework of economic sciences study companies, either directly or through general laws that reflect on its functioning, development and reproduction. The general economic science and basic scientific

discipline is economics (previously studied as political economy). The economics is focused on the study of the laws of development of the material basis of society, methods of production and relations that arise and change depending on the development of productive forces, i.e. material basis.

Economics deals with relations in reproduction that are relevant to the reproduction of society as a whole. It studies the laws of production, exchange, distribution and consumption. Since they represent the stages of social reproduction, both (political) economy and business economics study the process of reproduction. The difference is in the level of study: economics as a fundamental scientific discipline studies social reproduction, and business economics studies the reproduction of the company as a mesoeconomic system.

In the study of flows, phenomena and laws, business economics is used and starts from the results and laws of economics, i.e. general knowledge of the economy as a whole.

Organization of the company as a science studies the company from the point of view of the process of organization, structure and the relationship of components, viewing it as a dynamic organizational system. Business economics and organization of the company as scientific disciplines study the phenomena, conditions and changes in conditions in the company. These two disciplines are very close, closely and firmly connected in the subject of study.

Business economics studies the company and its economy as a concrete economic reality, while the organization of the company studies the organizational aspects of the company's business, its components, connections and dynamics. It deals with the company and its functioning as a subject and result of the organizing process.

A special scientific discipline, organizational behavior, deals with the role of a man in the company in all aspects of his individual and collective work and behavior, as well as the mutual relations of a man and other components of the company.

Accounting and business economics are scientific disciplines that are also historically and substantively closely related. In its beginnings, business economics originated and developed from accounting, as a developed scientific discipline. According to the subject of study, which are the conditions and changes in conditions in the company, i.e. its components, these two disciplines are mutually conditioned and closely related. The efficiency of the business economics can neither be seen nor expressed without accounting indicators and statements.

Accounting and business economics differ in the content and methodology of the research. Business economics studies the reproduction of a company through: investments, results, relations between results and investments, quality factors of the economy and others. Accounting studies these categories from a specific angle: it quantitatively expresses their states and changes. It provides indicators for controlling the achievement of business results, making business decisions, profit distribution and the like. In that way, accounting and bookkeeping provide the

company with control over work and management.

Business economics is also related to statistics, econometrics, cybernetics and other sciences that use quantitative research methods. Without modern quantitative research methods, it is difficult to accurately determine the state of certain phenomena and processes in the company and quickly make quality business decisions. Business economics uses these methods, such as: indices, samples, trends and the like. Statistical methods are universal and are used in various disciplines. The methods of business economics are specific, and their application in other scientific fields is limited.

Business economics is also connected with a number of non-economic scientific disciplines: social, technical, medical and legal. Some of these sciences study and capture certain aspects and categories of the company, while business economics studies all phenomena and processes in the company through the ratio of achieved results and investments made to achieve these results, i.e. through the business success of the company. Business economics uses the results of these researches in accordance with its goals and needs. These, in turn, contribute to a better and faster development of business economics as a scientific discipline and practical science.

Conclusion

Business economics provides economic instruments for efficient management and business operations of companies. It creates a theoretical basis and instruments for strategic and operational management of the company's economy. In this way, business economics creates the conditions for the development of a wider, branch or national economy and the satisfaction of a wide range of economic needs within and outside the company. In the course of these processes, the choice of directions for the future development of the company is important, having in mind the diversity of interests, external requirements and limitations. Through this study, preconditions are created for achieving the set goals of the company, in accordance with the available funds, i.e. resources.

Business economics studies the methods and techniques of business operations. Methods and techniques ensure the efficiency of the available components and resources of the company, as well as the optimal results of its business.

The goals and methods of business economics are aimed at finding optimal solutions for the realization of the company's tasks in conditions of limited resources and competition in the market.

Business economics encompasses the totality of economic interests or goals of the company, their qualitative and quantitative properties and mutual relations. It studies the efficiency and effectiveness of the functioning and development of the company as a business unit and business entity. By developing modern instruments and methods that can improve the business activities of companies

in various spheres and areas, business economics undoubtedly contributes to local economic development, regional development, and the overall progress of modern companies and organizations.

LITERATURE

1. Afflerbach P; Bolsinger M. & Röglinger M. (2016): An economic decision model for determining the appropriate level of business process standardization, *Business Research*, 9(2), pp. 335-375.
2. Ding X. Q; Zhang W. D. & Hou, R. C. (2014): Research of discrete manufacturing industry production control system based on RFID technology, *Advanced Materials Research*, 926, pp. 1493-1496.
3. Živković Momčilo, Dragičević-Radičević Tatjana, Ilić Silvana, Bevanda Vuk (2007): *Ekonomika poslovanja – praktikum, treće izmenjeno i dopunjeno izdanje*; Beograd: Megatrend univerzitet.
4. Živković Momčilo, Ilić Silvana, Bevanda Vuk (2014): *Ekonomika poslovanja, sedmo izmenjeno i dopunjeno izdanje*; Beograd: Megatrend univerzitet.
5. Jovanović Petar (2013): *Upravljanje investicijama*; Beograd: VŠPM.
6. Jovetić Slavica (2015): *Merenje performansi preduzeća*; Kragujevac: Ekonomski fakultet.
7. Karapetrovic, S; Casadesús, M. & Heras, I. (2006): *Dynamics and Integration of Standardized Management Systems*; Girona: Documenta Universitaria Serie Gitasp No. 1.
8. Canet-Giner M.T; Fernández-Guerrero R. & Peris-Ortiz M. (2010): Changing the strategy formation process in a service cooperative, *Journal of Organizational Change Management*, 23(4), pp. 435-452.
9. Kostić Živko (1977): *Osnovi teorije mezoekonomije*; Beograd: Savremena administracija.
10. Kostić Živko (1977): *Osnovi organizacije preduzeća*; Beograd: Savremena administracija.
11. Kostić Živko, Milojević Miroslav (1996): *Ekonomika preduzeća*; Beograd: Institut za ekonomiku i finansije.
12. Kukoleča Stevan (1968): *Ekonomika preduzeća*; Zagreb: Informator.
13. Rakita Branko (2013): *Međunarodni biznis i menadžment*; Beograd: Ekonomski fakultet.
14. Sloman John, Garratt Dean, Guest Jon, Jones Elizabeth (May 9, 2016): *Economics For Business*, 7th edition; Philadelphia, Pennsylvania: Trans-Atlantic Publications, Inc.
15. Sloman John, Garratt Dean (2019): *Essentials Of Economics*, 8th New edition; United Kingdom: PEARSON.

16. Todorut A. V; Cirnu D. & Niculescu G. (2011): Management of business processes through reengineering, Proceedings of the 12th WSEAS international conference on Mathematics and computers in biology, business and acoustics in Transylvania University of Brasov, Romania in April 11-13, 2011, World Scientific and Engineering Academy and Society WSEAS Press, Bucharest, pp. 237-242.
17. Fouayzi H; Caswell, J. A. & Hooker, N. H. (2006): Motivations of fresh-cut produce firms to implement quality management systems, Applied Economic Perspectives and Policy, 28(1), pp. 132-146.
18. Forester Jay W. (1961): Industrial Dynamics; Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press, Massachusetts Institute of Technology.
19. Han S. B; Sim K. L. & Ebrahimpour M. (2012): Relationships among ISO 9001, competitive dimensions and profitability, International Journal of Services and Operations Management, 11(2), pp. 222-236.
20. Chang W. J. A. & Huang, T. C. (2010): The impact of human resource capabilities on internal customer satisfaction and organisational effectiveness, Total Quality Management, 21(6), pp. 633-648.

WEBOGRAPHY:

1. Banton Caroline: Business Economics, reviewed by Eric Estevez, updated Nov 27, 2020, <https://www.investopedia.com/terms/b/business-economics.asp>, accessed on: 29.1.2021.
2. Nageshwar Das: Business Economics; Definition, Nature, Scope, and Importance, published on March 29, 2021, <https://www.ilearnlot.com/business-economics-definition-nature-scope-and-importance/59475/>, accessed on 30.3.2021.
3. Shraddha Sureka: Business Economics, reviewed By Dheeraj Vaidya, CFA, FRM, <https://www.wallstreetmojo.com/business-economics/>, accessed 30.1.2021.

УЛОГА И ЗНАЧАЈ ЕКОНОМИКЕ ПОСЛОВАЊА У РАЗВОЈУ САВРЕМЕНИХ ПРЕДУЗЕЋА И ОРГАНИЗАЦИЈА

Апстракт: Економика пословања спада у групу економских наука. Економика пословања је научна област која се бави пословањем предузећа у условима ограничених ресурса и тржишних законитости. У питању је сложена, свеобухватна дисциплина која изучава економска стања, економске процесе и економске односе у оквиру предузећа као привредног субјекта. У оквиру економике пословања се врши квалитативна и квантитативна анализа свих економских појава, категорија и односа у предузећу и његовом ширем економском и функционалном окружењу. У раду се изучава директан и индиректан утицај економике пословања на развој савремених предузећа и организација.

Кључне речи: ЕКОНОМИКА ПОСЛОВАЊА, КОМПАНИЈА, ПОСЛОВАЊЕ, ОРГАНИЗАЦИЈА, ЕКОНОМИЈА, МЕНАџМЕНТ.

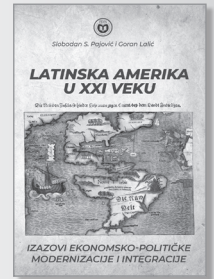

Драгана ТРИФУНОВИЋ

Факултет друштвених наука
Београд

КОНТАКТ: dragana.trifunovic@fdn.edu.rs

УДК:
332.135(7/8)»20»(049.32)
327(7/8)»20»(049.32)
316.4(7/8)»20»(049.32)
Врста рада:
ПРИКАЗ ПУБЛИКАЦИЈЕ
Прихваћен: 27. 4. 2021.
Примљен: 15. 5. 2021.

„ОТКРИВАЊЕ” ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ

**Слободан С. Пајовић, Горан Лалић,
„Латинска Америка у XXI веку:
Изазови економско-политичке модернизација
и интеграције”, 2021, Факултет друштвених
наука, Београд, 265 стр.**

Латинска Америка већ пет stoleћа у географском смислу није *terra incognita*.

Међутим, не само за најширу јавност, већ и за добро информисане људе, у погледу друштвено-политичког, економско-социјалног и идеолошког развоја, и као континент и као свака појединачна земља која му припада, истовремено представља мноштво непознаница. Читаоци монографије „Латинска Америка у XXI веку: изазови економско-политичке модернизације и интеграције” извесно ће већину њих отклонити, будући да су аутори, проф. др Слободан С. Пајовић – један од доајена латинскоамеричких студија на Западном Балкану, и проф. др Горан Лалић – његов најмлађи и најуспешнији следбеник, понудили научно-методолошки утемељену студију читаоцима, превенствено студентима, који се први пут сусрећу са овим делом света, али и стручњацима који се баве геополитиком, геоекономијом и/или геокултуром, промишљајући положај Латинске Америке у савремености.

Књига је структурирана у пет делова од којих су три, поред Предговора и пажљиво понуђене Библиографије (углавном на шпанском језику), аналитички усредсређена на изазове фрагментације, интеграције и модернизације

овог континента у данашњем глобализованом свету.

Аутори су у Предговору указали на значај латинскоамеричких студија као научне дисциплине у оквирима регионалних студија. Такође су учинили осврт на однос и ривалитет између латинскоамеричких и америчких студија што је отворило простор за разјашњење главних филозофских основа овог односа, латиноамериканизма као концепта и интеграције као његове окоснице. Спомину се и токови развоја ове науче дисциплине код нас и, посебно, од 2002. до 2019. године у оквирима Сектора за Латинску Америку и Карибе Геокономског факултета у Београду.

Интересантно је напоменути да је прво поглавље написано у облику Уводних разматрања у којима су изнете и објашњене основне чињенице о историјском настанку и развоју Латинске Америке до стицања независности, које аутори сматрају неопходним за потпуније размивање догађаја у овом региону током XIX, XX и XXI века.

Друго поглавље подељено је у неколико тематских целина које се баве новим путевима развоја током XIX века, у првој половини XX века и изазовима друштвено-политичког и економског развоја у другој половини XX века, односно настајањем савременог латинскоамеричког регионализма.

У Трећем поглављу аутори се баве дубоким политичко-економским, идеолошким и социјалним променама које мењају структуру латинскоамеричког регионализма током прве две деценије XXI века. Ово, централно поглавље у књизи има четири тематске целине: циклуси друштвено-политичког развоја, путеви развоја латинскоамеричког регионализма, интеграција, латинскоамерички регионализам између фрагментације, стагнације и интеграције.

Оцењујући сазнајне домете ове монографије, може се констатовати да је она резултат опсежног истраживања економско-политичке и социјалне модернизације и интеграција у Латинској Америци у другој половини XX и у прве две декаде XXI столећа. Наглашава се, притом, посебност процеса модернизације у наведена три поља јер одсликава идеолошка превирања и промене које су се догодиле у том региону у назначеном периоду. Следствено, обрађене су и значајне измене у сфери међународног положаја и утицаја Латинске Америке у ери глобализације.

Сходно том примарном циљу, аутори су сачинили сажету хронолошку анализу у виду прегледа економско-политичког развоја Латинске Америке током XIX и XX века. Паралелно је дата и анализа еволуције њеног међународног положаја, посебно места у светској привреди.

Нарочита пажња усмерена је на анализу модела и процеса развоја и диверсификацију субрегионалних, регионалних и међурегионалних интеграција које су биле усмерене, како на убрзање економског развоја, превазилажење великих разлика унутар региона, смањивање економско-политичке зависности од главних центара моћи у свету XX века, тако и на боље међународно позиционирање ових земаља.

Приликом разјашњења токова економског развоја Латинске Америке аутори су анализирали развојне моделе у функцији током XIX и XX века, њихову идеолошку подлогу и значај. Такође је разматран и анализиран зачетак субрегионалних и регионалних интеграција уз посебан осврт на утицај CEPAL-а (шп. Comisión Económica para América Latina y el Caribe: Економска комисија УН за Латинску Америку и Карибе) и његовог модела економског развоја и интеграција. Објашњена је CEPAL-ова економска доктрина/школа, која је постигла велики успех у развоју економске мисли и, генерално, теорије развоја засноване на теоријском моделу зависности и међузависности. У анализи регионалног економског развоја аутори полазе од чињенице да је наслеђени модел од XIX века био изразито извозно-увозног карактера што је трајно обележило токове економског развоја у Латинској Америци. Регионалне економије су као извозно оријентисане биле засноване на експлоатацији једног или два природна ресурса, те веома рањиве и зависне у међународним економско-финансијским оквирима. У складу са теоријом зависности Латинска Америка је била део тзв. економско-политичке периферије. Сва ова запажања и тумачења аутора заснована су на принципима Економске школе CEPAL-а, која је окупила младе и талентоване економисте из Латинске Америке и Европе у покушају да пронађу конкретне узроке неразвијености и зависности.

Промишљајући политички развој Латинске Америке, аутори полазе од чињенице да је од стицања независности политички и економски развој земаља тог региона био инспирисан либералном доктрином и успостављањем капиталистичког робноовчаног и производног система у оквирима олигархијске државе унутар које су опстајали разни елементи феудализма – посебно у пољопривредном сектору. Модел олигархијске државе, уз неколико изузетака, формално устројене на основама либералне демократије уз апсолутну превласт земљопоседника и огроман утицај цркве био је правни оквир за појаву диктатуре као облика арбитражне владавине са дугом традицијом у том делу света.

Додатно су анализирани политичке идеје и доктрине – аутохтоне и оне пренете из Европе: систем политичких партија, људска права, потом и суштински социјални проблем маргинализације сеоских области и, нарочито, домородног индијанског становништва. Укратко, богато идеолошко наслеђе по питању развоја и еманципације усмерило је овај регион на ривалитете између прогресивних, лево оријентисаних и конзервативних влада, као процес који се циклично смењује у политичкој историји Латинске Америке.

Поред тога, аутори су дали темељан приказ и анализу вишеслојног процеса интеграције у региону који је зачет крајем педесетих година минулог века с циљем да буде додатна алатка за убрзани економско-социјални развој, смањење регионалних економских асиметричности, зависности од главних центара финансијско-економске моћи и постизање равноправнијег положаја у светској привреди. Према тумачењима влада, различити модели интеграција су *de facto* били једна од главних алатки одбрамбене политике у борби против неповољног положаја земаља у развоју у оквирима светске привреде.

Важан део ове монографије посвећен је узроцима економске кризе у Латинској Америци на почетку осамдесетих година XX века, брзу реализацију економско-политичке реформе базиране на неолибералној доктрини („изгубљена декада“). Закључак је аутора да је стриктном применом принципа „Вашингтонског консензуса“ успешно остварена неолиберална привредна реформа као отвореној тржишној економији. Ова суштинска идеолошка промена утицала је и на редефиницију улоге државе (тзв. мини-држава), као и процеса економске интеграције који се трансформише у складу са новим економско-политичким приоритетима и циљевима: приватизација гломазног и непрофитабилног јавног производног сектора, брзо укључивање у транснационалне производне процесе, прилив страног капитала, позиционирање на нетрадиционалним тржиштима у Европи и Азији.

У Трећем поглављу презентирани су резултати и закључци о економско-политичком и социјалном развоју региона током прва два десетлећа XXI века. Препознате су две фазе развоја и анализиране главне карактеристике и постигнути резултати. Прва фаза, предвођена прогресивним лидерима леве оријентације – укључујући и боливаријански револуционарни режим – означава покушај да се обнови и ојача држава и, посебно, њене ингеренције у социјалној и економској сфери. То је био покушај да се након неолибералне реформе и демонтаже државе благостања, односно примата тржишне филозофије, реше многобројни економско-социјални и развојни проблеми. Реч је о периоду убрзане економско-политичке и социјалне еманципације Бразила, Аргентине, Уругваја, Чилеа, Еквадора, Венецуеле, Никарагве и још неколико земаља региона. Друга фаза овог периода означена је повратком деснице на власт и поновним спровођењем неолибералних политика у свим сферама и то након деценије прогресивних реформи у корист шире популације уз паралелни процес јачања међународног положаја Латинске Америке (Бразил као прва латинскоамеричка сила у настајању са глобалним аспирацијама; Аргентина, Бразил и Мексико као чланови Г-20, Бразил члан БРИКС-а, стратегијско присуство НР Кине у региону, итд.).

Закључујући студију о Латинској Америци, аутори указују на главне узроке ових драматичних политичких промена и анализирају могуће перспективе даљег политичког и економско-социјалног развоја Латинске Америке после таласа великих социјалних немира и манифестација у многим земљама где је десница освојила власт. Ти значајни социјални покрети довели су до дубоке политичке поделе унутар Латинске Америке, с обзиром да се од 2019. године бележи тренд повратка прогресивних политичких снага у неколико значајних земаља региона – пре свега у Аргентини и Мексику. Тиме је потврђена и полазна хипотеза аутора о цикличности у политичкој историји Латинске Америке.

На крају, треба рећи да је ова монографија, прва у издању Факултета друштвених наука у Београду, језичко-стилски написана по највишим стандардима научног стила, а визуелно атрактивно дизајнирана, са мноштвом икониичких илустрација и графичких наглашавања одређених делова садржаја.

Слободан ПЕТРОВИЋ

Факултет друштвених наука
Београд

КОНТАКТ: slobodan.petrovic@fdn.edu.rs

УДК: 352.07(4:497.11)(049.32)

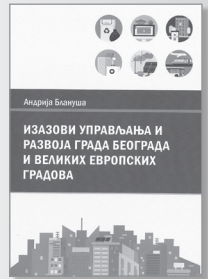
316.334.54(4:497.11)(049.32)

Врста рада:

ПРИКАЗ ПУБЛИКАЦИЈЕ

Прихваћен: 26. 4. 2021.

Примљен: 15. 5. 2021.

КАКО УПРАВЉАТИ ВЕЛИКИМ ГРАДОВИМА

*Андрија Блануша,
„Изазови управљања и развоја града Београда
и великих европских градова”, 2021,
„Досије студио”, Београд, 304 стр.*

Аутор је на савремен и концизан начин изнео суштинске, носеће сегменте дисциплине која је у развоју, што саму монографију сврстава у основну и ретку литературу од које ће се полазити у будућим истраживањима науке о управљању великим градовима. У Републици Србији овакав вид научног доприноса представља директну интервенцију науке у домен извршне власти, што се у целокупној националној историји државе и права до сада ретко дешавало. Обзиром да Република Србија не спада у ред држава са развијеном и богатом традицијом јаке локалне самоуправе, већ је појам „локална самоуправа” од монархије, преко социјалистичког периода до модерног облика српског државног уређења увек сматран сепаратистичком клицом и непожељним практичним чиниоцем, ова монографија даје трачак светлости и буди наду да ће развој локалних самоуправа на територији Републике Србије пружити савременију и неопходнију динамичност у раду и управљању локалном самоуправом.

За овакву врсту научног истраживања потребна је доступна литература, доступни статистички материјали, ретроспективно закључивање на основу ком-

паративне анализе и, можда једино што аутор није уврстио у монографију, теренско истраживање и анализу добијених резултата, изведену у београдским општинама.

Научна оправданост овог истраживања произашла је из специфичности саме области која је недовољно истражена, упркос све већој потреби за релевнтним научноистраживачким резултатима у њој. О овој теми, са овог аспекта није пуно писано и ова тема није довољно обрађена. Детаљна и свеобухватна анализа дате проблематике, допринеће унапређењу постојећих сазнања и утицаће на побољшање оних елемената који треба да упуте на одређене слабости. У томе је аутор, свакако, успео на основу подробно анализираних заједничких параметара, те приказао монографски све суштаствене резултате научне конклузије.

Друштвена оправданост овог рада произашла је и из самих резултата научног сазнања о предмету истраживања и непосредне примене научних сазнања у области политичких наука и праћења уставног развоја, брзе експанзије градова, те потребе да се и нормативно уреде односи на релацији менаџмент градова, територијална надлежност, састав и број становништва, густина насељености, у чему је аутор такође показао изузетан степен посвећености истраживању и конкретном навођењу примера.

Оно што изнад свега одваја приступ аутора од осталих сличних научних подухвата из области науке о управљању је својеврсно очовечење обухваћене материје. Савремена теоријска и примењена наука о управљању, по сваку цену се данас развија као позитивна наука која на високом степену научне апстракције, користећи практичне, „живе” моделе и функције, покушава да објасни сложену друштвену стварност и односе унутар државе и друштва. Са друге стране, правна наука се у области науке о управљању државом утапа у нормативизам, који је често далеко од институционалних захтева и потреба оних који привређују, па тиме дају релевантан идентитет друштва, државе и града. Између политиколошког позитивизма и правног нормативизма опстаје социолошки приступ проблемима и изазовима управљања и развоја града. На социолошком приступу, у најбољој традицији немачке историјске школе, утемељено је монографско научно дело „Изазови управљања и развоја града Београда и великих европских градова”.

По својој актуелности, објављивање ове књиге превазишло је националне и регионалне границе земаља које су прошле или пролазе кроз процес управљачке транзиције. Данас је у читавом свету њена тема изузетно значајна, уздигнута на ниво реалног, крајње објективног квантума.

Квалитет обраде свеукупне научне грађе заступљене у монографији је висок, текст је стилски углавном уједначен, писан јасним и разумљивим језиком.

Аутор је одговорио потребама друштва у коме живи и ствара, понудио је научни одговор и импулс стварању темељних основа за лако и стручно, оправдано одговарање изазовима управљања и развоја великих градова, што је само

очигледан параметар научне трезвености аутора да сагледа недостатке у пракси, али и да оправдано понуди решење које је у овом временском стању, просторном амбијенту, једино и непревазиђено.

Монографија по свом садржају пружа читаоцу могућност да сам уради компаративну анализу система управљања великим градовима у Европи, система управљања великим градовима у развијеним државама, система управљања великим градовима у земљама које су у процесу транзиције и система управљања великим градовима у државама некадашње Југославије.

Понуђена решења у процесу управљања градом Београдом као главним градом Републике Србије и модернизација управљања локалном самоуправом на примеру града Београда уз објашњене и приказане поступке управљања јавним пословима и градским агенцијама, вођење и распоређивање градских финансија, управљање градским земљиштем, јавно-приватно партнерство у Београду, место и улога градског менаџера у Београду, недовољно су обрађиване теме, с тим да и колико год да су обрађиване, оне су живе и перманентно подложне свакодневним променама, што је у овом монографском издању и приказано. Подразумева се, оваква истраживања дају „тренутне“ резултате, из простог разлога што је динамика процеса и живота свих сегмената друштва управо таква да не постоји могућност летаргијске друштвене учмалости. Друштво је само по себи механизам који у процесу акције и реакције ствара извесне процесе, а производ тих процеса су опипљиви квантуми живота које сви ми живимо. Зато овај монографски приказ не сме да остане усамљен, већ треба да буде само први у низу осталих, њему сличних, који ће на приближан начин приказивати друштвене појаве и процесе како би легислатива и егзекутива успоставиле објективну комуникацију са животом једног града или локалне самоуправе. То је круг, процес, непрекидан ток који је иманентан савременој држави.

Монографија нуди нове концепте управљања градом што свакако и јесте суштина научноистраживачког рада, посебно у XXI веку, где је акценат на научно-практичној сарадњи, што сам аутор врло добро препознаје и своја досадашња знања имплементира у пракси. Овакав вид међусарадње науке и извршне власти могао би бити најсигурнији начин да се допре до самоодрживе политичко-друштвене констелације савременог менаџмента великим градовима, али не само великим градовима, већ и свеукупним управљачким системима, како на националном, тако и на глобалном нивоу. Како сам аутор у монографији истиче: „Најважнији чинилац државе и локалне власти чине политичке институције, формиране на одређеном простору. И локална заједница, као и држава, састоји се од већег броја таквих институција, без којих нема одлучивања, нити успешног управљања локалном заједницом.“ На врло реалан и разуман начин истиче се да данас постоје многи проблеми у функционисању градских институција, где се превасходно мисли на представничка тела и извршне органе града, тако и на јавна предузећа, јавне установе и друге градске институције. Аутор у циљу неопходног и потенцијалног тока развојних

промена даје две могућности: прво, повећање капацитета институција; и друго, повећање ефикасности њиховог рада.

Такође значајна претпоставка за успешно управљање Београдом представља однос грађана према институцијама локалне самоуправе у главном граду. Значај децентрализације града Београда који се огледа у функцији ефикаснијег обављања градских послова услов је друштвеног прогреса. Аутор овом проблему који је заједнички свим друштвима и идеологијама посткомунистичког режима приступа футуролошки, уз предлоге за дуготрајније решење проблема централизоване власти. Како је истраживање показало и како се у самој монографији наводи, пракса друге деценије двадесет и првог века потврђује претпоставку да управо децентрализација обезбеђује већу транспарентност, прозрачност и контролисаност система, али се исто тако захтева нужно и постојање одређене централизације, која је узрокована потребама веће ефективности и ефикасности, не само политичког, већ и економског система. За даљи развој науке, али и праксе доброг управљања градовима, понуђени су принципи доброг управљања што је резултат новије управне доктрине, у складу са доктрином „новог јавног менаџмента“. Аутор истиче да је место Београда у настајућој светској економији без граница, где су интереси грађана често у сукобу са њиховим интересима као потрошача; да осигуравајући своје интересе као потрошача у светској економији, појединци све више траже локализацију и регионализацију јавних одлука, ради боље одбране сопствених интереса, што у потпуности добро запажа и даље у монографији анализира. Аутор монографије запажа и истиче да Република Србија у великој мери касни за развијеним европским државама и када је у питању активно учешће грађана у обављању послова од јавног значаја, те предлаже на који начин грађани све могу учествовати у раду и доношењу одлука органа и институција локалне самоуправе, што је свакако императив савременог доба. Истицање значаја, начина и утицаја за развој локалне самоуправе унапређењем избора за градске власти у граду Београду, резултати приказани у овом монографском издању од изузетног су значаја за професионалан и адекватан развој локалне самоуправе града Београда, али и целе Србије. Можда и најбитније јесте управо примена информатичких технологија у управљању градом Београдом јер, заправо, њихова примена се заснива на употреби информационих система о чему аутор монографије јасно пише и предлаже будући концепт функционисања система локалне самоуправе.

Несумњиво је да ће монографија Андрије Блануше „Изазови управљања и развоја града Београда и великих европских градова“ бити један од примера за будуће радове у области науке о управљању, јер са свим својим карактеристикама и иновативношћу биће неизбежна литература за паметнији део савремене политичке елите, као једна од стартних позиција за изучавање науке о управљању великим градовима, потпуно нове и младе гране менаџмента.

Милош АГАТОНОВИЋ

Академија васпитачко-медицинских
струковних студија

Крушевац

КОНТАКТ: agatonicmilos@yahoo.com

УДК: 316.774:654.17/19(031)(049.32)

Врста рада:
ПРИКАЗ ПУБЛИКАЦИЈЕ

Прихваћен: 8. 4. 2021.

Примљен: 15. 5. 2021.

ПИОНИРСКО КОМУНИКОЛОШКО ДЕЛО

*Милетић Мирко, Милетић Невена,
„Комуниколошки лексикон”, треће измењено
и допуњено издање, 2021, Јасен,
Београд, 428 стр.*

Прво издање „Комуниколошког лексикона”, када је објављено 2012. године, представљало је пионирско лексикографско дело о комуницирању написано српским језиком и ћириличним писмом. Будући да је привукло знатну пажњу комуниколога и шире читалачке публике у српском свету, друго издање се, неизмењеног садржаја, појавило пет година доцније.

Књига је осмишљена као појмовни водич студентима Комуникологије и комуниколошких наставних дисциплина на свим нивоима високошколског образовања. Садржала је пет стотина одредница које се директно или индиректно односе на феномен комуницирања и комуникациону праксу човека. Написане су, како су истакли аутори у Предговору, у социоантрополошком сазнајном оквиру, у којем се комуницирању приступа као искључиво људској интеракцији. Одреднице су груписане у двадесет тематских целина: „Комунологија”, „Комунологија и друге науке”, „Семиотичке основе комуницирања”, „Информација и порука”, „Комуницирање и комуникациона пракса”, „Медиј и врсте медија”, „Штампа”, „Филм”, „Радио”, „Телевизија”, „Интернет”, „Новинарство”, „Јавност и јавно мњење”, „Слобода комуницирања”, „Масовна култура”, „Медиј-

ски систем”, „Менаџмент медија”, „Информационо друштво”, „Медији и образовање” и „Теорије и модели комуницирања”. Написане су азбучним редом, али могуће их је читати и редоследом предложеним у „Дидактичком појмовнику”, којим је успостављена кохерентна веза између свих тематских целина и одредница, почев од „Комуникологије” и „Лексикона”, појмова који су садржани у наслову књиге, до последњих одредница, које се односе на теорије и моделе комуницирања. На крају је дат „Индекс имена” садржаних у књизи и понуђена „Одабрана литература” која је незаобилазна у истраживању и проучавању комуницирања.

После два издања и осам година употребе „Комуниколошког лексикона”, све бржег развоја интернета и комуникационих могућности овог мултимедија, унимедија и метамедија, као и драгоцених критичких запажања студената и комуниколога са бројних факултета на српском културном простору, аутори су одлучили да садржај ове јединствене лексикографске публикације измене и прошире у трећем изадњу.

Измене су извршене скраћењем или проширењем текстова у десетак одредница и уклањањем неколико, показало се, сувишних. Такође и прецизнијим и језгровитијим објашњењима мноштва појмова.

Лексикон је, наглашавају аутори, проширен са педесет одредница које се у највећем броју односе на комуницирање посредовано интернетом. То је логична последица текуће напредности науке, тј. информационе/информатичке револуције у чијем су средишњем току: умножавање традиционалних масовних медија, глобализација масовног комуницирања, појава и брз развој интернета и њему својственог, потпуно новог облика комуникационе праксе, конвергенције масовних медија и интернета а, последично, настајање историјски новог типа друштва – информационог/информатичког друштва. У различитим научним, најчешће монодисциплинарним оквирима, појмови категоријалног значаја за истраживање и разумевање комуницирања не ретко су употребљавани и употребљавају се са подразумевајућим значењем или се објашњавају некритичким преузимањем неког од постојећих, често превазиђених и још чешће међусобно несагласних теоријских одређења. „Комуниколошки лексикон” био је и, овим измењеним и допуњеним издањем, остао резултат настојања аутора „да се досегне макар и почетна сагласност о значењу сваког од њих, као најважнија претпоставка отклањања различитих шумова у комуницирању о комуницирању, првенствено у академској заједници, међу стручњацима, теоретичарима и истраживачима комуницирања, комуниколозима и будућим комуниколозима”. Посебно је инсистирано на прецизном дефинисању појмова који се учестало, али са подразумевајућим значењем, користе у свакодневном комуницирању, као нпр. друштвена/социјална мрежа или друштвени/социјални медиј, у оквиру већ показаног настојања у претходним издањима да се јасно разликују: (1) субјекти, (2) садржаји и њихова форма, (3) посредници/медији и (4) друштвени контекст комуницирања у свим облицима комуникационе праксе, следствено и у комуницирању посредованом новим медијем.

Ево неколико илустрација.

Најпре, Традиционални мас-медији: „Синтагма настала да би се медији масовног комуницирања разликовали од новог медија. Суштински је заснована на погрешном разумевању компјутерске мреже као искључиво масовног медија. Она је и мас-медиј, али је истовремено медиј интраперсоналног, интерперсоналног, комуницирања са различитим публикама и виртуелног комуницирања...”

Последично, Нови медиј/Нови медији: „Са комуниколошког становишта исправно је третирати, у односу на медије масовног комуницирања и на све остале медије, само компјутерску мрежу као нови медиј, будући да су њена појава и развој изазвали настанак новог облика комуникационе праксе – виртуелног комуницирања, које омогућава сва четири обрасца коришћења и протока информација (конверзација, алокуција, консултација и регистрација). Употреба овог израза у множини – нови медији, представља убичајено колоквијално означавање медија који су у техничком смислу унапређени, али немају за последицу настајање и развој нових облика комуникационе праксе. Нпр. дигитална телевизија јесте нови медиј у односу на аналогну телевизију, дигитални компакт-диск јесте нови медиј у односу на грамофонску плочу, итд. али ови, као и сви други, у техничком смислу нови медији, изузев компјутерске мреже, остају посредници у масовном комуницирању, које је настало давно пре њих.”

Затим, Друштвена мрежа: „(1) сваки скуп трајних или релативно трајних релација међу људима унутар организованих друштвених група (нпр. у фамилији, у школи или у предузећу), које су неизбежне јер су условљене друштвеним бићем човека. Зачетници оваквог разумевања друштвених мрежа у истраживању структуре друштва били су крајем XIX stoleћа Емил Диркем (Émile Durkheim) и Фердинанд Тенис (Ferdinand Tönnies). У социологији је развијен посебан правац који за предмет истраживања има друштвене мреже, чије је разумевање једна од најважнијих претпоставки објашњавања функционисања глобалног друштва, укључујући и истраживање друштвених мрежа у виртуелној стварности. (2) Општеприхваћен али нетачан назив за све бројније информационо-комуникационе интернет-сервисе који омогућавају успостављање друштвених мрежа посредованих интернетом са могућношћу остваривање свих образаца коришћења и протока информација. Међу корисницима интернета најпопуларнији су: „Фејсбук“, „Твитер“, „Јутјуб“, „Инстаграм“, „Линкдин“, „Мајспејс“, итд. Најзначајнија друштвена последица њиховог настанка и развоја је потпуно преобликовање јавне сфере у друштву, тиме и друштвеног значаја јавности и јавног мњења, будући да омогућавају готово неограничену слободу јавног изражавања мишљења, посебно у поређењу са друштвеним мрежама које се успостављају у масовном комуницирању. Узимајући у обзир семантичко правило о потреби успостављања високог степена пертинентности између ознаке и означеног, у циљу остваривања могућег изоморфизма значења у комуницирању, као и чињеницу да не мора нужно бити медијски успостављена, у комуникологији није прихватљиво овим изразом именовати

искључиво друштвене мреже посредоване интернетом. Такође, нетачно се називају и социјална мрежа, друштвени медиј или социјални медиј.”

Следствено и Друштвени медиј: „Учестали али нетачан синоном за тзв. друштвену мрежу, односно интернет-сервис који омогућава све обрасце коришћења и протока информација у виртуелној стварности. У оквиру социјално-антрополошке комуниколошке парадигме, засноване на сазнајном постулату да је комуницирање искључиво људско својство, овај израз индиректно упућује на погрешан закључак да постоје и медији који нису друштвени.”

Поред споменутих, међу педесет нових пажњу привлаче одреднице: Аватар, Базворд, Интеркултурно комуницирање, Смартфон, Веб-портал, Банер, Интернет браузер/претраживач, Викимедија, Википедија, Виртуелни/Дигитални/Лажни идентитет, Алткоин, Биткоин, Виралност, Бот, Стриминг, Лајв-стриминг, Подкаст, Пост, Твитер, Инстаграм, Линкдин, Фејсбук, Јутјуб, Јутјубер, Емотикон, Бинцинг, Копирајтер, Грађанско новинарство/Ситизен журнализам, Инфлуенсер, Узбуњивач, Лажна вест/Фејк-њуз...

У време учесталих расправа о језику/језицима који се говоре на Балкану, посебно у контексту, лингвистички и комуниколошки, бизарне идеје да се један и једини језик назове „заједнички језик”, пажњу читалаца свакако ће привући измењена и допуњена одредница Српски језик: „Вербални симболски систем којим усмено и писано комуницира као матерњим језиком више од двадесет милиона људи у Србији, Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори и у расејању на Балканском полуострву, тј. у Северној Македонији, у западној Румунији, у западној Бугарској, у северној и јужној Албанији, затим у Мађарској и у готово свим европским земљама, у већем броју јужноамеричких земаља, као и у Аустралији, САД, Канади и Јужноафричкој Републици. Српски народни и књижевни језик је стандардни језик не само српскога народа, него и свеколике српске језичке заједнице на Балкану, од Карловца на западу до Кладова на истоку, и од Суботице на северу до Сутомора на југу Балканског полуострва. Припада западној групи јужнословенских језика, у оквиру народног језика сви његови дијалекти штокавског су наречја, а екавског, ијекавског и икавског изговора, који су равноправни у стандардном језику. Лексички фонд српског језика садржи око пола милиона речи, укључујући архаизме, позајмљенице и туђице. Српски језик има два писма – српску ћирилицу и српску латиницу. Примарно писмо српског језика је ћирилица, настала крајем IX и почетком X века. Њени творци су Ћирил и Методије, настављачи просветитељске мисије „Солунске браће”. Српска ћирилица настала је у XII веку и више пута је поједностављивана и реформисана. Коначни облик добила је реформом Вука Стефановића Караџића почетком XIX века, којом је у потпуности оживотворено начело „један глас – једно слово, једно слово – један глас”. Први пут примењена је у Вуковом „Српском ријечнику” 1818. године. Велики део српске културе, посебно књижевне баштине, настао је и настаје коришћењем српског латиничног писма. Латиница је писмо грчког порекла, која се у античком Риму развила као основна или општа латиница, а из ње су касније настала бројна

национална латинична писма, укључујући и српску латиницу, насталу око 1830. године у духу Вукове реформе српске ћирилице. Српски језик је у периоду од 1954. до 1990. године, на основу „Новосадског договора” српских и лингвиста из Хрватске, Црне Горе и Босне и Херцеговине, називан „српскохрватски” или „хрваткосрпски језик”. Од почетка XXI века у балканским држав(и)цама које су настале после грађанских ратова и сепаратистичког разбијања Социјалистичке Федеративне Републике Југославије у последњој деценији XX века српски језик се, на основу политичких одлука, назива и именима новонасталих држава, конфесионалних и етничких група: „хрватски језик”, „босански/бошњачки језик” и „црногорски језик”.

Повећање броја одредница, логично, битно је проширило именски индекс и списак референтне литературе за истраживање и промишљање феномена комуницирања за двадесет и осам библиографских јединица.

На крају запажање: на почетку „Комуниколошког лексикона” аутори су ово издање посветили пиониру Комуникологије у Србији Томи Ђорђевићу (1928 – 2017). О њему су, у одредници Комуникологија у Србији, написали: „Постаје универзитетска наставна дисциплина крајем седамдесетих година XX века, најпре на Одсеку за новинарство Факултета политичких наука у Београду, где је у оквирима социоантрополошке сазнајне парадигме профилисана Београдска комуниколошка школа са родоначелником проф. др Томом Ђорђевићем”, указујући да је први написао и објавио референтне комуниколошке књиге и уџбенике на српском језику, међу којима су најпознатије „Политичко јавно мњење” (1975), „Теорија информација” (1979), „Теорија комуникација” (1979) и „Комуникација и власт” (1988). За сећање свих његових ученика и незаборав ко је био први комуниколог у Србији.

Аутори и у овом, трећем измењеном и допуњеном издању не одустају од идеје да је за свако истраживање, промишљање резулата истраживања и учење почетак почетка изјашњавање шта предикатски значи одређени појам, који се у овој књизи односи на феномен људског комуницирања. *Nic et nunc*. Не претендују, међутим, да је њихово разумевање сваке појединачне одреднице и целине људског комуницирања коначно и беспризивно, већ настоје да доследном недвосмислености и јасноћом у „Комуниколошком лексикону” подстакну критичко промишљање, надградњу и, зашто да не, негацију понуђених тврдњи, објашњења и интерпретација.

Мирко Милетић (1958)

дипломирао је на новинарском смеру (1977-1981), а магистрирао (1994-1997) и докторирао (1997-2001) у научној области Комуникологија на Факултету политичких наука у Београду. Петнаест година (1981-1996) био је професионални новинар. Биран је у сва сарадничка и наставничка звања: асистент-приправник (1995), асистент (1997), доцент (2001, 2004), ванредни професор (2005, 2007) и редовни професор (2012, 2019, 2020). Предавао је Комуникологију и седамнаест предмета на основним, мастер и докторским академским студијама из комуниколошке научне области на Учитељском факултету у Јагодини, Факултету за менаџмент малих и средњих предузећа и Академији лепих уметности у Београду, Филозофском факултету у Косовској Митровици, Факултету политичких наука у Београду, Филозофском факултет у Новом Саду, Факултету за културу и медије, Филолошком факултету и Факултету друштвених наука у Београду. Објавио је књиге: „Комуницирање у новим медијским условима” (1998), „Мас-медији у вртлогу промена” (2002), „Менаџмент медија” (2003), „Комуницирање, медији и друштво” (2005, 2006, 2008; у коауторству са проф. др Мирољубом Радојковићем), „Ресетовање стварности” (2008), „Основе менаџмента медија” (2009, 2016), „Комуниколошки лексикон” (2012, 2017, 2021 – измењено и проширено издање; у коауторству са Невеном Милетић), „Структура и динамика медијског система Србије” (2014), „Господари социјализације” (2014), „Од знака до хипертекста” (2018, у коауторству са проф. др Марком М. Ђођевићем) и мноштво научних и стручних радова у домаћим и иностранима, класичним и електронским часописима.

Предраг Терзић (1984)

је дипломирао и завршио мастер студије на Факултету политичких наука у Београду. На истом факултету 2015. године је одбранио докторску дисертацију „Утицај европске либералне мисли на политичку модернизацију Србије од 1878. до 1903. године”. Од марта 2012. године укључен је у рад на научном пројекту Института за политичке студије, где је и данас запослен у звању научног сарадника. Од 2016. године ангажован је као професор струковних студија на предмету социологија на Високој економској школи струковних студија Пећ с привременим седиштем у Лепосавићу. По позиву је предавао на универзитетима у Русији (Државни универзитет у Самари) и Словенији (Универзитет у Марибору), а током 2018. и 2019. године налазио се на листи предавача на Високим студијама безбедности и одбране. Објавио је књигу „Слобода у сенци круне: Србија између народне суверености и политичког елитизма” (2018), а написао је и преко 30 оригиналних и прегледних научних радова, саопштења с научних скупова, одржаних у земљи и иностранству, као и приказа књига. Од домаћих часописа радове објављује у „Српској политичкој мисли”, „Годишњаку Факултета политичких наука”, „Политичкој ревији”, „Култури полиса”, „Међународној политици”.

Јелена Н. Стојановић (1991)

асистент, рођена је у Преоцу, где је завршила основну школу. Средњошколско образовање стекла у је Приштинској гимназији, а дипломирала на Факултету за математику и рачунарство Универзитета АЛФА БК у Београду. На истом факултету успешно је завршила мастер студије, уписала докторске студије и положила све испите, а тренутно је у завршној фази писања докторске дисертације. Поред наставног и научног рада на Универзитету, бави се и истраживачким новинарством на Косову и Метохији.

Зоран Нешић (1965)

рођен је у Зворнику. Основну и средњу школу завршио је у Малом Зворнику са одличним успехом. Дипломирао је на Машинском факултет Универзитета у Крагујевцу. По завршетку Машинског факултета радио је у Фабрици „Застава аутомобили”. Докторску дисертацију одбранио је на Техничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Запослен је на Факултету техничких наука у Чачку као ванредни професор.

Ивана Булут Богдановић (1983)

дипломирала је 2007. године на Факултету организационих наука у Београду, где је 2008. године и магистрирала у научној области Маркетинг менаџмента. Године 2014. докторирала је на Факултету за пословне студије и Факултету за међународну економију Универзитета Мегатренд, одбранивши докторску дисертацију „Утицај друштвених мрежа на пословање компанија”. Током академске каријере изабрана је у звање сарадника у настави, асистента и доцента на Факултету за пословне студије у Београду. Учествовала је на неколико научних конференција у земљи и иностранству, аутор је и коаутор више научних радова.

Биљана Пејовић (1975)

дипломирала је на Факултету за пословне студије у Београду на смеру међународно пословање. Мастер рад „Ефекти процеса реструктурирања” одбранила је на заједничком програму Факултета за пословне студије, Факултета за међународну економију и Пантеион универзитета друштвених и политичких наука из Атине. Године 2018. одбранила је докторску дисертацију „Алтернативни извори финансирања као фактор развоја финансијског тржишта Србије”. Током професионалног ангажовања бирања је у звања сарадника у настави, асистента и доцента на Факултету за пословне студије у Београду и доцента на Факултету друштвених

наука у Београду за ужу научну област финансије. Аутор је и коаутор научних радова објављених у домаћим и страним часописима. Две године била је ангажована као предавач рачуноводства на енглеском језику у оквиру курса организованог у сарадњи са International Association of Book-keepers из Лондона. Члан је Савета Православног богословског факултета у Београду од 2019. године.

Исидора Љумовић (1980)

је виши научни сарадник на Институту економских наука у Београду. Дипломирала је на Факултету организационих наука у Београду, док је докторску тезу одбранила на Економском факултету у Нишу. Објавила је велики број научних радова у иностраним и домаћим научним часописима и тематским зборницима. Активно је учествовала на већем броју научних скупова у Србији и иностранству. Објавила је три монографије. Бави се изучавањем финансија у предузетништву, иновативним начинима финансирања и банкарским системом. У току каријере била је анагажована на више домаћих и међународних пројеката, које су финансирани МПНТР Републике Србије, Светска банка, Европска унија и остали доноси.

Милица Несторовић (1983)

је ванредни професор на Факултету друштвених наука у Београду у научној области Међународна и пословна економија. Дипломирала је и одбранила мастер рад на Факултету за пословне студије у Београду. Одбравивши докторску дисертацију из области економије, стекла је звање доктора економских наука. У професионалном ангажовању обављала је функцију продекана за друге и треће степен студија и науку и руководиоца студија на даљину (Distance Learning System– DLS). Аутор је и коаутор више научних радова објављених у домаћим и страним часописима, као и радова презентованих на научним конференцијама, а такође има и неколико публикованих уџбеника. Лична интересовања у будућој академској каријери односе се на различите концепте економије, са освртом на микроекономију и макроекономију.

Срђан Жикић (1974)

завршио је основну школу и гимназију у Зајечару. Дипломирао је на Факултету ветеринарске медицине Универзитета у Београду, а магистрирао и докторирао у научној области Менаџмент на Факултету за менаџмент. Током научно-стручног усавршавања, као стипендиста Пројекта „Жан Моне“, завршио је

докторске међународне студије „Економија и менаџмент природних ресурса” на Економском факултету ЛУМ Универзитета у Барију (Италија). Биран је у сва сарадничка и наставничка звања: сарадник у настави (2005), асистент (2008), доцент (2011), ванредни професор (2015) и редовни професор (2020). Предавао је већи број предмета из научне области менаџмента на основним, мастер и докторским академским студијама. Поред наставног и педагошког рада, дуги низ година је обављао дужност продекана за студије првог степена, као и послове који се односе на акредитацију студијских програма на свим нивоима високошколског образовања. Члан је научних и организационих одбора међународних и домаћих симпозијума и научних скупова.

Виолета Јовановић (1981)

рођена у Зајечару. Дипломирала је 2007. године на Техничком факултету у Бору, смер индустријски менаџмент, одбраном дипломског рада „Могућности управљања отпадом на територији општине Бољевац”. На истом факултету и истом одсеку 2009. године одбранила је мастер рад „Улога маркетинга у савременој производњи”. Докторирала је дисертацијом „Организационо учење као фактор одрживог управљања привредним друштвима” 2016. године на Факултету за менаџмент у Зајечару. На овом факултету изабрана је у звање доцента у научној области Менаџмент, ужа научна област – Управљање природним ресурсима и Одрживи развој. Изводи наставу из предмета Одрживи развој, Организација и управљање предузећем, Управљање истраживањем и развојем и Економика индустрије.

Милена Ваљевић (1988)

рођена у Зајечару. Основне академске и мастер студије завршила је на Факултету за менаџмент у Зајечару. Радила је у Радио-телевизији Зајечар и Градској управи на пословима пи-ар менаџера. Тренутно ради у сопственој Галерији слика и антикварници IMW у Зајечару, на пословима организације и маркетинга.

Вук Беванда (1977)

је ванредни професор. Дипломирао је на Факултету за пословне студије у Београду 2004. године, смер компјутерски инжењеринг. На истом факултету је 2008. године стекао звање магистра економских наука, одбравивши магистарску тезу под називом „Улога пословних инкубатора у подстицању и

развоју предузетништва”, а затим и доктора економских наука 2011. године, одбранивши докторску дисертацију под називом: „Оснивање пословних инкубатора у функцији подстицања предузетничких активности и локалног економског развоја у Републици Србији”. Члан је организационих, програмских и уредничких одбора већег броја међународних и регионалних научно-стручних конференција. Главни и одговорни уредник је 4 зборника саопштења међународних научних скупова (EMAN, ERAZ, LIMEN и ITEMА), једног тематског зборника међународног значаја (“Modern management tools and economy of tourism sector in present era”) индексираних у Web of Science, као и научног часописа Balkan JETTS. Аутор је и коаутор великог броја научних радова различитих категорија објављених у домаћим и страним часописима, зборницима и тематским зборницима, коаутор уџбеника „Економика пословања” (2014), као и истоименог практикума (2007). Учествовао је на више научних конференција у земљи и иностранству, од чега је на већем броју конференција био и председавајући научних скупова. Рецензент је великог броја научних радова. Научна интересовања у академској каријери су из области пословне економије и предузетништва, са посебним нагласком на истраживања могућности подстицања развоја предузетништва, малих и средњих предузећа, савремених инструмената пословне подршке, као и савремених облика пословања и организовања.

Рајко Маџура (1953)

је редовни професор, ангажован на предметима: Организационо понашање, Корпоративно управљање, Кризни менаџмент, Стратегијски менаџмент, Организациона култура. Завршио средњу учитељску школу, затим Педагошку академију – одсек математика физика, и потом Факултет пословне економије. Магистрирао је на смеровима Менаџмент и Менаџмент људских ресурса. Докторирао је на Универзитету Мегатренд у Београду, где је стекао звање доктор економских наука. Објавио је 90 стручних и научних радова, 17 уџбеника и научних књига и 3 приручника. Излагао на 43 научна и стручна скупа. На више конференција је излагао радове по позиву и предавао студентима као гостујући професор. У вишегодишњем периоду, био је суорганизатор и предавач на Летњој школи предузетништва у Новом Месту, где је више година био гостујући професор. Рецензент је већег броја књига, уредник у више стручних и научних брошура и часописа. Члан је научних одбора у више стручних и научних часописа. Ментор је већем броју магистраната, као и члан комисија за одбрану на другом и трећем степену студија. Аутор је и координатор преко 90 пројеката, реализованих у више земаља, у сарадњи са Светском банком, TDH, DEZA, SCF, WFP, LWF, GTZ, SOROS, UMCOR, UNDP, IOCC, TC, UNICEF, IBHI, OHCHR, EU, UNHCR, THW, Владом РС, итд. од чега 23 научно-истраживачка. Ангажован као тренер и предавач на више тренинга и семинара на теме припреме пословних плано-

ва и предузетништва у периоду 2001 – 2019. године. Радио је као консултант за Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске (Analysis of the Functioning and Capacities of the Existing Network of Social Work Centres 2015) и Министарство рада и борачких питања Републике Српске (2016) у процесу припреме Стратегије запошљавања Републике Српске 2016 – 2020. Ангажован је као консултант на пројекту јавних расправа о Стратегији запошљавања Републике Српске 2016 – 2020. године, април – јули 2016. које је спроводило Министарство рада и социјалне заштите Републике Српске. Ангажован је као стручни консултант од стране пројекта YEP на изради Платформе социјалног предузетништва Републике Српске у периоду март 2016. – јуни 2017. Иницијатор и организатор више конференција и сајмова иновација и предузетништва.

Андрија Блануша (1982)

доцент, дипломирао је 2007. године на политиколошком смеру Факултета политичких наука у Београду дипломским радом „Локални избори из 2004. године” и стекао звање дипломирани политиколог. Године 2009. одбранио је мастер рад „Учешће грађана у управљању у локалној самоуправи у вишестраначкој Србији” на Правном факултету Мегатренд универзитета у Београду, а 2016. године је на истом факултету стекао звање доктора правних наука, одбранивши докторску дисертацију „Управљање великим градовима са тежиштем на граду Београду”. Током професионалног ангажовања биран је у звање сарадника у настави, асистента, доцента на Правном факултету Мегатренд универзитета у Београду, као и доцента на Факултету друштвених наука у Београду. Аутор је и коаутор више научних радова објављених у домаћим и страним часописима. Учествовао је на више научних конференција у земљи и иностранству. Научна интересовања у академској каријери су из области права, политикологије, јавне управе и управљања, јавних политика и међународних односа. Био је и рецензент значајног броја научних радова.

Слободан Петровић (1987)

рођен је у Београду, где је 2018. године стекао звање доктора правних наука. У јуну 2019. године изабран је за доцента, а од јуна 2020. године ангажован је као предавач на Факултету друштвених наука. Аутор је више од 30 научних и стручних радова, учесник на већем броју домаћих и међународних научних скупова, амбасадор је Европске награде младих из Аустрије (European Youth Award in Austria), члан је управног одбора, уредник и предавач при НВО „Номцентар” у Београду. Аутор је четири књиге поезије. Бави се хортикултуром и сликарством. Области истраживања: филозофија права, политички системи, уставно право, јавни наступ, етика.

Драгана Трифуновић (1984)

је дипломирала и завршила мастер студије на Факултету за пословне студије у Београду на смеру Међународно пословање. На истом Факултету 2013. године је одбранила докторску дисертацију. Од 2008. године је била запослена на Факултету за пословне студије и бирана у звања сарадника у настави, асистента, доцента и ванредног професора из области Менаџмента. Од 2014. године је била продекан за први степен студија и руководилац основних струковних студија. Од 2018. године је била декан. Наставу је изводила на основним, мастер и докторским студијама. Била је ментор великом броју студената на дипломским и мастер радовима. Учествовала је у изради акредитације и реакредитације за неколико студијских програма. Од 1. јула 2020. године је запослена на Факултету друштвених наука у Београду, где је изабрана у звање ванредног професора из области Менаџмента и обавља функцију продекана за науку. Има објављених 50 публикација међу којима су радови објављени у домаћим и међународним часописима, поглавља у монографији и уџбеник. Поред тога, била је учесник на домаћим и међународним конференцијама, пројектима, рецензент и уредник међународних зборника и часописа.

Милош Агатоновић (1986)

рођен је у Крушевцу. Дипломирао је, а затим и докторирао на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Виши је предавач групе предмета из научне области Филозофија на Академији васпитачко-медицинских струковних студија у Крушевцу. Учествовао је на научном скупу Филозофско-књижевне школе у Крушевцу (2017) о теми „Филозофија и књижевност и модерни медији” и на научној конференцији Естетичког друштва Србије „Естетско и стварно” (2018). Редовни је учесник научних симпозијума Филозофије медија, те је учествовао на следећим конференцијама: „Филозофија медија: медији и алтернатива” (2017), „Филозофија медија: медији и конфликти” (2018), „Филозофија медија: медији и усамљеност” (2019) и „Филозофија медија: медији и лудило” (2020). Агатоновић објављује научне радове у домаћим и страним научним часописима, а његов рад “The Case of Transhumanism: The Possibility of Application of Nietzsche’s Ethics and Critique of Morality Today” (2018) цитиран је у угледним страним научним часописима. Области Агатоновићевог ужег интересовања јесу филозофија медија, етика, естетика, Ничеова филозофија, трансхуманизам.

О часопису

У часопису „Друштвени хоризонти” објављују се радови који су резултат појединачних и групних (највише три коаутора) истраживања у области друштвених наука.

Часопис се публикује у штампаној и електронској форми два пута годишње, у јуну и децембру.

Часопис објављује:

1. оригиналане научни радове (у којима се саопштавају претходно не-објављивани резултати сопствених истраживања) – ОНР;

2. прегледне радове (који садрже оригиналан, детаљан и критички приказ истраживачког проблема или подручја у коме је аутор остварио одређени научни допринос, видљив на основу аутоцитата) – ПР;

3. кратка или претходна саопштења (оригинални научни рад прелиминарног карактера) – КС, ПС;

4. научне критике и полемике (расправе о одређеној теми засноване искључиво на научној аргументацији) – НК, НП;

5. стручне радове (у којима се представљају и промишљају искуства корисна за унапређење професионалне праксе) СР;

6. информативне прилоге (уводнике, коментаре, осврте, белешке) – ИП, и

7. приказе публикација (књига, зборника, часописа, научних догађаја и сл.) – ПП.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или на енглеском језику и латиничном писму.

Рокови за слање радова су: 1. фебруар и 1. август. Радове слати на имејл адресу: dh.office@fdn.edu.rs

Услови за објављивање радова

Сви радови се анонимно рецензирају. Могу бити објављени само радови који су позитивно рецензирани.

Аутори су у обавези да уз рад доставе потписану и скенирану изјаву да рад није претходно објављен или понуђен другој публикацији за објављивање и да у целини или у деловима није реч о плагијату или аутоплагијату. Образац изјаве може се преузети са интернет-странице часописа: <https://www.fdn.edu.rs>

Аутори су дужни да доставе лекторисан текстове у складу са овим упутством, у супротном неће бити разматрани за објављивање.

Радови под редним бројевима 1, 2. и 4. могу имати највише 40.000 карактера

са размацама, укључујући фусноте и ендноте, не узимајући у обзир наслов и сажетке на српском и енглеском језику и списак референци.

Радови под редним бројевима 3. и 5. могу имати највише 25.000 карактера са размацама, укључујући фусноте и ендноте, не узимајући у обзир наслов и сажетке на српском и енглеском језику и списак референци.

Радови под редним бројевима 6. и 7. Могу имати највише 10.000 карактера са размацама, укључујући фусноте и ендноте.

Изузетно, ако Уредништво процени научну, стручну или информативну оправданост, рад може бити и обимнији.

Стандарди за припрему рада

- Рад мора да садржи: 1) податке о аутору или коауторима, 2) наслов 3) апстракт и кључне речи на српском језику, односно енглеском језику ако је њиме написан, 4) текст, 5) најмање два међунаслова, 6) литературу и 7) податке о аутору или коауторима, наслов, сажетак и кључне речи на енглеском језику, ако је написан на српском језику, односно податке о аутору или коауторима, наслов, сажетак и кључне речи на српском језику, ако је написан на енглеском језику и 8) фотографије аутора и коаутора у JPG формату и биографије до 15 редова, које обавезно садрже, после имена и презимена, годину рођења у заградама.

- Рад може да садржи: поднаслов, илустрације (тебеле, графиконе, шеме, фотографије, цртеже и сл.), фусноте, ендноте, вебографију и остале изворе.

- Рад мора да буде припремљен у програму Microsoft Word, формат странице А4, све маргине 2,54 центиметра, врста слова Times New Roman, величина слова (Font size) 12, једноструки проред (Line spacing: Single).

- Подаци о аутору или коауторима: име и презиме јединог или првог аутора (прва страница, први ред, леви блок - Align); пун назив институције у којој ради (други ред, без прореда, леви блок); седиште институције у којој је ради (трећи ред, без прореда, леви блок); по истом начелу следе подаци о коауторима; уз име аутора и сваког коаутора ставља се звездица* која упућује на могући контакт са њима.

Иза следи једнокорачна белина (Enter).

- Наслов рада пише се великим а, евентуални, поднаслов малим словима (и наслов и поднаслов: средина (Center), без прореда ако су у више редова). Наслов и поднаслови пишу се црним словима (Bold).

Иза следи једнокорачна белина (Enter).

- Апстракт садржи од 150 до 200 речи и пише се иза одреднице Апстракт (Bold) која почиње новим редом (First line 12.7), а иза ње стављају се две тачке (:).

* Контакт: e-mail

После две тачке прво слово је велико, а текст је Regular.

Кључне речи садрже од 5 до 10 речи или синтагми иза одреднице Кључне речи (Bold) која почиње новим редом (First line 12.7), иза ње стављају се две тачке (:), пишу се великим словима, текст је Regular, а свака кључна реч је од других раздвојена запетом, са тачком на крају наведених кључних речи.

Иза следи једнокорачна белина (Enter).

- Текст у целини пише се Regular, са изравнатим маргинама (Justify), започиње новим редом (First line 12.7), као и сваки следећи пасус у тексту, без проред (Line spacing: Single).

- Међунаслови су не обележавају редним бројевима и пишу се на средини (Center) црним словима (Bold). Међунаслови су од претходног и текста који следи одвојени једнокорачним белинама (Enter).

- У фуснотама се дају краћа објашњења делова основног текста (до пет редова), а у енднотама (на крају текста, пре литературе) шире експликације (до 20 редова) које се односе на одређени део основног текста. Фусноте и ендноте почињу новим редом (First line 12.7) и пишу се величином слова (Font size) 10, без проред (Line spacing: Single).

- Илустрације (тебеле, графикони, шеме, фотографије, цртежи и сл.) дају се одвојени од претходног текста једнокорачном белином (Enter) и имају обавезан потпис који је од илустрација одвојен истом таквом белином. Потпис садржи врсту илустрације са редним бројем, написану курзивом (Italic), следе две тачке (:), иза којих се пише објашњење илустрације (Regular) са великим словом на почетку. Илустрација и потпис дају се на средини (Center). И иза потписа следи једнокорачна белина (Enter). Пример:

Табела 1: Објашњење табле

- Директни и индиректни цитатати, укључујући аутоцитате, дужи од једног реда, визуелно се издвајају једнокорачном белином од претходног и текста који следи (Enter), као и ширењем бочних маргина за 0,6 центиметара. Примери директног и индиректног цитата:

„Директан цитат почиње новим редом (First line 12.7), обавезно садржи наводнике, који су написани по правопису српског, односно енглеског језика. У тексту написаном на српском језику наводници се пишу на следећи начин: „цитирани текст“, на така другачије (нпр. „цитирани текст“ или »цитирани текст« и сл). (Извор директног цитата)

Индиректни цитат подразумева коришћење у тексту одређеног података, идеје, става, мишљења, предвиђања итд. који није дословно преузет, али не

представља резултат самосталног истраживачког рада (ко)аутора текста. Такође почиње новим редом, али се не користе наводници. (Извор индиректног цитата)

- Извори директних и индиректних цитата дају се у загради на крају цитата, после наводника, код директних, и тачке, код индиректних цитата, на писму публикације из којих су цитати коришћени. Потун библиографски податак публикације из које је директан или индиректан цитат коришћен даје се у литератури, вебографији или осталим изворима на крају рада. Примери:

(Презиме, година: страница/е)

(Презиме, Иницијал/и имена. година: страница/е) када се у литератури појављују два иста презимена

(Презиме, Иницијал/и имена. и презиме, Иницијал/и имена. година: страница/е) када се у литератури појављују коаутори са истим презименима

(Презиме и други, година: страница/е) када је више од два аутора

(Презиме, година: страница/е; Презиме, година: страница/е; Презиме, година: страница/е; итд.) код индиректних цитата којима се сажимају подаци, идеје, ставови, мишљења, предвиђања итд. више од једног аутора

(Презиме, година: веб-адреса)

(Презиме, Назив дневних или периодичних новина, година/број: страница/е) код осталих извора

(Назив документа, година: страна) код осталих извора.

(Исто: страница/е) код директних и индиректних цитата из истог извора који следе један за другим

- У литератури, која се пише малим словима са великим почетним словом – Литература, и две тачке без белине (:), црним словима и курзивом (**Bold** и *Italic*), на средиини (*Center*), са једнокорачним белинама од последње реченице у тексту и од прве библиографске јединице (*Enter*), наводе се искључиво публикације – књиге, часописи, зборници радова – које су директно или индиректно цитиране у раду. Литература садржи потпуне библиографске податке о свакој коришћеној публикацији на језику и писму на којима је објављена. Редослед публикација даје се по азбученом реду презимена јединог или првог аутора, са редним бројем испред сваке публикације.

Пример библиографских података о књигама које се наводе у литератури:

Презиме Име (година објављивања): Пун назив књиге (*Italic*); Место издања: Издавач.

Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун назив књиге (*Italic*); Место издања: Издавач.

Презиме Име, Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун назив књиге (*Italic*); Место издања: Издавач.

Пример библиографских података о часописима који се наводе у литератури:

Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста; Назив часописа (*Italic*), вол. римски број, бр. арапски број; Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста; Назив часописа (*Italic*), вол. римски број, бр. арапски број; Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Презиме Име, Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста; Назив часописа (*Italic*), вол. римски број, бр. арапски број; Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Пример библиографских података о зборницима радова који се наводе у литератури:

Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста. У: ур. или пр. Презиме/на, Иницијал/и имена. Пун назив зборника радова (*Italic*); Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста. У: ур. или пр. Презиме/на, Иницијал/и имена. Пун назив зборника радова (*Italic*); Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Презиме Име, Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста. У: ур. или пр. Презиме/на, Иницијал/и имена. Пун назив зборника радова (*Italic*); Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

- У (евентуалној) вебографији, која се пише малим словима са великим почетним словом – Вебографија, и две тачке без белине (:), црним словима и курзивом (**Bold** и *Italic*), на средиини (*Center*), са једноструким белинама од последње библиографске јединице у литератури и од прве библиографске јединице у вебографији (*Enter*), наводе се искључиво електронски објављене публикације – књиге, часописи, зборници и текстови на веб-порталима или веб-сајтовима – које су директно или индиректно цитиране у раду. Редослед публикација даје се по азбученом реду презимена јединог или првог аутора, са редним бројем испред сваке електронски објављене публикације на језику и писму на којима је објављена.

Примери библиографских података о електронским публикацијама које се наводе у вебографији:

Презиме Име, Пун наслов текста (*Italic*); веб-адреса (приступљено: дан, месец, година)

Пун наслов текста (*Italic*); веб-адреса (приступљено: дан, месец, година)

- У (евентуалним) осталим изворима, који се пишу малим словима са великим почетним словом – Остали извори, и две тачке без белине (:), црним словима и курзивом (**Bold** и *Italic*), на средиини (*Center*), са једноструким белинама од последње библиографске јединице у литератури, односно (евентуалној) вебографији и од прве библиографске јединице осталим изворима (*Enter*), наводе се искључиво остале публикације – документи, дневне и периодичне новине и сл.) – које су директно или индиректно цитиране у раду. Редослед публикација даје се по азбученом реду назива публикације, са редним бројем испред сваке, на језику и писму на којима је објављена.

Примери библиографских података о публикацијама које се наводе у осталим изворима:

Презиме Име (година): Пун наслов текста; Назив дневних или периодичних новина (*Italic*), бр. арапски број; Место: Издавач; стр. арапски број.

Пун наслов документа (година); Место: Издавач; стр. арапски број.

- Ако је рад написан на српском језику и ћириличном писму, после литературе (евентуално вебографије, односно осталих извора) завршава се именима (ко)аутора и афилијацијама, насловом и, евентуалним, поднасловом рада, апстрактом и кључним речима на енглеском језику и латиничном писму по истом упутству за српски језик. За Апстракт се користи израз – *Abstract*, а за кључне речи – *Keywords*.

Ако је рад написан на енглеском језику и латиничном писму, после литературе (евентуално вебографије, односно осталих извора) завршава се именима (ко)аутора, афилијацијама, апстрактом и кључним речима на српском језику и ћириличном писму по овом упутству.

About the journal

The journal Social Horizons publishes papers that are the result of individual and group (maximum three co-authors) research in the field of social sciences.

The journal is published in printed and electronic forms twice a year, in June and December.

The journal publishes:

1. original scientific papers (in which previously unpublished results of one's own research are announced) – OSP;

2. reviewed papers (which contain an original, detailed and critical presentation of the research problem or area in which the author has made a certain scientific contribution, visible on the basis of autocitations) – RP;

3. short or previous announcements (original scientific work of preliminary character) – SA, PA;

4. scientific criticism and polemics (discussions on a certain topic based exclusively on scientific argumentation) – SC, SP;

5. professional papers (in which the experience useful for the improvement of professional practice is presented and considered) – PP;

6. informative attachments (introductions, comments, reviews, notes) – IA, and

7. reviews of publications (books, collections, journals, scientific events, etc.) – RP.

Papers are published in Serbian and Cyrillic alphabet or in English.

Deadlines for submitting papers are: February 1 and August 1. Papers should be sent to the e-mail address: dh.office@fdn.edu.rs

Conditions for publishing the papers

All papers are reviewed anonymously. Only papers that have been positively reviewed can be published.

The authors are obliged to submit a signed and scanned statement which confirms that the paper has not been previously published or offered for another publication and that, in whole or in part, it is not plagiarism or autoplagiarism. The statement form can be downloaded from the journal's website: <https://www.fdn.edu.rs/>

Authors are required to submit proofread texts in accordance with this instruction, otherwise they will not be considered for publication.

Papers under ordinal numbers 1, 2 and 4 can have a maximum of 40,000

characters with spaces, including footnotes and endnotes, without taking into account the title and abstracts in Serbian and English and the list of references.

Papers under ordinal numbers 3 and 5 may have a maximum of 25,000 characters with spaces, including footnotes and endnotes, not taking into account the title and abstracts in Serbian and English and the list of references.

Papers numbered 6 and 7 can have a maximum of 10,000 characters with spaces, including footnotes and endnotes.

Exceptionally, if the Editorial Board assesses scientific, professional or informative justification, the paper may be more extensive.

Standards for the preparation of papers

- The paper must contain: 1) information about the author or co-authors, 2) the title 3) the abstract and key words in Serbian, or English, 4) the text, 5) at least two subtitles, 6) literature and 7) data on the author or co-authors, the title, abstract and keywords in English, if it is written in Serbian, or data on the author or co-authors, the title, the abstract and keywords in Serbian, if it is written in English and 8) photographs of authors and co-authors in JPG format and biographies up to 15 lines, which must contain, after the name and surname, the year of birth in parentheses.

- The paper may contain: subtitle, illustrations (tables, graphs, schemes, photographs, drawings, etc.), footnotes, endnotes, webography and other sources.

- The paper must be prepared in Microsoft Word, A4 page format, all margins 2.54 centimeters, font type Times New Roman, font size 12, single line spacing.

- Information about the author or co-authors: the name and surname of the only or the first author (the first page, the first line, the left block - Align); the full name of the institution in which he/she works (the second row, without spacing, left block); the location of the institution in which he/she works (the third row, without spacing, left block); the data on co-authors follow the same principle; next to the name of the author and each co-author, an asterisk is placed indicating possible contact with them.

It is followed by Enter key.

- The title of the paper is written in capital letters and, possibly, the subtitle in smaller font (both the title and the subtitle: at the center), without spacing if they are in several lines. The title and subtitle are written in bold.

It is followed by Enter key.

- The abstract contains from 150 to 200 words and is written after the entry in bold which starts with a new line (the first line 12.7), and the colon is placed after it (:). After the colon, the first letter is capital, and the text is regular.

Keywords contain 5 to 10 words or phrases after the keyword entry (bold) that starts with a new line (the first line 12.7), followed by the colon (:), written in capital letters, the text is regular, and each keyword is separated from the others by a comma, with a full stop at the end of the keywords listed.

It is followed by Enter key.

- The text as a whole is written regular, with flattened margins (Justify), starting with a new line (the first line 12.7), as well as each subsequent paragraph in the text, without spacing (single line spacing).

- Section titles are not marked with ordinal numbers and are written in the center in bold. They are separated from the previous text and the following one by Enter key.

- In the footnotes, shorter explanations of parts of the basic text (up to five lines) are given, and in the endnotes (at the end of the text, before the literature) wider explanations (up to 20 lines) that refer to a certain part of the basic text. Footnotes and endnotes begin with a new line (the first line 12.7) and are written in font size 10, single line spacing).

- Illustrations (tables, graphs, schemes, photographs, drawings, etc.) are given separated from the previous text by pressing Enter and have description which is separated from the illustrations by the same white. The description contains a type of illustration with an ordinal number, written in italics, followed by the colon (:), followed by an explanation of the illustration (regular) with a capital letter at the beginning. The illustration and description are given in the center. The description is followed by Enter key. This is an example:

Table 1: The explanation of the table

- Direct and indirect citations, including autocitations, longer than one line, are visually distinguished by Enter key from the previous text and the following one (Enter key), as well as by expanding the side margins by 0.6 centimeters. These are examples of direct and indirect citations:

„The direct quote begins with a new line (the first line 12.7), it must contain quotation marks, which are written according to the orthography of Serbian or English. In a text written in Serbian, quotation marks are written as follows: „quoted text”, not differently (e.g. „quoted text“ or »quoted text«, etc.).

(The source of direct quotation)

Indirect citation implies the use of certain data, ideas, attitudes, opinions, predictions, etc. in the text which is not taken literally, but does not represent the result of independent research work of the (co) author of the text. It also starts with a new line, but no quotes are used. (the indirect citation source)

- Sources of direct and indirect citations are given in parentheses at the end of the citation, after quotation marks, in direct citations, and full stops, in indirect citations, in the letter of the publication from which the citations were used. The complete bibliographic data of the publication from which the direct or indirect citation was used is given in the literature, webography or other sources at the end of the paper. These are examples:

(The surname, the year: page (s))

(The surname, the initial (s) of the name. The year: page (s)) when two identical surnames appear in the literature)

(The surname, the initial(s) of the name and surname, the initial(s) of names. The year: page (s)) when co-authors with the same surnames appear in the literature

(The surname and others, the year: page (s)) when there are more than two authors)

(The surname, the year: page (s); The surname, the year: page (s); The surname, the year: page (s), etc.) for indirect citations that summarize data, ideas, attitudes, opinions, predictions, etc. of more than one author)

(The surname, the year: web address)

(The surname, The name of a daily or periodicals, the year / number: page (s)) from other sources

(Document name, the year: page) for other sources.

(Ibid: page (s)) for direct and indirect quotations from the same source that follow one another

- In literature, which is written in small letters with a initial capital letter - Literature, and the colon (:), in bold and italics, in the center, with Enter key from the last sentence in the text and from first bibliographic units (Enter), only publications - books, journals, collections of papers - that are directly or indirectly cited in the paper are listed. The literature contains complete bibliographic data on each used publication in the language and script in which it was published. The order of publications is given in alphabetical order of the surnames of the sole or first author, with the ordinal number in front of each publication.

An example of bibliographic data on books cited in the literature:

The surname The name (the year of publication): The full title of the book (italics); The place of publication: The publisher.

The surname The name (the year of publication): The full title of the book (italics); The place of publication: The publisher.

The surname The name, The surname The name and The surname The name (the year of publication): The full title of the book (italics); The place of publication: The publisher.

An example of bibliographic data on journals cited in the literature:

The surname The name (the year of publication): The full title of the text; The title of the journal (*italics*), vol. Roman numeral, no. Arabic numeral; The place of publication: The publisher; page: initial - final of the published text.

The surname The name and The surname The name (the year of publication): The full title of the text; The title of the journal (*italics*), vol. Roman numeral, no. Arabic numeral; The place of publication: The publisher; page: initial - final of the published text

The surname The name, The surname The name and The surname The name (the year of publication): The full title of the text; The title of the journal (*Italic*), vol. Roman numeral, no. Arabic numeral; The place of publication: The publisher; page: initial - final of the published text.

An example of bibliographic data on collections of papers cited in the literature:

The surname, The name (the year of publication): The full title of the text. In: ed. or pr. The surname (s), The initial (s) of the name. The full title of the collection of papers (*Italics*); The place of publication: The publisher; page: initial - final of the published text.

The surname The name and The surname The name (the year of publication): The full title of the text. In: ed. or pr. The surname (s), The initial (s). The full title of the collection of papers (*italics*); The place of publication: The publisher; page: initial - final of the published text.

The surname The name, The surname The name and The surname The name (the year of publication): The full title of the text. In: ed. or pr. The surname (s), The initial (s) names. The full title of the collection of papers (*italics*); The place of publication: The publisher; page: initial - final of the published text.

- In (possible) webography, which is written in small letters with a capital initial letter - Webography, and the colon (:), bold and italics, in the center, with Enter key from the last bibliographic unit in the literature and from the first bibliographic unit in webography, only electronic publications are listed - books, journals, collections and texts on web portals or websites - which are directly or indirectly cited in the paper. The publications are given in alphabetical order of the surnames of the sole or the first author, with the ordinal number in front of each electronic publication, in the language and script in which it was published.

Examples of bibliographic data on electronic publications listed in the webography:

The surname The name, The full title of the text (*italics*); web address (accessed: day, month, year)

The full title of the text (*italics*); web address (accessed: day, month, year)

- In (possible) other sources, which are written in small letters with a capital initial letter - Other sources, and the colon (:), in bold and italics, in the center, with Enter key from the last bibliographic units in the literature, i.e. (possible) webography and from the first bibliographic unit to other sources (Enter key), only other publications are listed - documents, newspapers and periodicals, etc.) - which are directly or indirectly cited in the paper. The publications are given in alphabetical order of the title of the publication, with the ordinal number in front of each, in the language and script in which it was published.

Examples of bibliographic data on publications cited in other sources:

1. The surname The name (the year): The full title of the text; The name of a daily or a periodical (*italics*), no. Arabic numeral; The place: The publisher; p. Arabic numeral.

2. The full title of the document (the year); The place: The publisher; p. Arabic numeral.

- If the paper is written in Serbian and Cyrillic script, after the literature (possible webography, or other sources) it ends with the names of the (co)author and affiliations, the title and, possibly, subtitle of the paper, the abstract and key words in English according to the same instructions for Serbian language. Abstract is used for the abstract, and Keywords is used for keywords.

If the paper is written in English, after the literature (possibly webography, i.e. other sources) it ends with the names of the (co)author, affiliations, the abstract and key words in Serbian and Cyrillic script according to this instruction.

THE JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

SOCIAL HORIZONS

PUBLISHED TWICE A YEAR / VOL. I, NO. 1, JUNE 2021

Published by

Faculty of Social Sciences
11070 Belgrade, Bulevar umetnosti 2a
<https://www.fdn.edu.rs>

For the publisher

Mirko Miletic PhD, Dean of the Faculty of Social Sciences

Editor in Chief

Dragana Trifunović PhD

Editorial Board

Milica Nestorović PhD (Economy), Goran Lalić PhD (International Economy),
Marko Đorđević PhD (Communicology), Nenad Perić PhD (Media),
Srđan Žikić PhD (Management), Andrija Blanuša PhD (Sociology),
Predrag Terzić PhD (Political Sciences), Slobodan Petrović PhD (Law)

Scientific Council

Slobodan Pajović PhD – President, Marko Carić PhD, Ljubiša Despotović PhD, Jovan
Bazić PhD, Mirko Kulić PhD, Predrag Kapor PhD, Mirko Miletic PhD

Reviewers

Srbobran Branković PhD, Zoran Jevtović PhD, Dragana Gnjatović PhD,
Vesna Milanović PhD, Biljana Ratković Njegovan PhD, Tatjana Milivojević PhD,
Ljiljana Manić PhD, Maja Vukadinović PhD, Nataša Simeunović Bajić PhD, Boris
Labudović PhD, Marija Vujović PhD, Iva Šidanin PhD

Secretary of the Editorial Board

Ivana Frleta

Language editors

Nevena Miletic Sarić MA, the Serbian language
Nataša Katanić MA, the English language

Graphic Design

Dušan Oluic

Printed by

“Donat Graf”, Belgrade

Circulation

300 copies

ISSN 2787-0693

eISSN 2787-1207

UDC 3

INDEXED IN: SCIndex/Serbian Citation Index

JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

SOCIAL HORIZONS

SH Vol. I

SH No. 1

SH JUNE 2021.

FACULTY OF SOCIAL SCIENCES

ISSN 2787-0693

eISSN 2787-1207

UDC 3

EDITORIAL

Mirko Miletić
FOR SCIENTIFIC EXCELLENCE

ARTICLES

Predrag Terzić
THE PRINCIPLE OF EXCLUSIVE CITIZENSHIP AND A FOREIGNER'S STATUS

Jelena Stojanović, Zoran Nešić, Ivana Bulut Bogdanović
DIGITALIZATION OF EDUCATION IN THE FUNCTION
OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Biljana Pejović, Isidora Ljumović, Milica Nestorović
CHALLENGES OF PUBLIC FINANCE OF THE SERBIAN ECONOMY IN
THE CONDITIONS OF THE PANDEMIC CAUSED BY THE COVID-19

Srđan Žikić, Milena Valjević
ORGANIZATIONAL CULTURE AS AN IMPORTANT FACTOR OF ENTERPRISE CRISIS
MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

Violeta Jovanović
ANALYSIS OF THE ATTITUDES OF STUDENTS OF MANAGEMENT
ON THE ROLE OF BUSINESS ETHICS IN BUSINESS ENTERPRISE
DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Vuk Bevanda, Rajko Macura, Andrija Blanuša
THE ROLE AND IMPORTANCE OF BUSINESS ECONOMICS IN THE DEVELOPMENT OF
MODERN COMPANIES AND ORGANIZATIONS

REVIEWS

Dragana Trifunović
THE "DISCOVERY" OF LATIN AMERICA

Slobodan Petrović
HOW TO MANAGE BIG CITIES

Miloš Agatonović
PIONEERING COMMUNICOLOGICAL WORK